

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**18 YAŞINDAN SONRA YETİM HANEDEN (ÇOCUK ESİRGEME
KURUMUNDAN) AYRILMIŞ VEYA AYRILACAK OLAN
GENÇLERİN TOPLUMA İNTİBAKLARINDA DİNİN ROLÜ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Vügar ALIYEV

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Erol SUNGUR**

**RİZE
2023**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında, Vügar ALIYEV tarafından hazırlanan *18 Yaşından Sonra Yetimhaneden (Çocuk Esirgeme Kurumundan) Ayrılmış veya Ayrılacak Olan Gençlerin Topluma İntibaklarında Dinin Rolü* başlıklı bu çalışma, 17/02/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/~~oy çokluğuyla~~ başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Unvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan :	Dr. Öğr. Üyesi Erol SUNGUR,	
Üye :	Dr. Öğr. Üyesi Rasim BAYRAKTAR,	
Üye :	Dr. Öğr. Üyesi Enver ŞAHİN,	

ETİK BEYAN

Felsefe ve Din Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim "18 Yaşından Sonra Yetimhaneden (Çocuk Esirgeme Kurumundan) Ayrılmış veya Ayrılacak Olan Gençlerin Topluma İntibaklarında Dinin Rolü" konulu tezimi, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Eserimde, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dahil, sahibine / kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim. 17/02/2023

Vügar ALIYEV

ÖN SÖZ

Toplumların geleceği o toplumun yetiştirmiş olduğu çocuklara bağlıdır. Toplumlar geleceklerinin inşası için çocuk merkezli birtakım tedbirler almaktadırlar. Çocuklara sağlanan bu hizmetlerin en zaruri olanlarından biri de korunma ihtiyacı olan çocuklara sağlanan hizmetlerdir. Korunma ihtiyacı olan çocuklar kendi hallerine terkedilirse bu durumun toplumların yarınlarını tehdit edeceği aşikardır. Bu nedenle toplumlar bu çocukları korur, ihtiyaçlarını giderir, eğitir ve yarınlara hazırlar. Ülkemizde bu çocuk nüfusunun ihtiyaçları birçok farklı isimlerle anılan kurumlar tarafından karşılanı gelmiştir. Günümüzde bu hizmetler çocuklara Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğünce verilmektedir. Bu araştırmada koruma altında devlet kurumlarında büyüyen bireylerin toplumsallaşma süreci ve bu süreçte dinin etkisi üzerinde durulmaktadır. Araştırma kapsamında toplam 18 bireyle görüşmeler yapılmış ve görüşmeler sonucu konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Uzun bir zaman zarfında ve birçok zor aşamalar sonucu kaleme alınan bu araştırmada birçok bireyin hakkını teslim etmek gerekir. Başta ilk kalem tutmayı öğreten Ceyran öğretmenim olmak kaydıyla bugün bu araştırmaya danışmanlık yapan, araştırmanın her aşamasında yanımda olan Dr. Öğr. Üyesi Erol Sungur'a ve bana katkısı olan tüm hocalarıma teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmaya zamanlarını ayırarak katkı sunan 18 katılımcıya samimiyetlerinden dolayı teşekkür ederim. Yine çalışmada katkısı olan Uzman Biyolog Mürsel Gökçen'e (Konyurtayder Dernek Yönetim Kurulu Başkanı) teşekkür ediyorum. Ayrıca saha çalışmasında bireylere ulaşmak adına katkıları bulunan Doç. Dr. Emine Bilgehan Türk'e, Giresun Rehabilitasyon Merkezi Müdürü Mansur Yiğit'e, Giresun Müftülüğü çalışanlarına ve İsmail Darama'ya teşekkür ederiz. Saha sorularının oluşturulmasında fikirleriyle katkı sağlayan Doç. Dr. Hüseyin Algur'a, Dr. Öğr. Üyesi Rasim Bayraktar'a, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Çolak'a, Arş. Gör. Kübra Kacar Altın'a teşekkür ediyoruz. Ses kayıtlarının yazıya geçirilmesinde yardımını esirgemeyen din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni Mine Kadiroğlu'na teşekkür ediyoruz.

Vügar ALIYEV

2023/RİZE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VIII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR.....	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
GİRİŞ	1
1 TEORİK ÇERÇEVE.....	4
1.1 Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Kavramlar ve Olgular	4
1.1.1 Çocuk Koruma Olgusu	4
1.1.2 Türkiye’de Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetler.....	7
1.1.2.1 Barınma.....	10
1.1.2.2 Sağlık	12
1.1.2.3 Çocuk Hakları	15
1.1.3 Eğitim ve Din Hizmetleri.....	18
1.1.4 Bireyin- Gençlerin Topluma İtibakında Din.....	21
1.2 Türkiye Coğrafyasında Çocuk Esirgeme Kurumları ve Oluşum Süreçleri	24
1.2.1 Selçuklular Öncesinde ve Selçuklularda Çocuk Esirgeme Faaliyetleri....	24
1.2.1.1 Selçuklular Öncesinde Çocuk Esirgeme Faaliyetleri.....	24

1.2.1.2 Selçuklular ve Anadolu Selçuklularında Çocuk Esirgeme Kurum ve Faaliyetleri	25
1.1.2 Osmanlı'da Çocuk Esirgeme Kurum ve Faaliyetleri	27
1.1.2.1 Osmanlı Öncesinden Süregelen Kurum Türü ve Faaliyetleri	27
1.1.2.2 Osmanlı'da Kurulan Kurum Türleri ve Faaliyetleri	28
1.1.2.2.1 Osmanlı Vakıflarında Çocuk Esirgeme Faaliyetleri (Yetimler ve Öksüzler).....	29
1.1.2.2.2 Eytam İdaresi ve Sandıkları	30
1.1.2.2.3 Dârülaceze	31
1.1.2.2.4 Çocuk Islahhanesi ve Sanayi Mektepleri.....	33
1.1.2.2.5 Darüşşafaka.....	35
1.1.2.2.6 Darülhayr-i Ali.....	37
1.1.2.2.7 Darüleytam.....	38
1.1.2.2.8 Himaye-i Etfal Cemiyeti (Kırklareli, İstanbul, Ankara)	40
1.2.3 Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Çocuk Esirgeme Kurum ve Faaliyetleri	44
1.2.3.1 Çocuk Esirgeme Kurumu.....	44
1.2.3.2 Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu	48
1.2.3.3 T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü	52
2 YÖNTEM	58
2.1 Araştırmanın Metodolojisi	58
2.2 Araştırma Modeli	58
2.3 Araştırmanın Çalışma Grubu	58
2.4 Veri Toplama Teknikleri	59
2.5 Güvenirlilik ve Geçerlilik	60
3 ARAŞTIRMAYA DAİR BULGULAR VE YORUMLAR	62
3.1 Araştırma Örneklem Grubunun Demografik Yapısı	62

3.2 Bireylerin Sosyal Hizmet Kurumlarına Verilme Süreci ve Ailenin Bu Süreçteki Konumu	63
3.3 Bireylerin Yeni Sosyal Ortama Adaptasyon Süreci	68
3.3.1 Kuruma Verilmiş Çocukların Korkuları, Endişeleri ve Travmaları	71
3.3.2 Bireylerin Kurum Bakımıyla İlgili Geri Dönüşleri.....	77
3.4 Kurum Bakımında Büyümüş Bireylerin Perspektifinden Aile	83
3.4.1 Aile Fertlerinin Vefatı ve Aileden Kopma	87
3.4.2 Kurum Dönemi ve Sonrasında Sosyal İlişkiler Bağlamında Aile	90
3.4.3 Bireylerin Ailede Üveylik Olgusuyla Karşılaşması.....	93
3.5 Kurumda Büyüyen Bireylere Verilen Dinî Eğitim ve Din Hizmetleri	96
3.6 Dinî Eğitimlerin Bireylerin Özel ve Sosyal Yaşamlarına Etkisi	100
3.6.1 Kurumdan Ayrılan Bireylerin Özel Hayatına Dinin Etkisi	101
3.6.2 Kurumdan Ayrılan Bireylerin Sosyal Hayatına Dinin Etkisi	104
3.7 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Bireyleri Etkileyen Faktörler.....	106
3.7.1 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Aile Faktörünün Katılımcılar Üzerinde Etkisi	107
3.7.2 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Sosyal Çevrenin Katılımcılar Üzerinde Etkisi	109
3.7.3 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Eğitim Kurumları ve Öğretmen/Eğitmen Faktörünün Katılımcılar Üzerinde Etkisi.....	111
3.7.4 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medyanın Katılımcılar Üzerinde Etkisi ve Örnekleri.....	114
3.8 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Bireylerin Sık Başvurdukları Bilgi Kaynakları ve Örnekleri.....	116
3.9 Katılımcıların Dinî Yaşayış, Tutum ve Durumlarla İlgili Olasılık Tahminleri .	118
4 SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA.....	127

EKLER.....	140
ETİK KURUL KARARI	144

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Erol SUNGUR
Hazırlayan : Vügar ALIYEV
Yıl : 2023
Sayfa Sayısı : 157

ÖZET

18 YAŞINDAN SONRA YETİM HANEDEN (ÇOCUK ESİRGEME KURUMUNDAN) AYRILMIŞ VEYA AYRILACAK OLAN GENÇLERİN TOPLUMA İNTİBAKLARINDA DİNİN ROLÜ

Çocuklara zaruri olan bir takım yaşam koşulları sağlanamadığı durumlarda çocuklar sosyal devletin yapısı gereği devlet himayesine alınmaktadır. Çocukların farklı uygulamalarla koruma altına alınması toplumların yarınları için önem arz etmektedir. Nitekim çeşitli nedenlerle aile ortamından mahrum kalan çocuklar himaye edilmediği sürece toplumların yarınlarını tehdit edecektir. Çocukların koruma altına alınarak topluma kazandırılması sürecinde üzerinde durulması gereken önemli hususlardan biri de din konusudur. Yapılan araştırmalarla çocukların gerek rehabilitasyon süreçlerinde gerek rehabilitasyon sonrası süreçlerinde dinin önemli etkisi ve katkısı olduğu öngörülmektedir. Bu bağlamda kurum içinde ve dışında verilen dinî eğitim ve hizmetler önemlidir. Çünkü din aynı zamanda bu bireylerin kurum sonrası toplumsallaşma sürecinin önemli bir parçasıdır.

Bireylerin kurum sonrası süreçlerini din sosyolojisi perspektifinden ele alan bu araştırma, genel hatlarıyla devlet kurumlarında büyümüş bireylerin toplumsallaşma sürecinde dinin etkisi incelenmektedir. Araştırma sonucunda kurumda büyüyen bireylerin toplumsallaşma sürecine dinin önemli ölçüde etkisi ve katkısı olduğu görülmektedir. Bu bireylere gerek kurum içi gerek kurum dışında verilen dinî eğitim ve dinî hizmetler önem arz etmektedir. Araştırma sonucu koruma altına alınan bireylerin rehabilitasyon sürecinde olduğu kadar toplumsal uyum sürecinde de dinî eğitim ve hizmetlerin verilmesinin önemli olduğu görülmektedir. Devlet kurumlarında büyüyen bireylerin dinî toplumsallaşma süreci, din sosyolojisi alanında daha önce incelenmemiş bir konudur. Bu bağlamda araştırmanın literatüre katkı sunabileceği ön görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dinî sosyalleşme; korunmaya muhtaç çocuklar; dinî eğitim; din ve çocuk; çocuk koruma olgusu; sosyal hizmetler

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department: Philosophy and Religious Studies

Thesis Type : Master Thesis

Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Erol SUNGUR

Author : Vugar ALIYEV

Year : 2023

Pages : 157

ABSTRACT

**AFTER THE AGE OF 18, THE ROLE OF RELIGION IN THE
SOCIAL REINTEGRATION OF YOUNG PEOPLE WHO HAVE
LEFT OR WILL LEAVE ORPHANAGES (CHILD PROTECTION
INSTITUTIONS)**

In cases where children cannot be provided with certain necessary living conditions, they are taken under the protection of the state due to the structure of the social state. Taking children under protection through different practices is important for the future of societies. As a matter of fact, children who are deprived of the family environment for various reasons will threaten the future of societies unless they are protected. One of the important issues that should be emphasized in the process of taking children under protection and reintegrating them into society is the issue of religion. Studies have shown that religion has a significant impact and contribution both in the rehabilitation and post-rehabilitation processes of children. In this context, religious education and services provided inside and outside the institution are important. Because religion is also an important part of the post-institutional socialization process of these individuals.

This research, which deals with the post-institutional processes of individuals from the perspective of sociology of religion, examines the effect of religion on the socialization process of individuals who grew up in state institutions. As a result of the research, it is seen that religion has a significant impact and contribution to the socialization process of individuals who grew up in institutions. Religious education and religious services provided to these individuals both inside and outside the institution are important. As a result of the research, it is seen that it is important to provide religious education and services in the social adaptation process as well as in the rehabilitation process of individuals under protection. The religious socialization process of individuals growing up in state institutions is a subject that has not been studied before in the field of sociology of religion. In this context, it is foreseen that the research can contribute to the literature.

Keywords: Religious socialization; children in need of protection; religious education; religion and child; child protection phenomenon; social services

KISALTMALAR

ASHB	:	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Bkz	:	Bakınız
BM	:	Birleşmiş Milletler
ÇEK	:	Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu
ÇHB	:	Çocuk Hakları Bildirgesi
ÇHGM	:	Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü
ÇKK	:	Çocuk Koruma Kanunu
ÇOĞEM	:	Çocuk ve Gençlik Merkezleri
Doç.	:	Doçent
Dr.	:	Doktor
KHK	:	Kanun Hükmünde Kararname
MEB	:	Millî Eğitim Bakanlığı
Prof.	:	Profesör
s.a.s	:	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SHÇEK	:	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SSYB	:	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TDVİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TRT	:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
Vb.	:	Ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
Vd.	:	Ve devamı, ve diğerleri
Yy	:	Yüz yıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kurumun Son Yıllarda Bazı Sağlık Personeli Durumu	14
Tablo 2. Çocuk Hizmetlerinin 2021 yılı Kuruluş ve Çocuk Sayısı Verileri	56
Tablo 3. Rakamlarla 2021 Yılı Çocuk Hizmetleri	57
Tablo 4. Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri.....	62
Tablo 5. Katılımcıların Kuruma Giriş ve Çıkış Tarihleri.....	67
Tablo 6. 2021 Yıl Sonu Kurumsal İstatistikler	84
Tablo 7. 2021 Yıl Sonu Kurumsal İstatistikler	85
Tablo 8. Katılımcıların Kuruma Verilirken Bulundukları Aile, Ebeveyn Durumu ..	89
Tablo 9. Katılımcıların Dinî Bilgiye Ulaşmada En Çok Başvurdıkları Kaynaklar	117
Tablo 10. Katılımcıların Dinî Yaşayış Tutum ve Davranışlarla İlgili Olasılık Tahminleri.....	121

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 1959 Yılı Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Yayınları No: 9.....	21
Şekil 2. ÇEK'in Ana Gelir Kaynaklarından Olan Şefkat Pullarının Birkaç Örneği..	47
Şekil 3. Sosyal Hizmet Kurumlarında Büyümüş Bireylerin Facebook Topluluk Örneği	79
Şekil 4. Türkiye İstatistik Kurumu Çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki oranı, 1935- 2080	84
Şekil 5. TÜİK Boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı, 2001-2021.....	90

GİRİŞ

Korunma ihtiyacı olan çocuklar insanlığın var olduğu her zaman diliminde görülmüştür. Birçok farklı nedenlerle (anne baba vefatı, anne veya babanın vefatı, aile içi şiddet, maddi geçimsizlik vd.) çocuklar doğal olan aile ortamından uzak kalmaktadır. Bu çocukların ihtiyaçları tarih boyu çoğu zaman toplumun sağduyusuyla giderilmiştir. Gelişen dünyada bu ihtiyaçlar kurumlar aracılığıyla karşılanmaya başlanmıştır. Kurumsal yapı altında büyüyen çocukların kurum sonrası sürece hazırlanması da bu konunun ana hatları halini almıştır. Her toplum çocuklarını kendi örfü, adeti, geleneği, dinî ve manevi kültürüyle yetiştirmekte ve geleceğe hazırlamaktadır. Ülkemizde bu çocuklar, İslam dininin çocuklara tanıdığı haklar ve gereklilikler göz önünde bulundurularak yetiştirilmektedir. Dolayısıyla bu bireylerin toplumsallaşma sürecinde dinî perspektifin önemli bir rolü ve işlevi bulunmaktadır. Bu araştırmada sosyal hizmet kurumlarında büyümüş bireylerin kurum sonrası dönemlerinde dinin onların hayatına yansması din sosyolojisi perspektifinden ele alınmıştır.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Yetim, öksüz, kimsesiz veya terk edilmiş çocukların korunması gereksiniminin tarih boyu toplumsal inisiyatifle çözümlenmeye çalışıldığı görülmüştür. I. Dünya Savaşı ve sonrasında hatırı sayılır rakamlara ulaşan bu çocukların korunması, devletlerin ve halkların ulusal zeminde konuyla ilgili birtakım girişimlerine sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu girişimlerin ilerleyen sürecinde çocuklarla ilgili yasal düzenlemeler yapılmış bakım kurumları oluşturulmuştur. Bu çalışmanın konusu, günümüz Türkiye'sinde bulunan sosyal hizmet kurumlarda eğitilen ve büyütülen bu bireylerin toplumsallaşma sürecinin dinî boyutunun araştırılması ile ilgilidir. Çalışmamız Din Sosyolojisi perspektifiyle, kurum sonrası toplumsal adaptasyon sürecindeki dinî olgular üzerine yapılmıştır. Araştırmanın temel problemi, çocuk esirgeme kurumlarında büyümüş bireylerin topluma uyumu sürecinde dinî tutum ve davranışlarının onların dinî ve toplumsal hayatlarını nasıl etkilediğidir?

-Alınmış dinî eğitimlerin, din içerikli gelenek ve göreneklerin bu bireylerin sosyal yaşamlarını nasıl etkilediğinin tespiti,

-Kurumdan ayrıldıktan sonra sosyal yaşama adaptasyon sürecinde, dinî olguların bu sürece olumlu/olumsuz yansımalarının belirlenmesi,

-Bu bireylerde günlük yaşantılarındaki din algısının niteliğinin tespiti,

-Kurum sonrası süreçte alınan rehberlik hizmetlerinin dinî perspektiften içeriğinin tespiti,

-Kurumdan ayrılmış bireylerin dinî toplumsallaşma sürecinde onları hangi unsurların zorladığının tespitidir.

-Dinî eğitimlerin kurum bakımında büyümüş bireylerin özel ve sosyal yaşamlarına etkisi.

-Kurum bakımında büyümüş bireylerin dinî toplumsallaşma sürecini etkileyen faktörler.

-Dinî toplumsallaşma sürecinde bireylerin başvurdukları kaynaklar.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Toplumların çekirdeğini oluşturan aile, çocukların temel eğitimlerle, gelenek görenekleriyle, dinî ve sosyal yaşantıları ile iç içe büyüdüğü ve yarınlara hazırlandığı bir müessesedir. Çeşitli nedenlerle doğal aile ortamından uzak kalan çocuklara, günümüz sosyal devlet kurumları sahip çıkarak ve aile yapısını rol model olarak bu çocukları yarınlara hazırlamaktadır. Çocukların yaşama hazırlanmasının önemli olduğu kadar bu sürecin nasıllığı da büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla doğal aile ortamından uzaklaşan çocukları kurumlar ne kadar hayata hazırlasalar da birtakım eksiklikler daima görülmektedir. Bu eksikliklerden biri de kurum bakımından ayrıldıktan sonra genç bireylerin toplumsallaşma süreci ve bu süreçteki zorluklardır.

Ülkemizde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca yürütülen ve genel adıyla Çocuk Esirgeme Kurumu olarak ifade edilen kurum bu çocukları yarınlara hazırlamaktadır. Bahsi geçen kurumdan ayrılan bireylerin toplumsallaşma döneminde bu bireylerin sorunlarına, yine kurum tarafından çeşitli rehberlik ve danışma hizmetleri aracılığıyla çözümler aranmaktadır. Bu bağlamda araştırmamızın amacı, bahsedilen genç bireylerin topluma intibakında dinin rolünü, din sosyolojisi perspektifinden inceleyerek anlayıp yorumlayabilmektir.

Araştırma konusu olan Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan ayrılmış bireyler üzerine çalışmaların az oluşu dikkat çekici bir gerçekliktir. Tespit edebildiğimiz

kadarıyla Din Sosyolojisi bilim dalında yüksek lisans ve doktora düzeyinde şimdiye dek Çocuk Esirgeme Kurumu ile alakalı hiçbir tez bulunmamaktadır. Yine yazılmış tezlerin çoğunluğunun Tarih, Sosyal Hizmetler, Eğitim ve Öğretim, Psikoloji bilim dallarında olduğu görülmektedir. Bu tezlerin incelenmesi sonucunda, tezlerin bireyler üzerinden yürüdüğü araştırmaların tamamının kurum dönemindeki süreci baz aldığı görülmüştür. Bu da kurum sonrasında bireylerle ilgili akademik çalışmaların az olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmayı önemli kılan, Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan ayrılmış bireylerin topluma intibakında dinin rolü üzerine Din Sosyolojisi açısından ilk kez bu çalışmanın incelemelerde bulunmuş olmasıdır. Bu anlamda çalışmanın konuyla ilgili literatüre katkıda bulunması beklenmektedir.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırma, 18 yaşından sonra Çocuk Esirgeme Kurumlarından ayrılmış veya ayrılacak olan gençlerin topluma intibakında dinin rolünün nasıl olduğunu kendisine problem edinmiştir. Araştırma bu bireylerin üzerinde dinin rolünün nasıl olduğuyla sınırlandırılmıştır.

-Bu araştırmamız, 18 yaşından sonra kurumdan ayrılmış veya ayrılacak olan bireylerle sınırlıdır.

-Araştırma, bireylerin topluma intibakındaki birçok faktörden sadece dinî boyutla sınırlandırılmıştır.

-Araştırmanın veri kaynakları literatür taraması, resmî kurumların istatistiksel verileri, araştırmanın yürütüldüğü örneklem grubu sosyal medya toplulukları ve siteleri, örneklem grubundan elde edilen verilerle sınırlıdır.

-Araştırma, araştırmacı tarafından toplanan kaynak ve verilerle sınırlıdır.

-Araştırma, görüşmelere katılan 18 bireyden oluşan örneklem grubu ile sınırlıdır. Katılımcılardan 2 bireyin verileri pilot uygulama olarak kullanılmıştır.

-Araştırmanın sonuçları, kullanılan yöntem ve tekniklerle sınırlıdır.

-Araştırma 2021-2022 yılı arasında gerçekleştirilen alan çalışması verileriyle sınırlıdır. Sosyal bilimlerin çok hızlı değiştiği göz önünde bulundurularak, araştırma zarfından sonraki dönemde, katılımcıların fikir, din ve yaşam tarzı değişikliğine maruz kalabileceği gerçeği de dikkate alınmalıdır.

1 TEORİK ÇERÇEVE

1.1 Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Kavramlar ve Olgular

1.1.1 Çocuk Koruma Olgusu

Çocuk koruma olgusunun psikolojik, sosyolojik, tıbbî vb. birçok boyutu vardır. Bu araştırmada *çocuk koruma olgusunun* sosyolojik boyutlarına odaklanılacaktır. Çocukların korunması konusunu ele alırken cevaplanması gereken bazı temel sorularla karşılaşırız: Korunma gereksinimi olan çocuklar kimlerdir? Çocukların korunması meselesi nasıl bir öneme sahiptir? Çocukların korunması için dünyada ve ülkemizde atılan adımlar neler olmuştur? Çocukların korunmasının problem haline dönüşmesinin sebepleri nelerdir?

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na bakıldığında “daha erken yaşta ergin olsa bile, 18 yaşını doldurmamış kişi”¹ çocuk olarak tanımlanmaktadır. Çocuk biyolojik ve sosyolojik olarak benliği tamamlanmamış bir varlıktır.²

Çocuğun en ideal ve güvende yaşayacağı yer kendi ailesidir. Bazen olumsuz nedenlerden dolayı ailedeki doğallık ve güven ortamı bozulur. Aile büyüklerinin vefatı, boşanmalar, maddi sıkıntılar, ailedeki duygusal ve manevi problemler bu olumsuzlukların bir kaçıdır. Bu ve benzeri sorunlar beraberinde ailenin küçük fertleri olan çocukların korunması problemini gündeme getirmektedir.³

Koruma altına alınması gereken çocuğu belirlemek için temel olarak birkaç kriter vardır. Anayasada bahsi geçen çocuklar için kanun aşağıdaki maddeleri sıralar. “Korunmaya Muhtaç Çocuk; beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup, ana veya babasız, ana ve babasız, ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan, ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen, ana veya babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri

¹ Çocuk Koruma Kanunu. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete*, 25876, (15 Temmuz 2005).

² Şule Tepetaş Cengiz, “Çocuk ve Çocukluk Kavramı”, *Çocuk Hakları*, ed. Zihni Mery (Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 2017), 2-7.

³ Kazım Biber, Ozana Ural, “Portage Erken Eğitim Programının Kurum Ortamında Yaşayan 5–6 Yaş Grubu Çocukların Gelişimleri ile Aile Katılım Düzeyleri Üzerindeki Etkisi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/27 (2012), 89-91.

kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuklardır” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴

Her toplumda korunması gereken çocuk nüfusunun varlığı sosyal bir gerçekliktir. Bu sayının çoğaldığı dönemler daima toplumsal bir sorun haline dönüşmüştür. Korunma gereksinimli çocuk nüfusunun artışının I. ve II. Dünya Harbi, Sanayi İnkılabı, bölgesel harplerin olduğu coğrafya ve zamanlarda, kitlesel hastalıkların yayıldığı dönemlerde (veba, kolera vd.) olduğunu görmekteyiz. Ülkemiz için İstanbul’un yakın tarihine bakıldığında aynı gerçeklikle yüzleşiriz. Gerek yetim ve öksüz sayısının çok olması gerekse çocuk ölüm oranlarının yükselişte oluşu İstanbul’un işgal altındaki tarihlerde dönemin önemli gazetelerinde gündeme gelmiştir.⁵

Bütün devletler gelecek için bedenlen ve ruhen sağlam insanlar yetiştirmek ister. Böylece kendi toplumlarını yarınlara hazırlarlar. Devletlerin bu eylemi, her bir vatandaşı için gerçekleştirmesi beklenen bir durumdur. Velilerin çeşitli sebepler nedeniyle kısmen veya tamamen eksik kaldığı veya hiçbir katkısının bulunmadığı çocuk koruma olgusu noktasında süreç devlet üzerinden ilerler. Çünkü kimsesiz, öksüz, yetim çocukların ihmal edilmesi toplumların geleceğini tehdit edecektir. Bu ve benzeri tehlikeleri önlemek için toplumlar, gelenek ve inançları çerçevesinde çocukları, özellikle de kimsesiz çocukları yetiştirmeye ve korumaya çalışmışlardır.⁶

Çocukların korunması ile ilgili ilk tartışmalar İspanyol filozof Juan Luis Vives’in XV. yüzyılda çocukların korunması gerektiğini söylemesiyle gündeme gelmiştir.⁷ XVIII. yy. ise İsveçli eğitimci Pestalozzi maddi durumu iyi olmayan çocukların, maddi yetersizliği ve eğitim eksikliği konularının üzerinde durmuştur. Ulusal zeminde hukuki alanı da içerisine alacak çocukların korunmasına ilişkin bir örgütün oluşturulması fikrini ise, ilk defa 1984 yılında Jules Jeune öne sürmüştür.

⁴ Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Kurulmasına Dair Kanun. (1983). *Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete*, 18059, (27 Mayıs 1983).

⁵ Hakan Acar, *Cumhuriyet’in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, (Ankara: Fişek Enstitüsü, Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yayınları, 2011), 3-5.

⁶ Hikmet Zeki Kapıcı, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yetim*, (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2016), 1-5.

⁷ Hasan Selçuk Turan, “Cumhuriyet Tarihi 1930’lara Gururlu Bir Bakış, Çocuk Haklarında Öncüler Arasındaydık”, *Bugünü Anlamak İçin Tarih Dergisi* (Erişim 20 Mart 2021).

Çocukların korunma hakkının ilk gündeme geldiği uluslararası toplantı, 1918’de Washington’da yapılan iş toplantısıdır.⁸

Çocukların korunmasıyla ilgili somut ve evrensel gelişmelerin seyri I. Dünya Savaşı sonrasında hız kazanmıştır. I. Dünya Savaşından sonra biçare kalan çocuk topluluğu göz önüne alınarak 1920 yılında Cenevre’de “Uluslararası Çocuklara Yardım” isimli örgüt oluşturulmuştur. Müteakiben 1921 yılında Brüksel’de kongre toplanarak Uluslararası Çocukları Koruma Birliği kurulmuştur.⁹ Çocukların ulusal anlamda özel korunmaya alınması ise 1924 yılında Milletler Cemiyeti Döneminde, çocuk ticaretine karşı yapılan ilk konferans sonucunda, Milletler Cemiyeti Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesinin (MCCÇHB) kabul edilişiyle gerçekleşmiştir.¹⁰ Birleşmiş Milletler, II. Dünya Savaşında mağdur olan çocuklar sebebiyle yeni kararlar almıştır. Birleşmiş Milletler (BM) bu konu üzerine çocuk ticareti, evlat edinmenin kötüye kullanılması, köleleştirme, küçük yaşta evlilik, evlilik dışı çocuklara yapılan haksızlıklar, vatansızlık vd. konularda bildiriler yayınlamıştır.¹¹

Temelini 1924’teki Cenevre ÇHB’nin oluşturduğu taslak bildiri, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyinin İnsan Hakları Komisyonu tarafından oluşturulmuştur. 19 Ekim 1959’da BM Genel Kurulunun Sosyal, İnsanlık ve Kültürel İşler Komisyonunca bu taslak uygun bulunmuştur. 20 Kasım 1959 yılında Genel Kurulun 1386 Sayılı kararıyla yapılan oylamada BM Çocuk Hakları Bildirisi kabul edilmiştir. On temel ilkeyi barındıran bu bildiri ulusal alanda gelecekte yapılacak çalışmaların hem referans noktasını hem de temelini oluşturmuştur.¹²

Bu tarihsel gelişim süreçlerine Türkiye’nin de dahil olduğu açıktır. BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) isimli kuruluşla iş birliği, gelişmelerle ilgili devlete bilgi vermek ve danışmanlık etmek amacıyla 3-9862 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla 25 Ağustos 1949 tarihinde United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) Türkiye Milli Komisyonu kuruldu. Türkiye Milli Komisyonu 28-30

⁸ Zihni Merey, *Çocuk Hakları* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2017), 76-87.

⁹ Mustafa Tevfik Odman, “Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı”, *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Hakları*, ed. Dolunay Ş ve Sıtkı Y ve Talat K ve Hasan K (Ankara: Mutlu Çocuk Derneği Yayınları, 2012), 307.

¹⁰ Odman, *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Hakları*, 307.

¹¹ Odman, *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Hakları*, 307.

¹² Odman, *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Hakları*, 307.

Haziran 1963 tarihli Genel Kurul Toplantısında Türk Çocuk Hakları Bildirisini kabul etmiştir. Bunu takiben 20 Kasım 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme de Türkiye tarafından kabul edilmiştir.¹³ Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi 18 Ocak 2001 tarihinde 4620 Sayılı Kanun’la yürürlüğe konmuştur. I. Uluslararası Çocuk Hakları Kongresi 21-22 Nisan 2000 yılında yapılmıştır. Ankara’da 2000-2003 tarihlerinde çocuk hakları ile ilgili farklı konularda forumlar gerçekleştirilmiştir.¹⁴ Bugün Türkiye’de hizmetine devam eden BM fonu olan UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund/Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) çocukların hayatlarını ve haklarını korumak aynı zamanda erken çocukluktan ergenlik dönemine kadar geçen zamanda tam potansiyellerini ortaya çıkartmalarına yardımcı olmak adına hizmet vermektedir.¹⁵

Çocuk ve çocuk haklarına önem veren BM Genel Kurulu, 24 Aralık 2001 tarihli 56/222 Sayılı Kararıyla 8-10 Mayıs 2002 tarihinde çocuklarla ilgili oturum yapmayı kararlaştırmıştır. Bahsi geçen oturumda “Çocukların Yaşamı, Korunması ve Gelişimi ile İlgili Dünya Zirvesi Bildirisi” ve “Eylem Planı” gündeme getirilmiştir.¹⁶

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti’nde çocuklar anayasal olarak 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’yla (ÇKK) güvence altına alınmaktadır.¹⁷

1.1.2 Türkiye’de Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetler

Sosyal hizmet, bireyin devlete kadar uzanan bir yolun izlenerek sosyal ve ekonomik destekler yapılarak, toplumla uyumunu sağlamaktır. Bir başka deyimle bireyin ruhsal ve fiziksel olarak grup ve topluluklara uyumlanmasına yönelik, sistematik yürütülen bir çalışmadır. Bireylerin ihtiyaç duyduğu sosyal ve ekonomik yardımlar yapılarak refah seviyesinin yükseltilmesidir.¹⁸ Buradaki önemli husus ise “sosyal hizmetler” kavramının ülkeler arasında farklılık göstermesidir. Farklılığın

¹³ Odman, *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Hakları*, 307.

¹⁴ Odman, *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Hakları*, 308.

¹⁵ United Nations International Children's Emergency Fund, Türkiye Milli Komitesi, Erişim 01.07.202. <https://www.unicefturk.org/yazi/hakimizdaneyapiyoruz>

¹⁶ Odman, *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Hakları*, 308.

¹⁷ Bu Kanunun amacı korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

¹⁸ Sait Dilik, “Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 35 (1980), 73-74.

sebebi, sosyal hizmetlerin bir ülkenin sosyo-ekonomik durumuyla ve gelişmişlik düzeyiyle doğrudan bağlantılı olmasıdır.¹⁹

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma insanlık tarihi kadar eskidir. Dünya tarihine bakacak olursak sosyal hizmetlere yönelik ilk uygulamalar, Etiler ve Uygurlarda görülmektedir. Etiler ve Uygurlar sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı vakıflar aracılığıyla yürütmüşlerdir. Yine eski Atina tarihine bakıldığında yetim ve öksüzlerin on sekiz yaşına kadar Atina’da devletin koruması altında olduğu görülmektedir. Hammurabi yasalarında ise afet durumunda afetzedelere yardım etmenin toplumun görevi olduğu vurgulanmaktadır. Lakin tüm bu sosyal hizmetlerden farklı olarak kurumsal bir kimlikle sosyal hizmetlerin, sanayi inkılâbıyla yaşanan sosyal sorunlara çözüm arayışı sonucunda ortaya çıkışını görmekteyiz.²⁰

Gerek Osmanlı öncesinde gerekse Osmanlı döneminde sosyal hizmetler, ağırlıklı olarak şahıslar tarafından dinî ve ahlaki davranış olarak halk arasında yapılmıştır. Bu bağlamda Selçuklularda ve Osmanlıda sosyal hizmetlerin çok farklı alanlarda ve kısmen devlet tarafından yürütüldüğü de görülmektedir.²¹ Osmanlı yönetiminde yapılan sosyal yardım hareketliliğinin iki kolu vardır. Bunlardan *birincisi* vakıflar aracılığıyla, dolayısıyla halk tarafından yapılan sosyal hizmetlerdir. *İkincisi* ise padişahın iradesi ile kurulan kuruluşlar²² aracılığıyla verilen sosyal hizmetlerdir.²³ Özellikle XIX. Yüzyıl Osmanlı’sının sosyal hizmet faaliyetlerine bakıldığında yetimlere ve dullara ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Bu gibi nedenlerle tarihsel süreçte sosyal hizmet olgusu kurumsallaşan ve kendisine devlet içerisinde yer bulan bir kavram olmuştur.²⁴

Türkiye tarihi özelinde çocuklara yönelik ilk sosyal hizmetlerin ortaya çıkışı 1868’dir. Bu tarihte Tuna Valisi Mithat Paşa’nın çocuklar için açmış olduğu

¹⁹ Ethem Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu* (Ankara: Aydınlar Matbaacılık, 1998), 2.

²⁰ Sema Erol, “Sosyal Hizmet Kuruluşları 1. Ders”, *Açık Sınıf* (TRT OKUL, 29.07.2014), 00:16:45

²¹ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 8-11.

Makbule Sarıkaya, *Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti 1921-1925* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2011), 17-19.

²² Bu kuruluşların da bir kısmı vakıf statüsü taşımaktaydı. Bakınız (Bkz). Çengelci, *Sosyal Hizmetler*, 8.

²³ Erol, “Sosyal Hizmet Kuruluşları 1. Ders”, *Açık Sınıf*”.

²⁴ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 8-11.

Sarıkaya, *Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti 1921-1925*, 17-19.

islahhaneler, çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin kurumsal temeli kabul edilir.²⁵ Bu tarihten sonra birçok kurum ve kuruluş, çocuklara yönelik sosyal hizmetler için ortaya çıkmıştır. 1872’de Darüşşafaka, 1915 Darüleytamlar, Osmanlının son dönemlerinde Himaye-i Etfal’lar, çocuklara yönelik sosyal hizmetler amacıyla kurulmuş oluşumlardır.²⁶

Geneli itibariyle Cumhuriyet döneminde çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin temeller Himaye-i Etfal üzerine kurulmuş ve şekillenmiştir. 1934 yılında Himaye-i Etfal Cemiyetinin adı Çocuk Esirgeme Kurumu olarak değiştirilmiştir. 1983 yılında ise Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun Kurulduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminde çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin kurumsallaştığını ve bu kurumlara yönelik kanunların çıktığını görmekteyiz. Türkiye Cumhuriyeti’nde sosyal hizmetlerle ilgili kanun 24 Mayıs 1983 tarihli 2828 sayılı “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu” dur.²⁷ Bu tarihten itibaren sosyal hizmetler hukuki zeminde de kendine yer bulmuştur. Aynı zamanda bu kanun, Türkiye’de çeşitli kuruluşların sorumluluğunda yürütülen sosyal hizmetleri tek çatı altında toplamaktadır. “...Bu kanunun amacı; korunmaya, bakıma veya yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilatın kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklar ile faaliyet ve gelirlerine ait esas ve usulleri düzenlemektir.”²⁸

Türkiye’de sosyal hizmetlerin kurumsallaşmasından itibaren hedef kitlesi, temel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu kitlenin *birinci* kısmı, maddi yoksulluk içerisinde olan asgari düzeyde dahi olsa hayata tutunmakta zorluk çekenlerdir. Bahsedilen bu kitleye “sosyal yardım” olarak ulaşılmaya çalışılmaktadır. *İkinci* kısım ise maddi durumunun yeterli olduğu lakin engelli, yaşlı, yatalak olmasından dolayı hizmete muhtaç kesimdir. Bu kitleye ise “sosyal refah” kapsamında ulaşılmaya çalışılmaktadır.

2828 sayılı kanunla hareket eden devletin sosyal hizmetinin sadece Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) veya bugünkü adıyla Aile ve

²⁵ Kapıcı, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yetim*, 40.

Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 8.

²⁶ Bu kurumlar ilerleyen bölümde kronolojik ve kapsamlı olarak ele alınacaktır.

²⁷ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 13.

²⁸ Sosyal Hizmetler Kanunu. (1983). *T.C. Resmî Gazete*, 18059, 27 Mayıs 1983.

Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülmediğini de belirtmek gerekir. Sosyal hizmetlerin birçok kurum ve kuruluşla (Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) iş birliği içerisinde yürütüldüğünü bilmek, çocuklara yönelik sosyal hizmetler açısından önem arz etmektedir. Bu iş birliği içerisinde yürütülen sosyal hizmetlerde tek istisnai durum 2828 sayılı kanunla açık şekilde belirtilmiştir. Buna göre Korunmaya Muhtaç Çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin sadece SHÇEK'e (bugünkü adıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne) ait olduğudur.²⁹ Öncesinde tek bakanlık çatısı altında toplanan sosyal hizmetler, günümüzde iki bakanlık olacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır. 21 Nisan 2021 Tarihli ve 31461 Sayılı resmî gazetede yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile ASHB ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kurulmuştur.³⁰

Çocuklara yönelik sosyal hizmetler günümüzde daha kapsamlıdır. Cumhuriyet döneminde sistematik bir şekilde çocuk esirgeme faaliyetlerine baktığımızda Osmanlının son döneminde ve Cumhuriyetin ilanından önce kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti önemli bir konuma sahiptir. Cemiyet aynı zamanda Cumhuriyet döneminin de ilk sosyal hizmet kurumudur. Günümüz çocuk esirgeme faaliyetlerinin de temelidir.³¹ Çocuklara yönelik sosyal hizmetleri aşağıda dört başlık altında incelememizin sebebi; Türkiye'deki çocuk esirgeme faaliyetlerinin temelini oluşturan Himaye-i Etfal'in bu dört ana hizmeti önemsemiş olmasıdır. Bu dört ana hizmetin ilk ve temeli barınmadır.³²

1.1.2.1 Barınma

Sosyal hizmetlerin konusu çocuklar olduğunda barınma temel ihtiyaçların en önde gelenidir. Çocukların barınma ihtiyacı, çocuklara yönelik sosyal hizmetler sağlayan hemen her kuruluşun ana ilkeleri arasında bulunmuş ve bulunmaktadır. Çocukların barındırılmasının sistematik bir şekilde yapıldığını ilk olarak Selçukluda daha sonra Osmanlıda vakıflar üzerinden açıkça görmekteyiz. Nitekim vakıfların

²⁹ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 4-7.

³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "Tarihçe". Erişim 01.05.2021. <https://www.aile.gov.tr/bakanlik/hakkinda/tarihce/>

³¹ Sarıkaya, *Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti 1921-1925*, 7-8.

³² Cüneyd Okay, *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti 1917-1923* (İstanbul: Şule Yayınları, 1999), 42.

birçok alanda (mektep, cami, yetimhane, kütüphane vd.) halka hizmet verdikleri bilinmektedir.³³

Cumhuriyet döneminde de Çocuk Esirgeme Kurumu'nun temelini oluşturan Himaye-i Etfal³⁴ kurumundan itibaren günümüz kurumlarına varıncaya dek çocukların barındırılması temel ihtiyaçlar arasında ele alınmış ve bununla ilgili adımlar atılmıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti ilk barındırma faaliyetlerini 1917 Mayıs ayı sonlarında gerçekleştirmiştir. Fakat daha öncesinde bünyesine almış olduğu öksüz, yetim çocukları yatılı mekteplere yerleştirme çabası içerisinde olduğu da bilinmektedir.³⁵ Cemiyet bunlarla birlikte çeşitli nedenlerle misafirhanelerde bulunan çocukları usta yanına çırak, yeterli görülen ailelilere evlatlık, yatılı okullara öğrenci olarak yerleştirmekteydi. Bunun ana sebebi, kurumun misafirhane kapasitesinin yetersiz kalması ve misafirhaneye fazla talebin olmasıdır.³⁶

Cumhuriyetin önemli sosyal hizmet kuruluşlarından olan Çocuk Esirgeme Kurumu (ÇEK), Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin devamı niteliğindedir.³⁷ ÇEK daha sonra kapatılarak SHÇEK kurulmuştur ve ÇEK'in SHÇEK devri gerçekleştirilmiştir.³⁸ Kurum zaman zaman farklı Bakanlıkların (Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Başbakanlık, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler bakanlığı) içerisinde konumlandırılmıştır. SHÇEK ismi değişerek günümüzde ASHB nezdinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÇHGM) olarak hizmet vermektedir. Çocukların barındırılması, konusu her daim kurumun ana konuları arasındadır.³⁹ ÇEK gün geçtikçe konuyla ilgili daha kapsamlı tedbirler olarak yaş aralıklarına göre öksüz, yetim vd. çocuklara farklı türlerde barınma

³³ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 16.

³⁴ Himaye-i Etfal Cemiyeti Osmanlı'nın son döneminde varlık göstererek Cumhuriyet'in kurulması ve sonrasında faaliyet sürdürmüş olan Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemini kapsayan bir kuruluştur.

³⁵ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 1-9.

³⁶ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, 30.

³⁷ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 20.

³⁸ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 8-9.

³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "Kurum Hakkında". Erişim 16.05.2021. <https://www.aile.gov.tr/chgm/teskilat-yapisi/kurum-hakkinda/>

hizmeti vermektedir. Günümüzde ihtiyaç sahibi çocuklar yaş aralığına göre kurum içinde yuvalara, sevgi evlerine, pansiyonlara ve yatakhanelere yerleştirilmektedir.⁴⁰

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nu II. Bölüm, Bakım ve Barınma Kararlarının Yerine Getirilmesi madde 10, (1) şu şekildedir: “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından, kendisine intikal eden olaylarda gerekli önlemler derhâl alınarak çocuk, resmî veya özel kuruluşlara yerleştirilir”.⁴¹ Yine aynı kanunun II. Bölüm Cumhuriyet Savcılığı ve Kolluk, Çocuk Bürosunun Görevleri madde 30, (1), c şöyledir: “Korunma ihtiyacı olan, suç mağduru veya suça sürüklenen çocuklardan yardıma, eğitime, işe, barınmaya ihtiyacı olan veya uyum güçlüğü çekenlere ihtiyaç duydukları destek hizmetlerini sağlamak üzere, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içinde çalışmak, bu gibi durumları çocukları korumakla görevli kurum ve kuruluşlara bildirmek,” çocuk bürosunun görevleri arasındadır.⁴² Çocukların barındırılmasıyla ilgili diğer hususları 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanununda görmekteyiz. Ayrıca 2828 sayılı kanuna farklı yıllarda yeni KHK ve ekler getirilerek çocukların barınması ve barınma mesken tiplerinde⁴³ güncellemeler yapılmıştır.⁴⁴

1.1.2.2 Sağlık

Bahsettiğimiz üzere kimsesiz çocuklar için önemli tedbirler alma çabası her dönemde tazeliğini korumuş ve bu konuyla ilgili birçok kurum varlık göstermiştir. Bu kurumlarda çocukların temel ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Bu ihtiyaçların arasında ilk sırada yer alan konulardan biri de sağlıktır. Şunu belirtmek gerekir ki I. Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında, İstanbul ve Anadolu’da önemli sorunlardan biri sağlık alanındaki yetersizlikti. Salgın hastalıklar (çiçek, sıtma, verem

⁴⁰ Kibar Seyhun Sarı ve İbrahim Kürşat Ergüt ve Çiğdem Ünlü Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, *T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Politikaları Serisi*, 1/4.(2021), 35-36.

⁴¹ Çocuk Koruma Kanunu. (ÇKK). (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete*, 25876, 15 Temmuz 2005.

⁴² Çocuk Koruma Kanunu (2005). *Türkiye Cumhuriyeti. Resmî Gazete*, 25876, 15 Temmuz 2005.

⁴³ (Ek: 21/1/2000- Kanun Hakkında Kararname- 594/1 Md. “Çok Amaçlı Sosyal Hizmet Kuruluşları”, Ek: 1/7/2005-5378/26 Md. "Çocuk evleri", Ek: 1/2/2007-5579/1 Md. Değişik: 6/2/2014-6518/14 Md. “Çocuk Evleri Sitesi”, Ek: 1/2/2007-5579/1 Md. Değişik: 6/2/2014-6518/14 Md. “Ev Tipi Sosyal Hizmet Birimleri”)

⁴⁴ Sosyal Hizmetler Kanunu. (1983). *Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete*, 18059, 27 Mayıs 1983.

vd.) halkı yıpratmış ve çocuklar, özellikle kimsesiz çocuklar bu hastalıklara maruz kalmışlardır.⁴⁵

Osmanlının son dönemleri ve Cumhuriyete geçiş döneminde kimsesiz çocukların sağlık yönünden maruz kaldığı sıkıntıları çözmek için büyük çabalar sarf eden şahsiyetlerden biri de Dr. Mehmet Fuat Umay'dır. Dr. Fuat Umay devletin bel kemiği sayılabilecek “sosyal politika” gibi kritik alanda öncü bir rolü üstlenmiştir.⁴⁶ Umay'ın Osmanlı dönemi Himaye-i Etfal'in kurucu kadrosunda yer almış ve konuyla ilgili gerek yurtiçi gerek yurtdışı faaliyetlerde bulunmuş olması dikkat çekicidir.⁴⁷

Umay'ında kurucu kadrosunda yer aldığı Himaye-i Etfal'lar sağlık konusuna önem vererek birçok yere sanatoryumlar kurmuş;⁴⁸ Şehzadebaşı, Kadıköy, Bakırköy ve Üsküdar'a dispanserler açılmıştır. Açılan bu dispanserlerde halka ücretsiz ilaç ve muayene hizmeti verilmiştir.⁴⁹ Kurum çocukları alkol, sigara, fuhuş, dilencilik vd. kötü alışkanlıklardan korumak için tedbirler almış ve sağlık konusunu 91 maddelik ayrıntılı talimatnamesinde vurgulamıştır. Kurumun talimatnamesine göre kurumlarda sağlık problemleriyle ilgilenecek bir personelin olması kurum için şart koşulmuştur.⁵⁰ Cemiyet, sağlık konusunu sadece vücut sağlığı olarak değil daha kapsamlı olması gerektiğini belirtmiştir. Kurum çocukların vücut sağlığının yanı sıra zihinsel sağlık, kötü alışkanlıklardan korunma, sağlıklı beslenme ve aynı zamanda ahlaki yönden de sağlıklı bireyler olarak toplum yararına yetiştirilmeleri gerektiğinin altını çizmiştir.⁵¹

Himaye-i Etfal kurumunun devamı niteliğinde olan ÇEK'in 1946-1947 25. ve 26. Genel Kongre İş ve Hesap Raporunda 447 yardım ve koruma kuruluşunun olduğu görülmüştür. Bu kuruluşların dağılım tablosunda bakıldığında sağlık alanıyla ilgili olanlar dikkat çekicidir. Bunlar 21 süt damlası, 61 muayenehane (poliklinik,

⁴⁵ Sarıkaya, *Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti 1921-1925*, 39.

⁴⁶ Burcu Deniz ve Sezai Öztaş, “Dr. Fuat Umay ve Çocuk Esirgeme Kurumu faaliyetleri”, *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 19 (2020), 567-570.

⁴⁷ Turgay Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*, (Ankara: Sabev Yayınları, 2005), 9.

⁴⁸ Okay, *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti*, 16.

⁴⁹ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları*, 10.

⁵⁰ Okay, *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti*, 32.

⁵¹ Okay, *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti*, 16-17.

dispanser), 5 diş muayenehanesi, 3 doğumevi, 1 Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu şeklindedir.⁵² 1935-1983 yılları arasında hizmet gösteren ÇEK'in çalışmalarına bakıldığında ana-çocuk sağlığı ile ilgili sistematik ve kapsamlı faaliyetler planlayıp yürüttüğü görülmektedir. Kurum var olduğu süreç boyunca “Çocuk Bakıcı Mektepleri”⁵³ mezunu bireylerden sağlık alanında yararlanarak çocukların muayenesi ve sağlığı konusunda hizmetler vermiştir. ÇEK'in 1946 yılı verilerinde 612.044 çocuğun beş yıl içerisinde muayene edildiği belirtilmektedir.

SHÇEK dönemi, 2009 yılı ve sonrasında yayımlanan verilere bakıldığında kurumda sağlıkla ilgili çeşitli personellerin oluşu dikkat çekicidir.⁵⁴

Tablo 1. Kurumun Son Yıllarda Bazı Sağlık Personeli Durumu

Unvanları	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Tabip	76	78	75	68	61	60	60
Fizyoterapist	134	200	204	201	200	194	194
Diyetisyen	57	62	61	63	60	57	57
Sağlık Memuru	33	52	53	56	182	181	182
Hemşire	580	651	649	673	1015	1005	1004
Psikolog	223	332	332	401	867	1015	1018
Toplam	1103	1375	1374	1462	2385	2512	2515

Kaynak: T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011 *Faaliyet Raporu*, 72.

2011 yılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı faaliyet raporunda çocukların sağlık konularıyla ilgili her dönem yeni tedbirler alındığı görülmektedir.⁵⁵ 2011 faaliyet raporunda çocuklara yönelik sağlık hizmetlerinin Sağlık Bakanlığı'yla iş birliği içerisinde yürütüldüğü vurgulanmaktadır. Konuyla ilgili bazı sağlık

⁵² Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları*, 144-145.

⁵³ Mektep- “Okul” (Her türlü eğitim ve öğretimin toplu olarak yapıldığı yer).

⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011 *Faaliyet Raporu*, 72.

⁵⁵ Günümüze kadar süregelen çocuklara hizmet veren çocuk esirgeme kurumlarının temelini Himaye-i Etfal cemiyeti oluşturmaktadır. Bu kurumun günümüze kadar defalarca isminin değişmesiyle beraber üst yönetim organının da birkaç defa değiştiği görülmektedir. Zaman zaman bakanlıklara bağlı olan bu kurum Başbakanlık, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı vd. bakanlıklar nezdinde de faaliyet göstermiştir.

vakalarında (uyuşturucu, madde bağımlılığı vb.) ise kamu kurumlarının yanı sıra sivil toplum örgütleri, gönüllü kişi ve kuruluşlarla da iş birliği söz konusudur.⁵⁶

SHÇEK'in bakanlık bünyesine geçtiği tarihten günümüze kadar farklı bakanlıkların nezdinde hizmet vermiştir. Bu bakanlıkların ilki de Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'dır. 1991 yılında bu bakanlıktan çıkarılarak Başbakanlık bünyesine geçirilmiştir. Sağlık Bakanlığı bünyesinden ayrılmış olan kurum gerek kimsesiz çocukların sağlık ihtiyaçlarını gerekse diğer ihtiyaç sahibi vatandaşların (engelli, yaşlı vb.) sağlık konularını, Sağlık Bakanlığıyla koordinasyonlu yürüttüğü faaliyet raporlarından anlaşılmaktadır.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na bakıldığında bahsi geçen çocuklarla ilgili koruma tedbirleri Madde 5, (d)'ye göre şöyledir; "Sağlık tedbiri, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına yönelik tedbirdir." Bu kanunda bahsi geçen sağlık tedbirlerinin sorumluluğunun aynı kanunun Madde 45, (d)'de Sağlık Bakanlığına ait olduğu açık şekilde belirtilmektedir.⁵⁷

1.1.2.3 Çocuk Hakları

Toplumların çocuklara karşı tutumlar coğrafya, din, dil, ırk, vd. birçok değişkenin etkisiyle farklılık göstermektedir. Aynı zamanda toplumların sosyokültürel tutumları onların hukuk ve hak konularını da etkilemekte ve yönlendirmektedir. Bu bağlamda dünya üzerindeki her bir çocuk, Çocuk Hakları konusunda farklılıklarla karşı karşıyadır. Diğer bir yandan çocuklar, toplumda hakları kolay istismar edilebilecek hassas kesimlerden biridir. Bu ve benzeri birçok değişkenin evrensel çocuk hakları konusunda zorluklar doğurduğu aşikârdır. Bugün çocuk haklarından bahsederken bu farklılıkları aradan kaldırarak bir çatı altında ulusal çocuk haklarının belirlenmesi ve uygulanması için BM gibi önemli kuruluşların çabası olduğu görülmektedir.⁵⁸

⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011 *Faaliyet Raporu*, 88-89.

⁵⁷ Çocuk Koruma Kanunu. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete*, 25876, 15 Temmuz 2005.

⁵⁸ Merey, *Çocuk Hakları*, 76-87.

Odman, *Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Hakları*, 307.

Tarihte çocuklarla ilgili birçok önleyici tedbirler alındığı bilinmektedir. Bu tedbirler genellikle konuya muhatap olan toplumun yönetimleri tarafından belirlenmektedir. Bu sürece eşzamanlı halk tarafından da çocukları korumak amaçlı birtakım uygulamalarının varlığı görülmüştür. Toplumların gerek dinî uygulamalarına gerek yönetim esaslarına bakıldığında çocukların hak ve hukuklarıyla ilgili birtakım uygulamaların varlığı söz konusudur. Çocukların bu şekilde ulus veya topluluklar tarafından ortak olmayan koruma tedbirleri çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Lakin globalleşen dünyada çocukların özellikle de kimsesiz çocukların korunması, hak ve hukuklarının gözetilmesi ve bunun ortak bir çatı altında alınan kararlarla yapılması zamanla kaçınılmaz ihtiyaç olmuştur. Nitekim kırılma noktası denilebilecek ve ihtiyacın en belirgin yüzeye çıktığı dönemler I. ve II. Dünya Harbi sonrası ve Sanayi İnkılabı etkilerinin yaşandığı dönemdir. Bu dönem gerek kimsesiz kalan çocuk nüfuzunun çoğalması gerekse yetişkin olmadan çalıştırılan çocuklar gerçeği konuyu gün yüzüne çıkarmıştır.⁵⁹

Çocuk Haklarının gündeme gelmesi ve günümüz halini almasını üç dönem olarak ele alacak olursak bunların *birincisi* konuyla ilgili bazı dillendirmelerin olmasıdır. Bu dillendirmelerin genel itibarıyla eğitimle ilgili olduğu görülmektedir. Bu sürecin 15. yüzyıldan başladığı, Juan Luis Vives, Johann Heinrich Pstallozzi gibi filozof ve eğitimciler tarafından ifade edildiği bilinmektedir. 1984 yılında ulusal alanda çocukların korunması gerektiğini ve bir örgütün oluşturulması fikrini savunan Jules Le Jeune'dir. Konunun ilk defa bir uluslararası toplantıda gündeme gelmesini ise 1918'de Washington'da gerçekleşen iş konferansında görürüz. *İkincisi* ise I. Dünya Harbinden sonra evrensel barışı kendine amaç edinerek kurulan Milletler Cemiyeti dönemi olarak görülmektedir. Bu dönemde Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi hazırlanmış ve 26 Eylül 1924 Genel Kurulda kabul edilmiştir. Bu bildirme, Çocuk Haklarıyla ilgili ulusal alanda ilk kez yayınlanan bildirme olmuştur. Müteakiben 1948'de ikinci Çocuk Hakları Bildirgesi yayımlanmıştır. *Üçüncü* dönem hareketlilik II. Dünya Harbi'nden sonra kurulan BM'de yeniden çocuk haklarının gündeme gelmesidir. BM nezdinde Sosyal Sorunlar Meclisi tarafından yürütülen sürecin sonucu olarak daha önce Cenevre'de yayımlanan bildirme yeniden düzenlenerek 20 Kasım 1959 tarihinde Çocuk Hakları Bildirgesi olarak kabul

⁵⁹ Odman, *Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Hakları*, 307.

edilmiştir.⁶⁰ Çocuk Haklarının temeli olarak kabul edilen bu bildirge bir özet niteliğinde ve 10 ana ilkeden oluşturulmuştur.⁶¹ Günümüz Çocuk Hakları Sözleşmesi 18 yaşına kadar olan bütün çocukları din, dil, ırk farkı gözetmeksizin kapsayacak şekilde 52⁶² maddeden oluşmaktadır.⁶³

Türkiye'nin bu sürece dahil olması 25 Mayıs 1946 yılında UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nun kurulması ile gerçekleşmiştir. Komisyonun amacı ana kurumla eğitim, kültür ve bilim konularında iş birliğini sağlamak olmuştur. Komisyon Yönetim Kurulu'nun VII. Dönem genel kurul toplantısında çocuk haklarıyla ilgili kanun tasarısı teklifi ileri sürülmüştür. "Türk Çocuk Hakları Beyannamesi" ismini taşıyan taslak metin 2 numaralı ek halinde Kurul incelemesine tabi tutulmuştur. Anayasadaki ilgili maddelerle 1959'da kabul edilen "Türk Çocuk Hakları" kamuoyuna sunulmuştur. 1962'de 7. Milli Eğitim Şurasında, II. Sosyal Hizmetler Konferansı'nda, Türk Öğretmen Dernekleri Konfederasyonları Kurultayı'nda ve 26 Haziran 1963 tarihinde UNESCO Türkiye Milli Kamuoyu Kurulu'nda Çocuk Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir. Türkiye 1995 Mayısı itibarıyla taraf olduğu Çocuk Haklarının korunması ile ilgili Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ek olarak 25 Mayıs 2000 tarihinde BM Genel Kurulunda imzaya açılan ve kabul edilen "Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile ilgili ihtiyari Protokol ile Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılmalarına İlişkin İhtiyari Protokol Eylül 2000'de New York'ta gerçekleştirilen BM Binyıl Zirvesi çerçevesinde 8 Eylül 2000 tarihinde Türkiye adına imzalanmıştır."⁶⁴ Bahsi geçen protokoller Türkiye'de 19 Eylül 2002 ve 4 Mayıs 2004 tarihlerinde sırasıyla yürürlüğe girmiştir.⁶⁵

Türkiye'de Çocuk Haklarının yasal sürecine bakıldığında ilk olarak dikkat çeken, bu sürecin batıya nispetle daha geç dönemde gerçekleşmesidir. Bunun temel sebebi Türkiye'de endüstrileşme hareketlerinin etkilerinin batıya nispetle yaklaşık yüzyıl geriden gerçekleşmesidir. Bu kapsamda Osmanlı'nın dağılmasıyla kurulan

⁶⁰ BM'de katılımı en yüksek olan sözleşme Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir.

⁶¹ Odman, *Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Hakları*, 307.
Merey, *Çocuk Hakları*, 77-79.

⁶² Türkiye 17, 29 ve 30. Maddeleri Lozan anlaşması ve 1983 Anayasası ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını kendinde saklı tutmaktadır.

⁶³ Sedat Sever, "Çocuk Kitaplarına Yansıtılan Şiddet", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 1/2 (2002), 25-27.

⁶⁴ Merey, *Çocuk Hakları*, 80.

⁶⁵ Merey, *Çocuk Hakları*, 80.

Türkiye Cumhuriyeti’nde Çocuk Haklarının Korunması alanında anayasal tedbirler alınmıştır. Örneğin 1921 yılında çıkarılan 151⁶⁶ sayılı yasa ile maden ocaklarında çalışmakta olan çocuklara 18 yaşı yasağı getirilmiş, 1930 yılındaki Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda en az çalışma yaşının 12 olabileceği belirtilmiştir. Günümüzde de çocuk haklarıyla bire bir ilgili olan kanunlar ve sonrasında bazı düzenlemelerin varlığı görülmektedir. Bu kanunlar 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, 2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunlarıdır.⁶⁷

Çocuklara toplumlar tarafından tanınan, dinin ve örf adetini getirdiği birtakım haklar vardır. Nüfuz yoğunluğu İslam dinine mensup olan Türkiye coğrafyasında, çocuklara İslamiyet’in tanıdığı haklardan da kısaca bahsetmek gerekir. İslam’da çocuğun “İhsân-ı İlâhî” Bilinme Hakkı, Hayat Hakkı, Helâl Rızık Hakkı, Süt Emme Hakkı, Aile İçinde Barınma Hakkı, Güzel İsim Hakkı, Sünnet Olma Hakkı, Velayet Hakkı, Nesep Hakkı, Farz-ı Ayın Olan İlimleri Öğrenme Hakkı, Namaz Öğrenme Hakkı, Oyun Hakkı,⁶⁸ Yerinin Güzel Olması Hakkı, Çocuğun Temyiz Yaşlardan Önce Dövülmeme Hakkı, Güzel Terbiye Edilme Hakkı, Yazı Öğrenme Hakkı, Sanat (Meslek) Öğrenme Hakkı, Yüzme Öğrenme Hakkı, Evlendirilme Hakkı bulunmaktadır.⁶⁹

1.1.3 Eğitim ve Din Hizmetleri

Çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin temel taşlarından biri de eğitimidir. Eğitim çocukların doğrudan geleceklerini şekillendirecek bir argüman olduğu için çocuklarla ilgili her kurumda ana hizmetler arasında bulunmuş ve bulunmaktadır.

Himaye-i Etfal Cemiyeti diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun temelini ise çocuk kütüphaneleri açarak atmıştır. Kütüphanelerde annelere ve çocuklara yönelik eğitim içerikli yayınların dergi ve kitapları bulunmaktaydı. Bu yayınların en çok bilinenlerinden biri süreli yayın olan

⁶⁶ Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Muteallik Kanunu, Kabul tarihi: (1337), Resmî Gazete Sayısı bulunmamaktadır, 10 Ekim 1337.

⁶⁷ Müberra Algan, *Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 27-29.

⁶⁸ İbrahim Canan, “İslâm’da Çocuk Hakları”, *Diyanet Dergisi*. Erişim 23.09.2021. <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=28021>

⁶⁹ İbrahim Canan, “İslam’da Çocuk Hakları”, *Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1992), 6-7.

“Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi” idi.⁷⁰ Aynı zamanda ilkokul ve ortaokula yönelik ders kitaplarının bulunuyor olması da Cemiyetin bulduğu ilk fırsatta eğitime önem vermiş olmasını göstermektedir. Cemiyet çocuk kulüpleri oluşturarak eğitim açığını gidermeyi amaçlamıştır.⁷¹ Cemiyetin 1917 yılı raporlarından yola çıkarak eğitim alanında da başarılı adımlar atmış olduğu görülmektedir. Faaliyet raporlarından anlaşıldığı üzere Cemiyet eğitim faaliyetlerini birkaç koldan yürütmüştür. Cemiyet çocuklara yönelik eğitim hizmetlerine paralel olarak anneye ve aileye yönelik eğitimi de karşılamayı amaçlamış ve bu alanda çalışmıştır. Aynı zamanda Cemiyet kendi yayınlarını yapmış kitap ve dergilerini basmıştır. Yayınları ve eğitim konularına önem vermesi Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin nizamnamesinin 2. Maddesinde belirtilmiştir.⁷²

Cumhuriyet döneminde ismi ÇEK daha sonra SHÇEK olarak değişen Cemiyette eğitim faaliyetleri devam etmiştir. 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 1949 yılı Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Kanunda dönemin Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na ve Millî Eğitim Bakanlığı’na önemli görevler verilmiştir.⁷³ Günümüzde bu faaliyetler Eğitim Bakanlığı ile iş birliği içerisinde yürütülmektedir. Devlet bakımında olan çocuklar 6 yaşından itibaren yerleşme meskenine (yuva, sevgi evi...) yakın okullara kaydedilerek eğitim yıllarına başlatılmaktadır. Sürece paralel olarak çocukların üzerlerinde bulunan sorumlu kişilerin okullarla, öğretmenlerle periyodik olarak görüşmeler yaptığı ve çocuğun eğitimini takip ettiği görülmektedir. Kurumlarda bulunan fiziksel, ruhsal veya zihinsel engelleri olan çocuklar Millî Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) Özel Eğitim Kurumları’nca eğitim almaktadır.⁷⁴

Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin çocukların ahlaki yönüyle de ilgilendiği görülmektedir.⁷⁵ Cemiyetin dinî bayramlarda çocukları sevindirmek amacıyla birtakım etkinlikler hazırladığı bilinmektedir.⁷⁶ Cemiyet dönemin ağır şartlarından

⁷⁰ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*, 109-117.

⁷¹ Canan, “İslam’da Çocuk Hakları”, 5-7.

⁷² Sarıkaya, *Türkiye’de Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, 203-246.

⁷³ Sarı ve Ergüt ve Çeber, “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 30.

⁷⁴ Mahmut, *Himaye-İ Etfal Cemiyeti ve Eğitim Boyutu* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 95-97.

⁷⁵ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, 17.

⁷⁶ Sarıkaya, *Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti 1921-1935*, 117.

kaynaklı çocukların temel ihtiyaçlarına kısıtlı imkanlarla yetişme çabasındaydı, bundan kaynaklı özel bir din hizmetinden bahsetmek mümkün değildir. Cemiyetin kurulmasından bugüne kadar geçen zaman diliminde, din hizmeti ile ilgili ilk uygulamanın, 5 Aralık 1989 tarihinde bulunduğu görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Din Hizmetleri Daire Başkanlığı’nın konuyla ilgili 5 Aralık 1989 tarihli 12/1/232/1393 sayılı yazısı bulunmaktadır.⁷⁷ 27 Temmuz 1989 tarihli 12.1/166/857 sayısıyla 74 numaralı genelge esasında DİB Din Hizmetleri Daire Başkanlığı’nın (DHDB) genelgeyi il müftülüklerine ve SHÇEK’in bünyesindeki kurum ve kuruluşlara bildirmesiyle başlamaktadır.⁷⁸ Daha sonra farklı gerekçelerle zaman zaman kapatılan dinî hizmetler halihazırda devamlılığını sürdürmektedir.⁷⁹ 26 şubat 2007 tarihinde SHÇEK ve DİB arasında imzalanan protokol içeriğinde, manevi destek hizmetinin olduğu görülmektedir. 26 Ekim 2011 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulmasıyla bu protokolün yeniden güncellendiği görülmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile DİB arasında imzalanan son protokolün içeriği daha kapsayıcı tutularak geniş iş birliğiyle dinî konferansların, sohbetlerin, milli ve dinî günlerde dinî, ahlaki, manevi ve milli duyguları pekiştirecek etkinliklerin, eğitici seminerlerin, dinî eğitimlerin verilmesi hedeflenmiştir.⁸⁰

⁷⁷ Saadettin zdemir, “Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25 (2012), 205-207.

⁷⁸ zdemir, “Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri”, 205.

⁷⁹ Mehmet Pehlivan, *Sağlık alışanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek ve Rehberlik Projesi Uygulaması* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 17-20.

⁸⁰ Ali Seyyar ve Aynur Yumurtacı, “Afet Odaklı Acil Manevi Sosyal Hizmet Uygulamaları Bağlamında Türkiye’ye Yönelik Bir Model nerisi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/3 (2016), 14-15.

Şekil 1. 1959 Yılı Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Yayınları No: 9

Kaynak: Nurettin Artam, *Anne Bana Tanrı'yı Anlat* (Ankara: Çocuk Esirgeme Kurumu, Genel Yayınları, Ayyıldız Matbaası, 1959).

1.1.4 Bireyin- Gençlerin Topluma İntibakında Din

Arapça *tbk* kökünden gelen *intibâk* إنطباق “örtüşme, uyma, üstüne binme” sözcüğünden alıntıdır. Arapça *tabak* طبق “kapak” sözcüğünün infiâl vezni IV. mastarıdır.⁸¹ İntibak Türk Dil Kurumu’nca “bir çevreye, bir duruma ya da ortama alışmak, uyum sağlamak” manasını taşımaktadır.⁸²

Toplumsallaşma⁸³ kavramı birçok alanda kullanılmakta ve her kullanım alanının da kavramla ilgili kendi perspektifi bulunmaktadır. Sosyoloji de kendi açısından toplumsallaşmayı bireyin bulunduğu sosyo-kültürel ve fiziksel ortama uyumunu hizalayan şahsi özelliklerin –bilgi, tutumlar, beceriler, değerler gereksinimler ve motivasyonlar, duygusal, bilişsel modellerin kazanılması süreci

⁸¹ Ne demek Türkçe, *Az Bilinen Kelimelerin Anlamları*, Erişim 18.01.2022. <https://turkcenedemek.com/kelime/intibak/>

⁸² Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Erişim 18.01.2022. <https://sozluk.gov.tr/>

⁸³ “Sosyalleşme” ya da “toplumsallaşma” olarak Türkçe’ye tercümesi yapılan “socialization” terimi Türkçe sözlükte “bireyin kazanarak belli bir toplumsal çevreye hazırlanması, toplumla bütünleşmesi süreci” anlamını taşımaktadır. Bu tezde eş anlamlı kullanılan bu terimlerden toplumsallaşma tercih edilmiştir.

olarak ele almaktadır.⁸⁴ Bir başka deyişle; toplumsallaşma sosyolojik açıdan bireyin kimlik ve kişilik kazanması, benliğini oluşturması, toplumsal alanda bir birey olması ve ait olması, hatta insan olması yalnız toplumsallaşma aracılığıyla mümkündür. Toplumsallaşma (sosyalleşme) özünde bir eğitim sürecidir ve bu süreç bireylerin doğumundan ölümüne kadar süren bir olgudur.⁸⁵ Sosyal bilim alanında toplumsallaşmayı ilk kullanan yazar Georg Simmel'dir. Simmel'e göre toplum, bireylerin birbiriyle olan etkileşimlerinden meydana gelmektedir. Bu etkileşimler sonucunda aile, din, ekonomik kuruluşlar gibi biçimler ortaya çıkan kurumlardır.⁸⁶ Toplumsallaşma süreci bireyin farklı uyaranlar aracılığıyla yaşadığı kompleks bir durumdur. Bu süreçte uyaran birçok aygıt olmakla birlikte önem sırası da bulunulan ortam sonucu değişkendir. Bu uyarıcı faktörler; aile, eğitim (okul), toplumsal çevre (arkadaşlar, akran gurupları, sosyo-kültürel ve dinî organizasyonlar vb.) ve medya (sosyal iletişim platformları vb.) olarak belirtilebilir.⁸⁷

Toplumsal yapıyı oluşturan en önemli faktörlerden biri de dindir.⁸⁸ Dinlerin toplumların dolayısıyla bireylerin/gençlerin günlük hayatlarında önemli yeri ve işlevi bulunmaktadır.⁸⁹ Emile Durkheim'in vurguladığı gibi dinler, törenler ve ayinler yoluyla bireyler arasında güçlü bağlar kurmaktadır.⁹⁰ Bireyler bulundukları konumda doğumlarından itibaren bir toplumsallaşma süreci içerisindeyler. Toplumsallaşma birçok etmenle birlikte aynı zamanda manevi-kültürel öğelerini de içerisinde bulundurmaktadır. Dolayısıyla "Süregelen bir toplumun maddi kültür unsurlarını öğrenen birey, hem kişisel gelişimini hem de toplumsal uyumunu gerçekleştirirken, aynı zamanda o toplumun sosyo-kültürel biçimlenişinde de önemli bir rol oynayan;

⁸⁴ Yakup Çoştı, "Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9/3 (2009),120.

⁸⁵ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü* (Adana: Karahan Kitapevi Yayınları, 2016), 281-282.

⁸⁶ Çoştı, "Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", 122.

⁸⁷ Çoştı, "Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", 136.

⁸⁸ Yılmaz Arı, "Toplumsal Değişim ve Din", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/16 (2021), 134.

⁸⁹ İhsan Çapcıoğlu, "Modernleşen Dünyada Din ve Toplum", *Türkiye'de Dinî Sosyalleşme/İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Çevre İlişkilerinde Etkili Bir Faktör Olarak Dindarlık*, ed. Çapcıoğlu İhsan (Ankara: Otto Yayınevi, 2011), 279.

⁹⁰ Necdet Subaşı, *Din ve Toplum*, (Ankara: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, 2014), 39-40.

dinî inanç, değer, norm, duygu, düşünce ve davranışları da kazanır.”⁹¹ Toplumsallaşmanın önemli alt unsurlarından birini oluşturan “Dinî Toplumsallaşma” da bireye eğitim-öğretimle aktarılmakta ve bireyin dinî kişiliği üzerinde önemli etkiler yapmaktadır.⁹² Hz. Muhammed’in (s.a.s) “Her çocuk fıtrat üzere doğar, sonra anası, babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi Yapar.” hadisi de dinî sosyalleşmenin eğitim boyutunu öne çıkarır niteliktedir.⁹³ Hadiste de vurgulandığı üzere aile toplumun temel yapı taşı konumundadır ve çocukların toplumsal kimliğini etkileyen birincil sosyal çevre oluşumudur. Aile çocukluktan itibaren bireylerin birçok alanda (dinî, ekonomik, eğitsel, politik, psikolojik) yönlendiricisi konumundadır. Anne-baba bireye dinî sosyalleşme süresince, dinî tutum ve davranışları bağlamında bir model olmaktadır.⁹⁴

Tüm bu bilgilerden anlaşıldığı üzere din sosyo-kültürel etmenlere bağlı olarak farklı etkiler ve tepkiler oluşturabilir. Bu, bireyin dinî yaşayışının şiddeti, yoğunluğu, gerçekleşen zaman dilimi ve ortamıyla da sıkı bir şekilde ilintilidir. Bu değişkenler aynı zamanda bireyin eğitim, meslek, cinsiyet, sosyal statüsü ve yaşı gibi birçok sosyal, demografik ve kültürel faktörleriyle de önemli derecede bağlantılıdır.⁹⁵

⁹¹ Bünyamin Solmaz, “Eğitim ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı* ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 374.

⁹² Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, 83-84.

⁹³ Hayati Hökelekli, “Fıtrat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 05 Mayıs 2020).

⁹⁴ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2012), 111-112.

⁹⁵ Çapcıoğlu, *Türkiye’de Dinî Sosyalleşme/İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Çevre İlişkilerinde Etkili Bir Faktör Olarak Dindarlık*, 279.

1.2 Türkiye Coğrafyasında Çocuk Esirgeme Kurumları ve Oluşum Süreçleri

1.2.1 Selçuklular Öncesinde ve Selçuklularda Çocuk Esirgeme Faaliyetleri

1.2.1.1 Selçuklular Öncesinde Çocuk Esirgeme Faaliyetleri

Eski Türk topluluklarının yaşam şekilleri incelenirken sosyal bir hareketlilik olduğu bariz şekilde belli olmaktadır. Sosyal yardımlaşma konusunun ortaya çıkışını ise genellikle göçebe hayat yaşamış olan toplulukların zorlu hayat şartları karşısında mecburi yardımlaşmadan doğduğu düşünülmektedir. Gerek Dede Korkut Destanı'ndan⁹⁶ gerekse Göktürk Yazıtları'ndan⁹⁷ bu bilgilere kısmen de olsa ulaşmak mümkündür. Bilindiği üzere Türk toplulukları bir arada yaşamayı oba olarak bir arada olmayı becerebilmiş topluluklardır. Bu topluluklarda öncelikle çekirdek aile kavramı gelişmiştir. Birkaç ailenin bir araya gelmesiyle urug isimli topluluklar görülmektedir. Uruglar boyları boylar da budunları oluşturmuştur. En geniş topluluksa “İl” ifadesiyle kayıtlara geçmiş olan devlettir. Bu topluluklarda esas alınansa kan bağı akrabalığı olduğu bilinmektedir. Toplulukları kanun mahiyetinde düzenleyen, hizaya sokan töre olgusu olmuştur.⁹⁸

Türk topluluklarında örf adetin sosyal alana büyük oranda etki ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla çeşitli örf kurumları tarafından başta aile hukuku olmak üzere diğer sosyal olgular da destek görmüştür. Yoksul ailelere geçimini sağlamak için hayvan yardımı edildiği, felaketzedelere komşuları ve akrabaları tarafından maddi ve manevi yardımlar edildiği bilinmektedir.⁹⁹

Türk topluluklarının sosyal yapısı nedeniyle, çocuk koruma olgusu çerçevesinde direkt bir hamleden ziyade topluluğun genel yardımı ve akrabaların desteği ile çözümlenen bir süreçten bahsetmek mümkündür. Toplulukta aile en önemli unsurlardan biridir ve çocuklar da ailenin birer parçası olarak kabul

⁹⁶ Arif Çiçek, “Orta Asya Türk Topluluklarının Sosyokültürel Yapısının Genel Bir Değerlendirilmesi”, *Mavi Atlas Dergisi* 6/1 (2018), 233-247.

⁹⁷ Veli İnanç, “Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler”, *Osmanlı Devleti'nde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması*, ed. Gürsoy-Naskali Emine ve Koç Aylin (İstanbul: Umut Kitapçılık, 2003), 19-21.

⁹⁸ Çiçek, “Orta Asya Türk Topluluklarının Sosyokültürel Yapısının Genel Bir Değerlendirilmesi”, 233-247.

⁹⁹ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye'de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 4-6.

edilmektedirler.¹⁰⁰ Bu toplumlarda aile kutsaldır ve sosyal hayatla uyum içerisinde yaşamak için ailenin bütünlüğü önemlidir. Eşlere ve çocuklara karşı sevgi ve saygı önemlidir. Çocukların korunması gerektiği düşüncesi inanış biçimlerine de yansdığı görülmektedir. Aile kaybı yaşayan çocukların birincil olarak akrabalık bağı bulunan bireyler tarafından himaye edildiği görülmektedir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma devletler tarafından da desteklenen bir olgu olmuş, fakirlik çekenlere yardımların yapılması, yoksul kesimin durumunun iyileştirilmesi daima devletin görevlerinden sayılmıştır.¹⁰¹

1.2.1.2 Selçuklular ve Anadolu Selçuklularında Çocuk Esirgeme Kurum ve Faaliyetleri

Selçuklular döneminde birçok sosyal faaliyetin olduğu görülmektedir.¹⁰² Selçuklularda daha önceden Türk toplumlarından süregelen topluluk temelli sosyal hizmetler anlayışına paralel olarak kurumsallaşma adımlarının atıldığı görülmektedir. Gerek şahıslar tarafından gerekse devlet tarafından bu alanda kurumsallaşmanın olduğu bilinmektedir. Göçebe hayattan yerleşik hayata geçiş, İslam'la ve İslam devletleriyle karşılaşma, Yunan-Roma medeniyetiyle karşılaşma, kurumsallaşma sürecini tetikleyen nedenlerden bazılarıdır. Çocuklara yönelik hizmetler de bu kurumsallaşma sürecine katılmıştır.¹⁰³ Selçuklularda kurumsal anlamda bu hizmetleri vakıf ve medreseler karşılamıştır. Bu kurumlarda verilen hizmetlerden biri de sağlık hizmetleridir. Selçuklular şifalı suların olduğu yerlere önem vermiştir. Bu suların bulunduğu yerlerde imar, inşaat işleri yaparak şifalı suları sağlık için kullanmışlardır.¹⁰⁴ Bu ve benzeri sağlık kurumlarına Selçuklularda “bimaristan” ismi verilmiştir. Bu kurumlar Anadolu Selçuklularında “Daruş-Şifa”¹⁰⁵ ve “Daru’s-Sıhha” isimleriyle adlandırılmıştır. Ayrıca Selçukluda akıl hastaları için “Tımarhane”

¹⁰⁰ Handan Devci ve Dilek Belet ve Hatice Türe, “Dede Korkut Hikayelerinde Yer Alan Değerler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12/46 (2013), 294- 321.

¹⁰¹ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 4-6.

¹⁰² Bekir Türkmen, *Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmet Müesseseleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987), 3.

¹⁰³ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 6.

¹⁰⁴ Muharrem Kesik, “Selçuklularda Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi* 71/1 (2020), 117.

¹⁰⁵ Cahid Baltacı, *XV-XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri (Teşkilat, Tarih)*, (İstanbul: İrfan Matbaası, 1976), 13.

ve develerin sırtında taşınan seyyar hastanenler bulunmaktaydı. Yine yetimler ve yaşlılar için kurulan diğer Selçuklu kurumları da bulunmaktaydı. Yaşlı bakımının karşılandığı yerlere “Daru’l-Aceze¹⁰⁶ yetimlerin kaldığı yerlere de “Daru’l-Eytam” ismi verilmiştir.¹⁰⁷ Anadolu’da özellikle yetimlerin ve misafirlerin ücretsiz konaklayabilecekleri vakıf yerleri bulunmaktaydı.¹⁰⁸ Selçukluların özellikle Anadolu Selçuklu döneminin yetimlere verdiği önem hukuk anlayışlarına da yansımıştır: “...hırsızlık yapan biri, fark etmeden de olsa bir yetimin hakkını gasp etmişse ölüm cezasına çarptırılmıştır.”¹⁰⁹

Kimsesiz ve yetim çocuklara sosyal desteğin ana sağlayıcısı ise vakıflar olmuştur. Vakıflar yoluyla kimsesiz çocuklara barınma, himaye,¹¹⁰ eğitim, oyuncak temini gibi çeşitli yardımlar sağlanmıştır. Tüm bunlar vakıfların genel sosyal hizmetleri arasında bulunmaktaydı. Bazı vakıflar ise direkt bu konu üzerine hizmetlerde bulunmuş ve yetim, kimsesiz çocuklar için hizmetler vermiştir.¹¹¹ Bu vakıflardan biri de Anadolu Selçuklu dönemine ait Râhatogulları Vakfiyesi’dir: “...ihtiyaç ve zaruret içinde bulunan Müslüman fakir ve miskinler, yetimler ve dul bayanların geçimleri için vakıf ve tahsis edilmiştir.”¹¹² Bu kurumların bir diğeri de Selçuklu vakfiyelerinden “Gökbörü Vakfiyesidir”. Erbil Atabeyi olan Muzaferüddin Ebu Said Gökbörü tarafından yaptırılmıştır. Bu vakfiyede çocuklara yönelik çeşitli sosyal hizmetler yapılmıştır. Yetim, terkedilmiş ve kimsesi bulunmayan çocuklar için vakfiye bünyesinde yetimhaneler açılmıştır. Yine Türk Devletlerinden İlhanlılar ve Selçuklular dönemine tekabül eden İlhanlı Prenslerinden Gazan Mahmut Han (1295-1304) tarafından yaptırılan “Gazan Mahmut Han Vakfiyesi” çocukların mallarını korumak ve himayeleri açısından önem arz etmektedir.¹¹³

¹⁰⁶ Hatime Üstüner Çelik, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde Erzurum’da Sosyal ve Kültürel Hayat* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 76-77.

¹⁰⁷ Refik Turan ve Güray Kırpık, “Selçuklu Tarihi El Kitabı”, *Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Ed. Refik Turan (Ankara: Grafiker Yayınevi, 2018), 37-38.

¹⁰⁸ Çelik, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde Erzurum’da Sosyal ve Kültürel Hayat*, 30-31.

¹⁰⁹ Necla Şıklı, *Selçuklularda Suç ve Ceza (Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularında Örnek Uygulamalar)* (Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 69.

¹¹⁰ Bekir Türkmen, *Sosyal Hizmet Tarihi* (İzmir: PDF Kitap, 2015), 3.

¹¹¹ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 6-8.

¹¹² İsmet Kayaoğlu, “Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış”, *Vakıflar Dergisi* 10 (1985), 2.

¹¹³ İnanç, *Osmanlı Devleti’nde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması*, 20.

Selçukluların bir diğer sosyal hizmet alanında çabalar sarf eden kurumu ise Ahilik teşkilatıydı. Ahilik teşkilatı sosyal yardımlar anlamında irili ufaklı birçok hizmeti sağlamaktaydı. Ahilik teşkilatının fakir ve yetim bakımı alanında farklı faaliyetleri olduğu görülmektedir.¹¹⁴ Vakıf ve ahilik teşkilatlarının yanı sıra Selçuklu döneminde sivil toplum örgütlerinin de konu üzerine çalışmaları olmuştur. Kimsesizlere ve yetimlere barınma, eğitim, sağlık alanında yardım ettikleri bilinmektedir.¹¹⁵

1.1.2 Osmanlı'da Çocuk Esirgeme Kurum ve Faaliyetleri

1.1.2.1 Osmanlı Öncesinden Süregelen Kurum Türü ve Faaliyetleri

Sosyal alanda çeşitli çalışmalar yapan Osmanlı'da, devam eden ve daha da gelişen iki ana kurum vardır ki bunlar kuruluş itibarıyla Selçuklulardan Osmanlı'ya geçmişlerdir. Bu kurumlar Vakıflar ve Ahiliklerdir. Osmanlıda vakıflar daha kapsamlı çalışmalar yapmıştır.¹¹⁶

Selçuklulardan sonra Osmanlı'da devam eden bir diğer önemli olgu ise yetim çocukların korunması görevinin yakın akrabalar veya kan bağı olan bireyler tarafından üstlenilmesidir.¹¹⁷ Osmanlı'da toplumsal yardımlaşmanın genel çoğunluğunun vakıflar üzerinden yapıldığı bilinmektedir. Bu vakıflar aracılığıyla yapılan hayırseverliklerden ilave olarak Tanzimat Fermanı sonrasında direkt devlet eliyle yapılan sosyal yardımlardan bahsetmek mümkündür.¹¹⁸

Diğer bir devam eden olgu ise Türk aile yapısı ve töre olgusudur. Türk aile yapısında ölüm sonrası “çocuklarıma ne olur” gibi bir kuşku bulunmamaktaydı. Bunun ana sebebi ise Türk toplumu töresinde geride kalan çocuklara kimlerin bakacağını tayin edilmiş olmasıdır. Töreyle esasen geride kalan çocukları ilk aşamada akrabalar eğer onlar da yok ise kan bağı olacak kişiler himaye etmelidir.

¹¹⁴ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 9.

¹¹⁵ Arif Hüdai Kökeni ve Nüket Örnek Bükeni, “XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı)”, *Lokman Hekim Dergisi* 8/2 (2018), 118.

¹¹⁶ Kayaoğlu, “Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış”, 22-25.

¹¹⁷ Kapıcı, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yetim*, 9.

¹¹⁸ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 10.

Şayet akraba veya kan bağı olan birisi yok ise dinî inanışlara dayalı geleneksel olan yollar aracılığı ile çocuklar himaye edilmişlerdir.¹¹⁹

1.1.2.2 Osmanlı'da Kurulan Kurum Türleri ve Faaliyetleri

Osmanlı Devleti yetim çocukların himayesi, barındırılması, eğitimi gibi konulara önem vermiş ve bu alanda çalışmalar yapmıştır. Bu sorunları çözmek için Osmanlı geçmişten gelen kurum ve töreleri desteklemiş ve bu çatı altında yeni oluşumlara kucak açmıştır. Özellikle vakıflar üzerinden ilerleyen süreçte fakir, yetim, öksüz vd. ihtiyaç sahipleri için çeşitli hizmetler ve yardımlar yapılmıştır. Kimsesiz, yetim, öksüz çocuklar mümkün derece barındırılıp, yedirilip, eğitimle donatılıp büyütülmeye çalışılmıştır. Bu hizmetler temelde vakıf nezdinde kurulan aşevleri, medrese, şifa yurtları, hastane ve yetimhanelerde verilmiştir. Örneğin 1470 yılında Fatih Vakfiyesi kanunlarında yetimlerin okutulması ve meslek sahibi olmaları gerektiği ile ilgili maddeler bulunmaktadır. Bir başka önemli husus ise dönemin kanun adamları tarafından bu konulara önem verilmesidir. Çocukların himaye ve mallarının korunması ile ilgili hükümlerin oluşu konunun ciddiyle desteklendiğini bariz belli etmektedir.¹²⁰

Osmanlı döneminin ilk zamanlarında her ne kadar Selçuklu'dan ve Türk toplumundan süre gelen çeşitli kurum ve bireysel çabalarla konu çözümlenmeye çalışılsa da XIX. yüzyıldan itibaren birtakım kurumsallaşmanın başladığı görülmektedir. İlk olarak Eytam Sandıkları ve Eytam Müdürlükleri kurularak bu kurumsallaşmaya öncülük edilmiştir. İlerleyen tarihlerde Darülaceze, Darüşşafaka, Islahhane, Sanayi Mektepleri, Darülhayr-ı Âli, Darüleytam ve Himaye-i Etfal Cemiyeti çocuklara hizmet vermek için kurulmuş ve bu kurumlara ciddi bir çaba sarfetmişlerdir.¹²¹

Osmanlı döneminde Çocuk Koruma olgusunun eğitim boyutuyla ilgili çalışmaları olan önemli kurumlarından biri de Medreselerdir.¹²²

¹¹⁹ İnanç, *Osmanlı Devleti'nde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması*, 19.

¹²⁰ İnanç, *Osmanlı Devleti'nde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması*, 20-21.

¹²¹ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 9.

¹²² Baltacı, *XV-XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri (Teşkilat, Tarih)*, 13-14.

1.1.2.2.1 Osmanlı Vakıflarında Çocuk Esirgeme Faaliyetleri (Yetimler ve Öksüzler)

Vakıf “(vakafa -وقف)” kelimesi Arapçadan dilimize geçmiştir anlam olarak durmak, hareketsiz kalmak, malı ve mülkü hayır işine adanmak ve mülkü bağlamak demektir.¹²³ Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğüne göre “vakıf” kelimesinin anlamı; bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmi bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk, para anlamına gelmektedir.¹²⁴

Vakıfların Osmanlı döneminde daha da gelişerek hizmet yelpazesinin büyüdüğü görülmektedir. Selçuklulardan sonra varlığını devam ettiren vakıflar haricinde Osmanlı döneminde kurulan ilk vakfın 1324 yılında Orhan Bey dönemine tekabül ettiği görülmektedir.¹²⁵ Osmanlı’da sosyal, kültürel hizmetlerin neredeyse tamamı vakıflar üzerinden yürütülmekteydi. Yetim çocukların çeşitli ihtiyaçları da vakıfların sorumluluğu kapsamına giriyordu. Özellikle “Avarız” ve “Müessesatı Hayriye” adlarını taşıyan vakıflar ihtiyaç sahibi bireylere yardımcı karakterli kurumlardı.¹²⁶ Örneğin, Fatih Sultan Mehmet döneminde vakıflar aracılığıyla yetim çocuklara bakıldığı, hayata tutunmaları için iş sahibi yapıldıkları bilinmektedir.¹²⁷ Fatih Sultan Mehmet Vakfiyesi’nde şayet yetim sayısı az olursa ek olarak yoksulların çocuklarının alınıp eğitilmesi istenmiştir. Yine Osmanlı döneminde Nevres Hanım’a ait 1856 tarihli vakfiyenin gelirlerinden her yıl Şaban ayına yakın bir tarihte yetim erkek ve kız çocuklarından 15’ine bayramlık elbise alınması vakfiye kanunlarında şart koşulmuştur. Buna benzer uygulaması olan bir diğer vakfiye 1617 tarihli Kara Çelebizade Mehmet Efendi Vakfiyesi’dir. Bu vakfiyede Ramazan ayında yetim çocuklara elbise alınması için bütçe ayrıldığı görülmektedir. Sivas’ta bulunan 1321 tarihli Darü’r-râha vakfında afet ve benzeri durumlarda muhtaç sahibi olan dul ve yetimlerin ihtiyaçlarının karşılanması için harcamalar yapılması istenmiştir. Es-Seyyid El-Hac Mehmed Tahir Efendi İbni Es-Seyid El-Hac Hasan’a ait vakıfta yıllık fazla gelen gelirin dörtte biri vakfın asıl hesabına geçirilir, geri kalan dörtte üçü ile

¹²³ Celil Arslan, “Vakıf ve Vakıf Eserlerinin Restorasyonu”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (1997), 137.

¹²⁴ Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim 22.10.2021. <https://sozluk.gov.tr/>

¹²⁵ Mehmet Bayartan, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2008), 166-168.

¹²⁶ Çengelci, *Sosyal Hizmetlerin ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 8.

¹²⁷ Sarıkaya, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, 16.

dul kadınların ve yetimlerin ihtiyaçları karşılanırdı. Bu husus vakfın şartları arasında bulunmakta idi. Bir diğer örneğe 1798 tarihli Babüssaade Ağası El-Hac Abdullah İbni Abdülmennan'a ait vakıf ve Pertevniyal Valide Sultan'a ait vakıflardır. Bu vakıflar aracılığı ile sübyan mektepleri açılarak tüm masraflarının vakıflar tarafından giderilmesi vakıf şartları arasında bulunmaktadır. Vakıfların evraklarından her gün mekteplerde iki öğün yemek verildiği ve yetim çocukların giyecek ihtiyaçlarının karşılandığı anlaşılmaktadır.¹²⁸

Tüm bu hizmetlerle birlikte Osmanlı döneminde yetim haklarının yenmemesi için yoğun çaba sarfedilmiş ve konuyla ilgili vakalar olunca hemen devlet tarafından ciddi önlemler alınmıştır. Tüm bu önlemlere rağmen yetim haklarının usulsüzce işlemlere maruz kalması üzerine Osmanlı yönetimi çözüm için XIX. yüzyılda Eytam İdaresi ve Sandıklarını kurduğu görülmektedir.¹²⁹

1.1.2.2.2 Eytam İdaresi ve Sandıkları

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde birçok problemin yüzeye çıktığı bir dönemdir. Bu yüzyılda sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ve askeri alanlarda önemli problemler yaşanmaktaydı. Osmanlı 1839 yılında Tanzimat'ın ilanı ile birlikte bu yaşananlara karşı yenileşme çabaları gösterir bunun sonucu birtakım kurum ve kuruluşlar oluşturulur. Bu kuruluşlardan sosyal alanı kapsayan ve sosyal alanı düzenleyeceği planlanarak kurulan kurumlardan biri de Eytam Nezareti'dir. Bu kurumun kurulmasını gerekli kılan ana sebepler arasında yetimlerle ilgili şikayetlerin artması, yetim haklarının korunması ve mallarının değerlendirilmesi öne çıkmaktadır.¹³⁰ İlk yayımlanan nizamnameye göre kurum 31 Aralık 1851 yılında Şeyhülislâmlık makamına bağlı olarak İstanbul'da kurulmuştur.¹³¹

Kurum kurulmadan önce yetimlerin birçok alandaki ihtiyaçlarını vakıflar karşılamaktadır. Eytam İdaresi'nin kurulmasıyla yetimlerle ilgili birçok konu bu kurum tarafından idare edilmiştir. Örneğin aile büyüklerinin birinin ölümünden

¹²⁸ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 18-19.

¹²⁹ İnanç, *Osmanlı Devleti'nde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması*, 30-31.

¹³⁰ İnanç, *Osmanlı Devleti'nde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması*, 31.

¹³¹ Mehmet Çanlı, "Eytam İdaresi Sandıkları ve Osmanlı Devleti'nde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması", *Savaş Çocukları Öksüz ve Yetimler*, ed. Emine Gürsoy-Naskali ve Aylin Koç (İstanbul: Umut Kitapçılık, 2003), 60.

itibaren kurum yetim çocukların mal ve mülklerini koruma altına almıştır.¹³² Aynı zamanda yetimin rüşt oluncaya kadar geçecek zamanda mirasının değer kaybını önlemek için devlet nezaretinde malının işletilmesi ön görülmüştür.¹³³

Eytam İdareleri'nde yetimlerle ilgili genel işleyiş aşağıdaki gibidir. Yetim kalan şahsın bildirilmesi, üzerine terekeden¹³⁴ kalan malın kaydını tutmak için giden mahkeme memurlarıyla birlikte Eytam İdaresi'nden bir memurun da bulunması ve kayıt alması, yetimin hissesine ait malın değerinin tespitini gerçekleştirmesi, yetime kalan hisseden satılma işleminin yapılıp yapılmadığına dair bilgi verilmesi, yetimin malından verilecek borcun karşılığında alınacak rehinin kıymetini belirlemesi.¹³⁵

Eytam İdareleri Şeyhülislamlık bünyesinde bulunuyordu bu sebeple iç denetimin haricinde birkaç ayda bir tüm tutanaklar Şeyhülislamlık ile de paylaşılıyordu.¹³⁶

Eytam İdaresi ve Sandıkları I. Dünya Savaşı sonrası ekonomik olarak büyük zararlarla karşı karşıya kalmıştır. 1920 yılında İstanbul'da bulunan sandık kapatılmıştır. Bölgelerde bulunan Eytam İdaresi ve Sandıkları ise 1926 yılına kadar hizmetlerine devam etmiştir. 1926 yılında Medeni Kanun'un çıkarılmasıyla birlikte "Eytam İdaresi ve Sandıkları" kapatılarak yürürlükten kaldırılmıştır. Bu süreçte Sandıkların yetki ve görevleri "Emlâk ve Eytam" bankasına devredilmiştir.¹³⁷

1.1.2.2.3 Dârülaceze

Dâr Arapça'da "bir kavmin konaklama yeri, mahalle, ev", anlamlarına gelen "dâr" kelimesinden türemiştir, mecazi olarak kabile mânasını da ifade eder. "Aceze"

¹³² İnanç, *Osmanlı Devleti'nde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması*, 31.

¹³³ Veli İnanç, *Eytam İdaresi-Sandıkları ve Marmaris Örneği (1885-1911)* (Muğla: Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 10.

¹³⁴ "Tereke" terk eden anlamına gelen aynı zamanda mirasçı anlamını taşıyan Arapça kökenli kelimedir. Tereke bir terim olarak ölen kişilerin geride bıraktığı mal varlığını, mirasını ifade eder.

¹³⁵ İrfan Ünal, *167 Numaralı Çanakkale Eytam Sandığına Mahsus Teminatlı İdane Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1920-1926)* (Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 41-42.

¹³⁶ Mustafa Taşar, *İslam Hukuk Tarihinde Eytam Sandıkları (Kurumsallaşma Süreci)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 37-38.

¹³⁷ Çanlı, "Eytam İdaresi Sandıkları ve Osmanlı Devleti'nde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması", 85-86.

Arapça “acz” kökünden gelir düşkünler acizler, ne yapması gerektiğini bilmeyenler veya şaşırılmışlar anlamlarını taşır.¹³⁸

Darülaceze kurumu Osmanlı yönetiminin dilencilik yapan çocuk ve yoksul bireyleri sokaklardan toplamak, eğitmek ve bir sanat öğrenmelerini sağlayarak topluma kazandırmak politikasının sonucunda ortaya çıkmış kurumlardan birisidir.¹³⁹

Osmanlı döneminde birçok vakıf şahıs idaresinden devlet idaresine veya denetimine girmiştir. Darülaceze’de devlet kontrolünde ve devlet desteğiyle hareket eden bir vakıf kuruluşudur. Bu süreç vakıfların kurumsallaşmasını da sağlamaktadır.¹⁴⁰

Darülaceze 1890 yılında Sultan II. Abdülhamid Han tarafından İstanbul’da kurulmuştur. Darülaceze’nin kurulmasının ana sebepleri arasında dönemin sokak çocukları ile sakat erkek ve kadınlara yardım edilmesi konusu bulunmaktadır. II. Abdülhamid Han’ın bizzat kuruma 7.000 altın lira eşya ve 10.000 liralık nakdi yardım ettiği bilinmektedir. Bunlara ek olarak 70.000 liralık inşaat işleri için yardımın yönlendirildiği de kayda alınmıştır. İnşaat alanının belirlenmesi ve çalışmaların bitmesi 1896 yılına kadar sürmüştür. 1895 yılında ise II. Abdülhamid Han’a kurumla ilgili on maddelik bir nizamname sunuldu. II. Abdülhamid Han bazı değişiklikler yapılmasını uygun görmüş ve 29 Ocak 1896’da nizamname yürürlüğe girmiştir. Takiben aynı yıl 2 Şubat tarihinde hazırlıkları tamamlanan Darülaceze’nin açılışı gerçekleşmiştir.¹⁴¹

Darülaceze bünyesinde bulunan yuvalarda kimsesiz çocuklar himaye edilmiştir. Kurum, sosyal hizmeti hak eden bireylerden yaş gurubuna ve durumlarına göre ferdi değerlendirmeler yapmış, iki ay süreyle çalışmıyor olan bireylere çalışma imkânı sağlamak için çabalar sarfetmiştir. Kurum boş gezen yoksul genç ve çocukların eğitilerek, meslek sahibi kılınarak topluma kazandırılmalarını ana ilkeleri arasına almıştır. Kurumda bulunan çocuklar sanayi mekteplerine ve askeri imalathanelere yönlendirilerek iş sahibi yapılmaya çalışılmıştır. Kurum geneli itibarıyla eğitim yaşı gelmemiş sokaklara terkedilmiş çocukları ve durumu kötü olan

¹³⁸ Türk Dil Kurumu. Erişim 04.02.2021. <https://sozluk.gov.tr/>

¹³⁹ Türkmen, *Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri*, 71-73.

¹⁴⁰ Taşar, *İslam Hukuk Tarihinde Eytam Sandıkları (Kurumsallaşma Süreci)*, 16.

¹⁴¹ Abdullah Taha Yıldız, *Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi’nin Eytâm Sicillerine Göre Osmanlılarda Yetim Mallarının İdaresi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 24-25.

çocukları mektep (okul) yaşı gelene kadar himaye etmiş ve daha sonra okullara ve eğitim alabilecekleri kurumlara yönlendirmiştir. Aynı zamanda Darülaceze’de bulunan çocuklar evlatlık verilerek yuva sahibi edilmeye de çalışılmıştır. Dönemin göç hareketliliği sebebiyle yardım için kuruma başvuranların büyük kısmını muhacirlerin oluşturduğu görülmektedir.¹⁴²

Kurum varlığını Cumhuriyet devrinde de devam ettirmiş, aynı isimle hizmet vermiş ve Himaye-i Etfal cemiyeti bünyesine geçmiştir.¹⁴³ Kurulduğu tarihten günümüze kadar 72.000 (bunlardan 30.000’i çocuklar olmak üzere) kişiye yardım elini uzatmıştır. Günümüzde Darülaceze ASHB’ye bağlı şekilde hizmetlerine ilk günkü felsefe çerçevesinde devam etmektedir.¹⁴⁴

Kurum, bütçesini gelen bağışlardan elde ettiğini belirtmektedir. Bu bağışlar sayesinde kurum aktif olarak sağlık ve bakım hizmetleri vermektedir.¹⁴⁵

1.1.2.2.4 Çocuk Islahhanesi ve Sanayi Mektepleri

Osmanlı’da savaş ve göçün etkisi çocuklara yönelik kurumların açılmasının ve yaygın hale gelmesini tetiklediği görülmektedir.¹⁴⁶

Islahhaneler ve Sanayi Mekteplerinin çocuklara özellikle de yetim ve suç işlemiş çocuklara çok kolda hizmet verdiği bilinmektedir. Islahhaneler ve Sanayi Mektepleri çocukların sadece himaye edilmesi ile yetinmeyip eğitim almalarını, suça sürüklenmiş çocukların cezalarını emsaliyle almalarını ve bu süreçte kurumun vereceği eğitim ve ahlakla yetişmelerini hedeflemiştir. Diğer bir önemli husus ise Müslüman çocuklarla birlikte gayri Müslim çocukların eğitim alması sağlanmış ve karma bir eğitim modeline geçişte bu kurumlar öncülük etmiştir.¹⁴⁷

Sanayi Mekteplerine ilk örnek verilebilecek kurum 1847 yılında Yeşilköy’de açılan Ziraat Mektebi’dir. Lakin kurumsal olarak ilk Sanayi Mektepleri ve

¹⁴² Nadir Özbek, “Osmanlı’dan Günümüze Darülaceze: Sosyal Politika Zihniyeti ve Kent Yoksulluğunun Değişen Niteliği”, *Toplumsal Tarih Dergisi* 288 (2017), 52-63.

Nurettin Birol, “II. Abdülhamid Dönemi Hayır Kurumlarından Darülacezenin Yapımı ve Halil Rıfat Paşanın Çalışmaları”, *Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 5/13 (2017), 33-53.

¹⁴³ Kapıcı, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yetim*, 9.

¹⁴⁴ Kapıcı, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yetim*, 27-30.

¹⁴⁵ Darülaceze, “Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Darülaceze Başkanlığı Teşkilat Şeması”. Erişim 31.10.2021. <https://www.darulaceze.gov.tr/teskilat-semasi/>

¹⁴⁶ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 15.

¹⁴⁷ Bekir Koç, “Osmanlı Islahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2007), 36-50.

Islahhaneler'in tarihi 1863 yılından başlamaktadır. Bu bağlamda kurumsal temel olarak kabul edilen Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında yetim ve korunma gereği olan çocuklar için açtığı Islahhane isimli mesleki eğitim veren okullardır. Mithat Paşa ilerleyen yıllarda 1860'ta Niş'te ve Sofya'da, 1864'te Rusçuk'ta ve bu mekteplerin en iyi örneğini Şura-yı Devlet üyesi olduğu sürede 1868'de İstanbul'da açmıştır. Islahhanelerin aynı zamanda suça karışmış çocukları da barındırmakta olduğunu vurgulamıştık. Bu tarz ıslahhanelerin bulunduğu yerlerde¹⁴⁸ mülteci teknisyen ve mühendisler eğitmen olarak çalıştırılmış ve çocuklara eğitim verdirilmiştir.¹⁴⁹ Islahhaneler 1868-1870 yıllarında çoğalarak Bursa, Bosna, Edirne, İşkodra, Kastamonu, İzmir, Erzurum Trabzon, Konya ve Halep'te açılmıştır.¹⁵⁰ Bu dönem sadece kızlar için olan kız sanayi mektepleri de bulunmaktaydı. Örneğin 1878 yılında açılmış olan Üsküdar Kız Mektebi 1885 yılında Kız Meslek Sanayi Mektebi'ne çevrilmiştir. 1882'de açılmış olan Dersaadet Nehari Kız Sanayi Mektebi, kız sanayi mekteplerine örnek teşkil etmektedir.¹⁵¹

Islahhaneler genellikle yatılı olmakta olup beş yıllık bir eğitim vermekte idiler. Islahhanelerde demircilik, kunduracılık, matbaacılık, dokumacılık, terzilik, marangozluk, araba imalatı, litografya dallarında mesleki eğitimler verilmekteydi.¹⁵² Bunların dışında kızların olduğu sanayi mekteplerine ek olarak şapka yapımı, piyano, resim, makine ile çorap örme, yün örme gibi el becerilerine yönelik mesleki dersler de verilmekteydi.¹⁵³

Dönemin sanayileşme hareketine aynı zamanda vasıflı elaman ihtiyacına Sanayi Mektepleri ve Islahhanelerin katkısının büyük olduğu aşıkardır. Bunun somut örneğini öğrenci sayısından anlamak mümkündür. Bu kurumların en rağbet gören dönemleri olan 1880'li yıllarda ülke içinde bu okulların tamamında 2.500-3.000 kişi eğitim almaktaydı. Yıllık mezun sayısı ise 1.000 kişi civarındaydı. Bu sayılara doğal olarak dönemin nüfusuna oranla bakmak gerekir. Tahminlerin bu rakamlara yakın bir

¹⁴⁸ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 40-41.

¹⁴⁹ Musa Ak, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meslekî ve Teknik Eğitim Okulları (1908 – 1918)* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 20-21.

¹⁵⁰ Kemal Turan, *Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1996), 61.

¹⁵¹ Ak, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meslekî ve Teknik Eğitim Okulları (1908 – 1918)*, 26.

¹⁵² Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 45.

¹⁵³ Ak, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meslekî ve Teknik Eğitim Okulları (1908 – 1918)*, 26.

sayının da ülke haricinde olan okullarda var olmasıdır.¹⁵⁴ 1863 yılında hizmetlerine başlayan bu kurumlar etkinliğini yitirdiği XX. yüzyıla kadar ciddi bir açığı kapattıkları, sosyopolitik ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle mağdur kalan çocukların ihtiyaçlarını büyük oranda karşıladıkları barizdir.¹⁵⁵

1.1.2.2.5 Darüşşafaka

1836 yılında askeriyede maliye memuru olarak görev yapan Yusuf Ziya tarafından kurulmasına öncüllük edilen, Cemiyeti Tedrîsiyye-i İslamiye isimli bir kuruluş bulunmaktadır. Bu cemiyet 1864 yılında faaliyete geçmiştir. Aynı zamanda bu kurum Darüşşafaka'nın temel taşı olarak kabul edilmektedir. Darüşşafaka kurumsal olarak bu kurum üzerine inşa edilmiştir. Ziya Bey'in arkadaşları olan, dönemin aydınlarından Muhtar Bey (Gazi Ahmet Muhtar Paşa) ve Tevfik Bey'in (Vidinli Tevfik Paşa) ortak sohbet konularından birinin Cemiyeti Tedrîsiyye-i İslâmiye'nin kurulmasının bir ihtiyaç olduğudur. Zaman zaman bir araya gelinerek konu üzerine konuşmalar yapılmış, ülkede İslam'ın ilim sahalarından geri kaldığı ve bunun için adımlar atılması gerektiği konuşulmuştur. Kurumun genel amaçları; halkın her tabakasına eğitim götürebilmek ve onları da gelişen dünya ilimlerinden haberdar etmekti. Kurumun oluşturulması düşüncesindeki bir diğer önemli husus ise Ziya Bey'in her gün Kapalıçarşı'dan geçerek işe giderken dikkatini çeken tablo olmuştur. Çarşı açılıncaya kadar sağda solda boş vakit geçiren esnaf çıraqlarının eğitilmesi düşüncesi doğmuş ve bu konuyu da yine arkadaşları ile görüşmüştür. Çocukların boş vakitlerinde okuma yazma ve hesap gibi temel eğitimleri almaları gerektiği düşünülmüştür. Bu görüşmeler neticesinde Cemiyeti Tedrîsiyye-i İslâmiye'nin kurulduğu görülmektedir.¹⁵⁶ Dernek aynı zamanda Osmanlı tarihinin eğitim alanında ilk sivil örgütlenme örneğidir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 49-50.

¹⁵⁵ Koç, "Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler", 48.

¹⁵⁶ Mehmet İzzet, "İstanbul'un Eski Bilgi Kurumlarından Cemiyeti Tedrîsiyye-i İslâmiye ve Darüşşafaka", *Bilgi Yurdu Aylık Bilim, Felsefe ve Sanat Mecmuası* 1/3 (1937), 104-105.

Aynur Soydan, "Darüşşafaka Tarihinden Kesitler", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi* 3 (2013), 206.

¹⁵⁷ Darüşşafaka, "Darüşşafaka Tarihinin Kilometre Taşları". Erişim 29.10.2021. <https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce>

XIX. yüzyılın sonlarında 1872 yılında çocuklara yönelik sosyal hizmetler vermeye başlayan bir diğer kurum da Darüşşafaka'dır.¹⁵⁸ Darüşşafaka'ya kayıt yaptıracak öğrencilerden yetim veya kimsesiz olmaları şartı aranmıştır. Bunun haricinde yazılı ve sözlü sınav yapılmış, bulaşıcı hastalıklarının olup olmadığı kontrol edilmiştir. Okuldan mezun olan öğrencilerin askeriyede ve devlet memurluğunda işe alındıkları bilinmektedir. Darüşşafaka'ya kız çocuklarının alınması sakıncalı kabul edilerek sadece erkekler alınmış dolayısıyla okul erkek okulu şeklinde anılmıştır. 1969 yılı yönetim kararıyla 1991-92 öğretim yılında kız öğrencilerin de kabulüne başlanmıştır. 1973 yılında 200'ü kız öğrenci olmak kaydıyla toplamda 650 öğrenci mezun edilmiştir. Darüşşafaka ortaokul eğitimi vermektedirdi lakin Cumhuriyetin ilanından sonra ismi Darüşşafaka Lisesi olmuştur. Önce ortaokul sonra lise olmasını ve Darüşşafaka'nın isim değişikliğinin arka planını kısaca anlatmamız gerektiğini düşünmekteyiz. Şöyle ki; Cemiyeti Tedrîsiyye-i İslâmiye'nin ismi 26 Nisan 1935 yılında Türk Okutma Kurumu olarak değiştirilmiş, okulun ismi de Koruma Lisesi olarak kabul edilmiştir. Dönemin bir diğer yetim ve öksüz çocuklara hizmet veren kurumunun ismi Koruma Yurdu olunca isim benzerliği nedeniyle bu ismin konulması uygun bulunmamıştır. Kurumun ilerleyen tarihte ismi Darüşşafaka olunca yeniden bu fikir gündeme gelmiş ve okul Darüşşafaka Lisesi olarak isimlendirilmiştir. 3 Ocak 1953 yılında ise bu isim de değiştirilerek günümüzdeki ismi olan Darüşşafaka Cemiyeti ismini kazanmıştır.¹⁵⁹ Darüşşafaka aynı zamanda ilk İslam mektebi statüsünü elinde bulundurmaktadır.¹⁶⁰

Darüşşafaka özellikle Müslüman olan yetim ve kimsesiz çocukların eğitilmesi için çaba sarfetmiş,¹⁶¹ daha sonrasında ise tüm çocuklara hizmet vermeyi amaçlamıştır. Kuruluşundan günümüze kadar birçok yerde (hatta bazı kasabalarda bile) eğitim kurumları açmıştır.¹⁶² Günümüzde bu hizmetlerine farklı alanları da

¹⁵⁸ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 8.

¹⁵⁹ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 53-54.

İzzet, "İstanbul'un Eski Bilgi Kurumlarından Cemiyeti Tedrîsiyye-i İslâmiye ve Darüşşafaka", 104-109.

¹⁶⁰ Nuri Güçtekin, "İstanbul'daki Özel İslam Mektepleri (1873-1972)", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 22 (2012), 24.

¹⁶¹ Safiye Kesgin, "Osmanlı'nın Son Döneminde Korumaya Muhtaç ve Kimsesiz Çocukların Eğitim ve Topluma Kazandırılması: Kastamonu Örneği", *Dini Araştırmalar Dergisi* 19/50 (2016), 141.

¹⁶² Bilal Yurtoğlu, "Eğitim Tarihinde Bir An: İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Darüşşafaka'nın Yeniden Kuruluşu", *Kastamonu Eğitim Dergisi* 28/6 (2020), 2438-2449.

katarak devam etmektedir.¹⁶³ Darüşşafaka bugün çocuklara eğitim, barınma, müze ve fizik tedavi gibi farklı alanlarda birçok hizmet sunmaktadır.¹⁶⁴

1.1.2.2.6 Darülhayr-i Ali

Darülhayr-i Ali kimsesiz ve yetim çocuklar için devlet eliyle kurulan ilk kurumlardan biridir. Kurum II. Abdülhamid'in teşebbüsüyle açılmıştır. II. Abdülhamid'in 1903'te tahta çıkışının 25. yıldönümünde hizmete başladığı bilinmektedir. Bu dönem kimsesiz ve yetim çocuklar için geniş çaplı bir Darüleytam (yetimler evi) açılması hedeflenmiş lakin maddi yetersizlikler sebebiyle bu adım atılamamış ve daha küçük çaplı Darülhayr-i Ali kurumu ortaya çıkmıştır. Kısa bir sürede öğrenci sayısı 400'ü aşmış ve binlerce öğrenciye hizmet vermiştir.¹⁶⁵ Darülhayr-i Ali kurumu 22 Ağustos 1909 yılında kapatılmıştır. Darülhayr-i Ali kurumunun da I. Dünya Savaşı sonucu kimsesiz ve yetim kalmış çocuklara yardım etmek amacıyla açıldığı görülmektedir.¹⁶⁶

Kurumun açılışına sebep olan olayın bir çocuğun okuma arzusu olduğu bilinmektedir. 6 yaşlarında bir çocuk padişaha, kendisinin bir okula verilerek barındırılmasını ve okutulmasını istediğini dile getirmiş bunun üzerine devlet eliyle Darülhayr-i Ali'nin açılması için harekete geçilmiştir. Devletin Müslüman Türk çocuklarının barındırılması ve okutulması için bu adımı attığı bilinmektedir. Açılan okulun 6 sınıftan oluşacağı belirlenmiştir. Okulun her sınıfında marangozluk, pastacılık, kunduracılık, çiftçilik, bahçıvanlık, oymacılık, tatlıcılık, şekerlemoncilik vd. sanat dersleri de bulundurulmuştur. Mezun olacak bireylerin Hicaz Demir Yolu'nda telgrafçı olarak çalışacakları planlanmıştır. Okul bu hedeflerine yaşanan olumsuzluklar (atölyeler kurmak için gereken arsa yetersizliği, erken tarihte kapatılması) nedeniyle ulaşamamıştır.¹⁶⁷ Okul eğitimi itibarıyla sanayi eğitimi

¹⁶³ Kapıcı, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Yetim*, 9.

¹⁶⁴ Mehmet Altun, *157 Yıllık Bir Eğitim Geleneği Darüşşafaka Tarihine Bir Yolculuk* (İstanbul: Darüşşafaka Cemiyeti Yayınları, 2020), 210-220.

Darüşşafaka, "Darüşşafaka Tarihinin Kilometre Taşları". Erişim 29.10.2021. <https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce>

¹⁶⁵ Okay, *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti*, 12-13.

¹⁶⁶ Makbule Sarıkaya, "Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler" *Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyetinin Çocuk Sağlığı Konusundaki Hedef ve Faaliyetleri*, ed. Emine Gürsoy-Naskali ve Aylin Koç (İstanbul: Umut Kitapçılık Yayınları, 2003), 33.

¹⁶⁷ Türkmen, *Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri*, 17-20.

vermekten daha çok sanayi eğitimine hazırlık mahiyetinde düşünülmüştür. Bu dönem kurumlar ne kadar Müslüman ve Türk çocuklarına hizmet amacıyla açılırlar da hizmet dönemlerinde toplumun her kesiminden olan bireylere hizmet vermişlerdi. Bu bağlamda Darülhayr-i Ali de Ermeni yetimlerine yönlendirilen misyonerlik eylemlerini engellemeye ve bu çocukların da kendi geleneklerince eğitim almalarına yardımcı olmuştur. Okula başvuran öğrencilerde bazı şartlar aranmıştır. Adayların öncelikle maddi olarak geçimini sağlayamıyor olmalarına bakılmış daha sonra bulaşıcı hastalık kontrolü yapılmış ve sanata yatkınlık hususuna dikkat edilmiştir. Öğrenci alımları direkt okul tarafından değil de dönemin Eğitim Bakanlığı olan Maarif Nezareti tarafından yapılmıştır. Kurum aynı zamanda günümüz Çocuk Esirgeme Kurumu'nun da temel taşlarından biridir.¹⁶⁸

1.1.2.2.7 Darüleytam

25 Kasım 1914 tarihinde Maarif Nâzırı Ahmet Şükrü Bey'in teklifiyle Darüleytam¹⁶⁹ kurulmuştur. 1915 yılında ise hizmetlerine başlamıştır. Ahmet Şükrü Bey'in 1918 yılı bütçesiyle ilgili verdiği bilgilerden okulların açılma serüveni anlaşılmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'den çekilen Fransız, İngiliz ve İtalyanlardan geriye kalan boş binaların değerlendirilmesi amaçlanmış ve bu binaların sahipsiz ve yetim çocuklar için yurt, yuva, okul olmasına karar verilmiştir. Bu binalara yerleşen darüleytamlarda kısa sürede binlerce öğrenciye hizmet verilmiştir. Darüleytamlar açıldıktan kısa süre sonra öğrenci sayısı 16.000'e ulaşmıştır. Yine bu binalarda yetim çocukların eğitim alması için atölyeler oluşturulmuştur. 2 Nisan 1917 yılında kötü yönetimi sebebiyle yiyecek, içecek ve birtakım diğer maddi sıkıntılar çeken kurum devlet himayesine alınmıştır. Devlet himayesine geçen yetimhanelere ayrılması planlanan bütçede aksaklıklar yaşanınca yüze yakın yetimhaneden sadece altmış beşi tam ayakta kalabilmiş bazıları ise tamamen kapatılmıştır. Bu nedenlerden çocukların sayısında ciddi azalmalar olmuş

¹⁶⁸ Nadir Özbek, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar Darül Hayr-i Ali", *Tarih ve Toplum Dergisi* 182 (1999), 11-19.

Vehbi Ünal, "Osmanlının Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Kurulan Sosyal Hizmet Kuruluşları", *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Dergisi* 36/2 (2012), 19-20.

¹⁶⁹ Yetimlere barınma ve eğitim verilmesi amacıyla devlet eliyle kurulmuş yurtlardır.

hatta bu sayı 11.600'e kadar gerilemiştir.¹⁷⁰ Darüleytamlar ilk açıldığı dönemde şehit çocuklarına hizmeti amaçlamış olsalar da daha sonra ülkenin dört bir yanından yetim, öksüz, muhacir ve babaları askerde olan çocuklara bile hizmetler sunmuştur. Darüleytamlar İstanbul sonrasında Diyarbakır, Adana, Bursa başta olmak kaydıyla birçok ilde şubeler açmıştır. Bu kurumun da eğitimi sanayiye yönelik eğitimler içermektedir ve çocuklara bir meslek öğretmeyi hedeflemektedir. Bunun bariz örneklerinden biri iki ay aralıklarla Almanya'ya sanayi, ziraat ve madencilik eğitimi almak için gönderilen öğrencilerdir. Bu öğrencilerin sayısının 490 erkek öğrenci olduğu kayıtlara geçmiştir. Bu öğrencilerden çok da iyi geri kazanım elde edilememiştir bunun sebebi ise yapılacak çıraklık eğitimindeki planlama konusundaki boşluklar, aksaklıklardır. Yine de böyle çalkantılı bir ortamda Darüleytamların bu tarz atılımlar yapmış olması taktire değerdir.¹⁷¹ Darüleytamlarda verilen eğitimlerin içeriğinde Türkçe, Fransızca, İngilizce, coğrafya, aritmetik, geometri, el işi, fen bilgisi, din bilgisi, jimnastik ve tarih dersleri olduğu görülmektedir. Bu dersler ilkökul eğitiminin müfredatında bulunmaktaydı. İlkokuldan mezun gençler çeşitli okulların sınavlarına girmiş ve kazananlar eğitimlerine Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Sanayi, Sanayi-i Nefise, Darülmuallimin ve Darülmuallimat kurumlarında devam etmişlerdir. Bu sınavlarda başarılı olamayan öğrenciler eğitimlerine Darüleytamlarda devam etmişlerdir.¹⁷²

1918 Mondros müzakereleri sonrası itilâf devletlerince işgal altına giren İstanbul'daki Darüleytamlar boşaltılmıştır. Maddi ve birtakım diğer nedenlerle yeni yerler açamayan kurum büyük sıkıntılar çekmiştir. Boşaltılan kurumlardan alınan çocukların başka yerlerde barındırılması için çabalar sarf edilse de bunlar yeterli olmamıştır. Vilayetlerde de art arda kapatılan kurumlardan alınan yetim çocukların İstanbul'daki kurumlara nâkil gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da toplanan bu çocuklar Şehir Yatı Mektepleri'ne yerleştirilmiş lakin bu kurum da kapatılınca Darüleytamlar

¹⁷⁰ Hidayet Yavuz Nuhoglu, "Darüleytam," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 1993), 8/521.

¹⁷¹ Safiye Kırbaç, "Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler", *Osmanlı Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Almanya'ya Gönderilen Darüleytam Öğrencileri*, ed. Gürsoy-Naskali Emine ve Koç Aylin (İstanbul: Umut Kitapçılık, 2003), 87-103.

¹⁷² Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 104-105.

tarih sahnesinden silinmiştir. Başarılı olan öğrenciler seçilerek 1927 yılında Darüşşafaka'ya devredilmiştir.¹⁷³

Darüleytamlarla ilgili bir diğer önemli husus ise bu kurumun devlet eliyle yetimler için açılan ilk kurumlardan biri olmasıdır. Bir sonraki başlıkta anlatacağımız Himaye-i Etfal cemiyetinin temel taşlarından sayılabilecek kurum aynı zamanda devletin konu üzerinde çalışmalar yürüttüğünün de göstergesidir.¹⁷⁴

1.1.2.2.8 Himaye-i Etfal Cemiyeti (Kırklareli, İstanbul, Ankara)

Himaye-i Etfal Cemiyeti, yetim kalmış ve başıboş dolaşan çocukların topluma kazandırılması isteğinin sonucunda devlet destekli kurulmuş bir sosyal hizmet cemiyetidir.¹⁷⁵ İlerleyen süreçte gerekli izinler alınarak kurumsallaşan cemiyet tamamen devlet himayesine geçmiştir. Darüleytam, Darül Hayr-i Ali gibi daha öncesinde kurulmuş ve bu amaca hizmet eden kurumların kapanması üzerine yetim çocuklara verilmesi gereken hizmetlerde boşluklar oluşmuştur. Bu ihtiyaç sonucu Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulduğu görülmektedir. Cemiyetin ilk adımı olarak 1908 yılında Kırklareli'nde Himaye-i Etfal'in kurulduğu bilinmektedir. Lakin günümüze uzanan Himaye-i Etfal Cemiyeti I. Dünya Savaşı yıllarında bir dizi çalışmalar sonucu kurulmuştur. 6 Mart 1917 tarihinde Galatasaray Yurdunda toplanan yirmi kişilik Merkez Heyetini kuran cemiyet gerekli izinleri alarak konuyla ilgili çalışmalara başlamıştır. Kuruluş hareketliliğinin sonucu olarak Cemiyet 67 maddelik "Himâye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasi'yi aynı zamanda "Cemiyetin İstanbul Şubeleri Teşkilat ve Vazifelerine Dair Talimatnamelerini" duyurmuştur. Cemiyetin ilk adımı olan Kırklareli'nde açılan Himaye-i Etfal'in hakkında kapsamlı bilgiler bulunmamakla birlikte tam olarak çocuklara hangi hizmetleri verdiği bilinmemektedir. Bunun haricinde konu üzerine yazılmış önemli ölçüde kaynaklar kurumun kuruluş tarihini 1917'den ya da 1921 yılından başlatır ve daha önce kurulan cemiyet/cemiyetlerden bahsetmezler. Diğer kaynaklar ise kurumu 1908 yılı Kırklareli olmak kaydıyla ele almaktadır. Bizim de kullanmış olduğumuz ve konu üzerine ana kaynaklar arasında sayılan yazılarda Kırklareli Cemiyeti'nin kuruluş yılı bir kısmında 1908 iken diğer bir kısmında 1909 olarak ele alınmaktadır. Bu noktada

¹⁷³ Nuhoğlu, "Dârüleytam," 8/521.

¹⁷⁴ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, 13.

¹⁷⁵ Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, 13.

önemli olan husus ise aynı yıllarda Esirgeme Derneği olarak isimlendirilen Süleyman Paşa'nın kızı Sabiha Hanım tarafından reislik edilen kurumun cemiyetin öncü kurumu olup olamayacağı çelişkisinden kaynaklanmaktadır. Esirgeme Derneği 1909 ve 1912 yıllarında iki dernek olarak kurulmuştur. *Birincisinin* reisi Süleyman Paşa'nın kızı Sabiha Hanım *ikincisinin* reisi ise Hamiyet Hulusi Hanımdır.¹⁷⁶ Diğer önemli bir konu ise Cemiyetin kimler tarafından kurulduğudur. Bu konuda bazı kaynaklar 1908/1917 yılında kurulan ilk cemiyetin açılmasında önyak olarak Mason örgütünün desteğinin olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁷ Son olarak kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ise Mütareke döneminde Atatürk'ün isteği üzerine¹⁷⁸ Dr. Fuat Umay tarafından 30 Haziran 1921 tarihinde İstanbul'da daha sonra yeniden Ankara'da kurulmuştur.¹⁷⁹ Yeniden kurulan cemiyetin kurucu kadrosu ve nizamnamesinin hemen hemen aynı kişilerden ve nizamname içeriğinden oluştuğu da görülmektedir.¹⁸⁰

Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul ve Ankara'da olmak kaydıyla aynı anda hizmet vermiştir. Dönemin İstanbul'u işgal altında olması nedeniyle Ankara'da kurulan cemiyetle arasında kopukluklar yaşanmakta ve neredeyse haberleşmenin mümkün olmadığı bilinmektedir. İki cemiyet de ayrı ayrı bağışlar toplamış bu ve benzeri olaylarsa halkta tedirginliklere yol açmıştır.¹⁸¹ Bu da cemiyetin tarihindeki karmaşanın sebeplerinden biridir.

Birçok kurumun aynı dönemde ortaya çıkmış olması dönemin şatları ve ihtiyaçları göz önüne alındığında normaldir. Lakin yakın tarihli böyle önemli bir

¹⁷⁶ Okay, *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti*, 7-8.

Seniha Sami Moralı, "Çocuk Esirgeme Kurumu Kurucularından Hamiyet Hanım", *Hayat Tarih Mecmuası* 1/1 (1969), 69-72.

¹⁷⁷ Hüseyin Hatemi, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 1/204.

Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 113-114.

Okay, *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti*, 7, 22-25.

Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları*, 35-36.

¹⁷⁸ Hatemi, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi", 1/204.

¹⁷⁹ Yakup Mahmutoğlu, "Hasan Basri Çantay'ın "Müslümanlıkta Himâye-İ Etfâl" Adlı Eserinin Analizi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2014), 104-105.

¹⁸⁰ Mahmutoğlu, "Hasan Basri Çantay'ın "Müslümanlıkta Himâye-İ Etfâl", 105.

¹⁸¹ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları*, 10-12.

cemiyetin tarihinin, işleyişinin ve kuruluş detaylarının kapsamlı olarak bilinmemesi, tarihlerinin tam olarak tespit edilemeyişi üzücü ve anormaldir.¹⁸²

Cemiyet, çalışmalarını yürütebilmek için güçlü örgüt yapısı oluşturmuştur. Örgütlenmeyi merkez ve şubeler olarak ayırmış ve bununla da yetinmeyerek kollar kurarak en küçük birimlere kadar yapılanmıştır.¹⁸³

Cemiyet, zamanla Ankara ve İstanbul başta olmak kaydıyla ülkenin birçok yerinde teşkilatlanma faaliyetlerine başlar ve yeni şubeler açılır. Bu şubeler Kırklareli, Samsun, İzmit, Konya, Üsküdar, Beyoğlu, Haliç, Kadıköy, Bakırköy, Yeniköy'dür. Cemiyet hakkında birçok ilden bilgi istenmiş ve bunun üzerine Trabzon, Adana başta olmakla birçok ile de Cemiyet'in nizamnamesi gönderilmiştir.¹⁸⁴ Yurt dışında şubeler açan Cemiyet ilk defa 1929 ve 1930'da iki şubesini Almanya'ya, 1930 Avusturya'ya, 1923'te Amerika Birleşik Devletleri'ne daha sonra Kıbrıs ve Mısır'a açılmıştır.¹⁸⁵ Cemiyetin 1935 yılında yurt içinde ve yurt dışında açtığı şube sayısının 612'ye ulaştığı bilinmektedir.¹⁸⁶

Cemiyet ilk yıllarında kurucu üyelerin ve halkın bağışları ile bütçesini oluşturmaktadır. Örneğin son katılan üyelerden Emanuel Karasu 800 lira bağışta bulunmuştur.¹⁸⁷ İlerleyen yıllarda cemiyet yardımları toplamak amacıyla bir dizi yeni uygulamalar yürütmüştür. Cemiyetin 1925 tarihli Nizamname-i Esasisi'de belirtilen ve beş maddede sıralanan gelir kaynakları Şöyledir.

- 1- "Daimî üye aidatı,
- 2- Devlet yardımı (hükümetin, vakıfların ve bazı belediye dairelerinin verecekleri tahsisat),
- 3- Bazı işletme imtiyazları ve gayrimenkul kiralari, (Cemiyete ait taşınır ve taşınmaz malların gelirleri ve darülmesailerinin (İş evleri) hasılatı),
- 4- Düzenlenen etkinliklerin (Balolar, sergiler, konferanslar, müsamere, şefkat pazarı, çiçek ve rozet dağıtılması, Piyangolar ve bazı yarışlar) gelirleri,

¹⁸² Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 114.

¹⁸³ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları*, 20.

¹⁸⁴ Okay, *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti*, 37-38.

¹⁸⁵ Sarıkaya, *Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti 1921-1925*, 72-77.

¹⁸⁶ Kapıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, 117.

¹⁸⁷ Okay, *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti*, 26.

5- Hayır kurumlarıyla paylaşılan fitre ve kurban derileri hasılatı ve halkın bağışları.”

Cemiyet birçok kanal vasıtasıyla maddi olanaklar sağlama çabası içerisinde idi bunlar 1930 yılı itibarıyla şöyledir: “teberruat %5, taahhüdât %1, bina kirası %24, ortak yardımlar %30 şefkat pulları, müsamere, lüks telgraf kâğıdı %11, mecmua, kitap ve matbuat %2, süt hâsılatı ve bakım gelirleri %3, şubelerden %10’luk pay, %1 hükümetten yardım, %15, madeni ve kâğıt rozet %2, banka faizi %2, piyango %3.”¹⁸⁸

Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin genel hizmetleri ve kuruluş amacına bakıldığında şehit çocukları, gazi çocukları ve harp felaketzedelerinin çocuklarına yardımların yapılmasını amaçladığı Nizamnamesinden anlaşılmaktadır.¹⁸⁹

Cemiyetin çeşitli hizmetleri bulunmaktaydı. Hizmetlerin çocukları aşarak anneye, aileye hatta topluma yönelik olduğu görülmektedir. Cemiyet bu hizmetleri sağlamak için bünyesinde çeşitli müesseseler kurarak amacına ulaşmayı hedeflemiştir. Cemiyetin bünyesinde Ana Kucakları, Doğum Evleri, Gündüz Bakım Evleri (Kreşler), Çocuk Yuvaları, Süt Damlaları, Aşevleri, Muayenehaneler/Poliklinikler/Dispanserler, Müzeler, Sıhhi Banyolar ve Havuzlar, Çocuk Bakıcı Okulu ve Ziyaretçi Hemşire Teşkilatı, İş Atölyesi/Darülsanailer, Çocuk Bahçeleri, Çocuk Kütüphaneleri, Çocuk Kampları, Cemiyetin Sinema Filmi ve Tiyatro Etkinlikleri ve Anneler Birliği bulunmaktadır.

Cemiyet tüm bunların yanında çocukların ahlaki açıdan iyi bireyler olarak yetişmesini ve topluma kazandırılmasını amaçlamıştır. Cemiyet çocukların ahlaki olarak da iyi yetişmesi bakımından, fuhuş, zararlı tiyatro¹⁹⁰, içki ve ahlaksızlıktan uzak tutmayı amaçlarından kabul eder. Konu o kadar ciddiyetle takip edilmekte ve önem arz etmektedir ki, eğer bu ortamları sağlayan aile ise cemiyet çocuğun aileden alınarak normal şartları olan bir ortama naklini gerçekleştirmiştir.¹⁹¹

Cemiyet gerek fiili gerekse fikri çalışmalarıyla dönemin ağır şartlarına tabi kalmış çocuklara genel anlamıyla bir yuva olmayı hedeflemiş ve bu hedef

¹⁸⁸ Sarıkaya, *Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti 1921-1925*, 86-93.

¹⁸⁹ Okay, *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti*, 72.

¹⁹⁰ Çocuklar için gayr-ı ahlaki içerikli olan ve yaş sınırının izlemeye uygun olmadığı tiyatro oyunları.

¹⁹¹ Himâye-i Etfâl Cemiyeti Umumiyesi Nizamname-i Esasi: Madde 3/12-16.

Okay, *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti*, 16-17.

Sarıkaya, *Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti 1921-1925*, 177-178.

doğrultusunda büyük çabalar sarfetmiştir. Cemiyetin sadece bünyesinde olan çocukları değil, tüm vatan evladı çocuklara sahip çıkmayı hedeflediği ve çalışmalarını da bu şekilde yürüttüğü görülmektedir. Cemiyetin yapmış olduğu yayınlar da bu kapsayıcılığı örnekler niteliktedir. Cemiyet çeşitli yayınlar yaparak hem çocuk hem de annelere adeta rehber olmaya çalışmıştır. Evlilik, gebelik, doğum ve sonrasında yapılacaklarla ilgili çeşitli yayınları bu konuya örnek olabilir.¹⁹²

Himaye-i Etfal 1935 ve sonrasında ismi değişerek hizmetlerine devam etmiştir.¹⁹³

1.2.3 Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Çocuk Esirgeme Kurum ve Faaliyetleri

1.2.3.1 Çocuk Esirgeme Kurumu

1935 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ismi değişerek Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ismini almıştır. 1937 yılında Bakanlar Kurulu Kararıyla kurum kamu yararına çalışan dernek statüsünü kazanmıştır. Dernek statüsünü kazanmış olan kurum 1983 yılına kadar bu statüyle hizmet vermiştir.¹⁹⁴ Himaye-i Etfal'in isim değişikliği aynı zamanda Türkçede sadeliğe gidilmesi akımının da bir sonucudur. Yeni ismiyle ÇEK'in amaç, hedef ve gayesinde bir değişiklik söz konusu değildir.¹⁹⁵

ÇEK'in 1935 yılı anayasasının bazı maddeleri değiştirilerek yeniden kabul edilmiştir. Bu değişikliklerden en önemlisi kuruma kabul edilen çocukların yaş sınırı konusudur. Himaye-i Etfal Cemiyeti döneminde barındırılan çocukların 12 yaşına kadar olmaları esası bulunurken ÇEK döneminde yapılmış değişikliklerle bu durum güncellenmiştir. Yeni kararlar çocuklara 12 yaşına kadar maddi ve manevi yardım 18 yaşına kadar ise manevi yardım yapılması planlanmıştır. Özel durumlarda ise 18 yaşına kadar barınma söz konusu olabilmektedir. 1935 ÇEK anayasasının konu başlıkları aşağıdaki gibidir;¹⁹⁶

¹⁹² Sarıkaya, *Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyetinin Çocuk Sağlığı Konusundaki Hedef ve Faaliyetleri*, 45.

¹⁹³ Merve İşkol Fidan, *Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Yuvalarında Barınan Çocukların Wisc-R Skorlarının Değerlendirilmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 28.

¹⁹⁴ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 21.

¹⁹⁵ Sarı ve Ergüt ve Çeber "Türkiye'de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci", 26.

¹⁹⁶ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları*, 18-19.

- *Çocuk dispanserlerinin, misafirhanelerin, yetim yuvalarının kurulması,*
- *Çocuklara ait kütüphanelerin kurulması,*
- *Süt dağıtım birimlerinin kurulması,*
- *Çocuklar için oyun alanları ve bahçelerin kurulması,*
- *Fakir çocuklar için gıda ve eşya yardımında bulunulması,*
- *Yoksul anneler ve çocuklar için ucuz ve parasız banyolar kurulması,*
- *Fakir ve hasta çocuklar için yardım yapılması.*¹⁹⁷

ÇEK, kalkınmayı planlayan cumhuriyetin kurumu olarak çocukların eğitim konusunu dikkate almıştır. Bu bağlamda çocukların ailelerini de onların eğitim sürecine dahil edecek yayınlar yapmış ve aile kütüphaneleri açmıştır. Bu konu üzerine çocukların ailelerinden başlayarak halkın da böylece bilinçlenmesi Cumhuriyet kurumunun politikaları arasında yer almaktadır. Nitekim Gazipaşa Mustafa Kemal Atatürk'ün de çocuk haklarının ilerlemesine yönelik destekleri olduğu bilinmektedir. Özellikle çocuk haklarının oluşturulması ve korunması hususunda, sosyal hizmetlerin önemine vurgu yapmıştır. Genel olarak devletin ve yönetimin bu bakış açısı ÇEK ve birçok kurumun, Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında evrildiği yere katkısı olduğu barizdir.¹⁹⁸

ÇEK'in hizmetleri sadece kurum içi olmakla kalmayıp diğer yerel kurumlarla ve yönetimlerle iş birliği de söz konusu olmuştur. Kurum belediyeler ve valiliklerle entegrasyonlu çalışmış yoksul, kimsesiz ve ihtiyaç sahibi çocuk ve ailelerine çeşitli yardımlar yapmıştır. Örneğin kurum fabrikalarda çalışan annelerin çocukları için gündüz bakım evleri açarak çocuklara dolayısıyla ailelere hizmet vermiştir.¹⁹⁹

Kurum, çocuklara yatılı hizmet vermesinin yanı sıra ailesiyle birlikte kalan yoksul çocuklarla ilgili de çalışmalar yürütmüştür. 1940 yılı ve sonrasında çalışmalarına hız kazanarak devam eden kurum 1949 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilen 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun, korunmaya ihtiyacı olan çocuklar konusuna özgü ilk kanundur. Bu kanundan hareketle çocukların korunması ve eğitilmesi hususunda Sağlık ve

¹⁹⁷ Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları*, 18-19.

¹⁹⁸ Sarı ve Ergüt ve Çeber "Türkiye'de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci", 28.

¹⁹⁹ Makbule Sarıkaya, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Kimsesiz Çocuklara Yönelik Kapsamlı Bir Proje", *Atatürk Dergisi* 4 (2010), 191-201.

Sosyal Yardım Bakanlığı ve MEB’e görevler verilmiştir. Bahsi geçen kanun, 1957 yılında güncellenerek 6972 sayılı “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” olarak yürürlüğe girmiştir. Kanundan hareketle yerel yönetim (valilik, belediye, zabıta, muhtarlar) memurlarının korunma gereği duyan çocukları mahalli yönetimine bildirmesi gerektiği belirlenmiştir. Tespit sonucu 0-6 yaş aralığı çocuklar ÇEK’e, 07-18 yaş aralığı çocuklarsa MEB’in yurtlarına yerleştirilmiştir. Kanunla sabit olarak belediyeler ve il özel idarelerinin ortak çalışmasıyla Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri kurulmuştur.²⁰⁰

1950-1960 yıllarında çocuk koruma olgusu ve bizatihi çocuk kavramı sosyal hizmet kapsamında görülmeye başlamıştır. Nitekim 1959 yılında Sosyal Hizmetler Enstitüsünün Kurulmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla Sosyal Hizmetler Akademisi kurularak 4 yıllık lisans eğitimi bölümleri açılarak sosyal hizmetler alanında eğitilmiş bireyler yetiştirilmeye başlanmıştır. Müteakiben 1963 yılında Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Hizmetlerine başlayan müdürlük ileride ÇEK’in yerini alacak olan SHÇEK’in temelini oluşturur nitelikte faaliyetler yürütmüştür.²⁰¹

Öte yandan hizmetlerine devam eden ÇEK 1970’li yıllar ve sonrasında çocukların bakım ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra giyecek ve yiyecek yardımı, çocuk yetiştirilmesi, eğitimi ve sağlığı gibi konular üzerine yazılı ve görsel çeşitli yayınlar yapmaya, konferanslar düzenlemeye başlamıştır. Yine konuyla ilgili çeşitli yarışmalar düzenleyen ÇEK’in bu yarışmalarından biri de Kısa Pantolon Karikatür Yarışmasıydı. Yarışma ilk defa 1974’te İstanbul’da düzenlendikten sonra 1977 yılında uluslararası düzeyde organize edilmiştir.²⁰²

ÇEK Sosyal Dayanışma Derneği, Yardımseverler Derneği, Halk Evleri, Kadınlar Konseyi, Çocuk Dostları Derneği, Huzurevlerini Kurma ve Yaşatma

²⁰⁰ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 10-11.

Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 31.

²⁰¹ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 9-19.

²⁰² Kevser Şeker, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 289-290.

Acar, *Cumhuriyet’in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, 36-37.

Derneği gibi birçok kuruluşla çalışmalar yapmış ve bir çoğununsa kuruluşunda önemli rol almıştır.²⁰³

Kurumun gelir kaynaklarının önemli kısmı bağışlardan oluşmakta olup bağışların yanı sıra maddi yetersizliği kapatmak amacıyla farklı uygulamalarla gelir elde etmeyi amaçlamıştır. Bu gelir kaynaklarının arasında başı çeken Dr. Fuat Umay'ın fikri neticesinde uygulanan şefkat pullarının olduğu bilinmektedir. Kurban, zekât ve fitre gelirleri, devlet yardımı, kira ve işletme gelirleri, balolar ve piyangolardan gelen gelirler kurumun ana gelir kaynaklarıdır.²⁰⁴

Şekil 2. ÇEK'in Ana Gelir Kaynaklarından Olan Şefkat Pullarının Birkaç Örneği

ÇEK 1980 yılında askeri darbe sonucu temel hukuk kurallarına aykırı olarak birçok kurumla birlikte kapatılmıştır. Devam eden süreçte kurumun tüm mal varlığı SHÇEK'e devredilmiştir.²⁰⁵

Şefkat pullarının üzerinde resmedilen çizimler dikkat çekicidir. Türk/İslam kültüründen uzak batı tarzı resimlerin şefkat pullarının üzerinde görülmesinin başlıca nedenlerinden biri de Hristiyan kültürünün bu dönemde bulunan etkisidir. Bu resimlerin, ülkemizde Hristiyan misyonerlik faaliyetlerinin yoğun olduğu zamanlarda

²⁰³ Özbek, “Osmanlı’dan Günümüze Darülaceze: Sosyal Politika Zihniyeti ve Kent Yoksulluğunun Değişen Niteliği”, 61.

²⁰⁴ Acar, *Cumhuriyet’in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, 37-51.

²⁰⁵ Acar, *Cumhuriyet’in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, 2.

Şeker, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981)*, 300-310.

Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları*, 164.

basılmış olması da tesadüfi değildir. Genellikle bu tarz resimler Hristiyanlıkta meleklerin tasvirinde kullanıldığı görülmektedir.²⁰⁶

1.2.3.2 Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Çocuklara yönelik (genelde tüm, özelde ise korunması gerekli olan çocuklara) sosyal hizmetlerin Türkiye’deki en önemli kurumlarından biri SHÇEK olmuştur. Bunun temel nedenlerine bakarsak kurumun konuyu mütemadiyen yapmayı hedeflediği, gerekli hallerde ise sürekli hizmetler (gündüzlü bakım) vermesinden kaynaklıdır. Bu bağlamda önemli faktör olan sosyal hizmetler, geneli itibarıyla toplumlarda refahın yükseltilmesi, temel ihtiyaçların karşılanması, toplumların temelini oluşturan bireylerin, ailelerin, grupların veya toplulukların sosyal işlevlerini başarıyla yerine getirmelerinde yardımcı olmayı hedeflemektedir. Toplumların korunması gerekli olan kesimlerini (bunlar eski mahkumlar, engelli bireyler, yetim veya yoksul çocuklar vd. olabilir) bu özel nedenler dolayısıyla bir devlet politikasıyla topluma kazandırılması gerekmektedir. İşte tam da bu noktada sosyal hizmetler bir devlet yönetim şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

1981 yılı Milli Güvenlik Konseyi’nin 51 sayılı kararıyla Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’nun yönetim ve denetimi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na (SSYB) verilmiştir. 2828 sayılı SHÇEK Kanunu’nun 27 Mayıs 1983 tarihinde yürürlüğe girmesine kadar kurum Bakanlık nezdinde dernek statüsüyle faaliyetine devam etmiştir.²⁰⁷

Daha önce 1949 yılında kabul edilen kanun 1957 yılında güncellenmiştir. 1983 yılında bu kanun da yürürlükten kaldırılarak yerine 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu yürürlüğe konulmuştur.²⁰⁸ Kanunun kapsam, amaç ve genel esaslarına bakıldığında çocuklarla ilgili düzenlemelerin özeti şöyledir. Her türlü ihtiyaç sahibi çocuğa ulaşarak kanun kapsamında devlet desteği alması gerekmektedir. Aynı zamanda devlet himayesine giren çocukların yerleşecekleri kurum ve kuruluşların yaş aralıklarına göre tayini belirtilmektedir. Birçok

²⁰⁶ Orhan Pıçaklar Vaazlar, “Hristiyanlıkta Melekler”, 27 Haziran 2019. Erişim: 16.03.2022, <https://samsunkilisesi.com/tag/hristiyanlikta-melekler/>

²⁰⁷ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 21-22.

Çavuşoğlu, *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları*, 185.

²⁰⁸ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 10-11.

düzenlemeyi barındıran kanun çocuğun ihtiyaç sahibi olmasının tanımını şöyle vermektedir;

Korunmaya ihtiyacı olan Çocuk; beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup;

1. Ana veya babasız, ana ve babasız,

2. Ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan,

3. Ana ve babası veya her ikisi tarafından terkedilen,

*4. Ana veya babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuk.*²⁰⁹

ÇEK döneminde SSYB ve MEB tarafından koruma birliklerince yapılan 0-6 ve 7-18 yaş çocuklara yönelik hizmetler SHÇEK döneminde kurum bünyesinde yapılmaya başlanmıştır. SHÇEK bünyesinde kurulan 0-12 yaş grubuna Çocuk Hizmetleri Daire Başkanlığı, 13-18 yaş aralığındaki gençlere ise Gençlik Hizmetleri Daire Başkanlığınca hizmet verilmiştir.²¹⁰ SHÇEK, korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik koruma ve bakım hizmetlerini aşağıdaki kuruluşlar aracılığıyla yerine getirmiştir;

Çocuk Yuvaları: Bu kuruluştaki 0-12 yaş aralığı çocuklara hizmet verilmektedir.²¹¹ İstisnai durumda kız çocukları için yaş aralığı esnetilmiştir.²¹² SHÇEK Kanunu, çocuk yuvalarını, 0-12 yaş arası korunmaya muhtaç çocuklarla, gerektiğinde 12 yaşını dolduran kız çocuklarının, bedensel, eğitsel, psiko-sosyal gelişimlerini, sağlıklı bir kişilik veya iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamakla görevli ve yükümlü yatılı sosyal hizmet kuruluşları olarak tanımlamaktadır.²¹³ Kuruluş çocuklara sosyal hizmetleri yatılı vermektedir. 1998 yılının verilerinde 75 çocuk yuvasında 7321 çocuğa hizmet verilmiştir.²¹⁴

²⁰⁹ Çocuk Koruma Kanunu. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete*, 25876, 15 Temmuz 2005.

²¹⁰ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 33.

²¹¹ Elif Gökcearslan Çifci, “Türkiye’de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi”, *Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi* 11/5 (2009), 63.

²¹² Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 80.

²¹³ Sosyal Hizmetler Kanunu. (1983). *Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete*, 18059, 27 Mayıs 1983.

²¹⁴ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 80.

Kuruma bağılı çocuk yuvaları gerekli hallerde dahilinde 0-6, 7-12 yaş guruplarına ayrılarak da hareket edebilmektedir.²¹⁵

Yetiştirme Yurtları: Yurt formatları çocuklar için yürütülen ilk hizmet türlerinden biridir. Daha önceleri yetim veya öksüzler evi, kimsesiz çocuklar yurdu gibi isimlerle anılmıştır. SHÇEK Kanunu, yetiştirme yurtlarını, 13-18 yaş arası korunmaya muhtaç çocukları korumak, bakmak ve bir iş veya meslek sahibi edilmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetiştirmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü olan yatılı sosyal hizmet kuruluşları olarak tanımlamaktadır.²¹⁶

Yetiştirme yurtlarında çocuklar erkek ve kız olarak ayrılmaktadır.²¹⁷ Yurtlarda çocuklar mesleklere yönlendirilmektedir. Bu süreçte çocuklar başta okullar olmak kaydıyla çeşitli kaynaklar kullanılarak eğitilmektedir.²¹⁸ Bu kurum, çocukların SHÇEK'in içerisinde bulundukları son yerdir. Bu nedenle çocukların 18 yaş sırasında toplumsallaşma sürecine uyum sağlamalarına katkı sağlanmaya çalışılmaktadır.²¹⁹

Çocuk ve Gençlik Merkezleri: 1990'lı yıllarda toplumsal sorun haline dönüşen ve vicdanı rahatsız edecek boyuta ulaşan "sokak çocuklarının" artması sonucu konuyla ilgili çözüm yolu olarak ortaya çıkmıştır. Konu 1997 yılı itibarıyla SHÇEK Kanunu'na ek maddeyle dahil edilmiştir.²²⁰ Buna göre; Çocuk ve Gençlik Merkezleri (ÇOGEM), eşler arası anlaşmazlık, ihmal, hastalık, kötü alışkanlık, yoksulluk, terk ve benzeri nedenlerle sokağa düşerek sosyal tehlikelere karşı savunmasız kalan veya sokakta çalışan çocuk ve gençlerin geçici süre ile rehabilitasyonlarını ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamak amacıyla kurulan yatılı ve gündüzlü sosyal hizmet kuruluşlarıdır.²²¹

²¹⁵ Muammer Salim, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 98.

²¹⁶ Sosyal Hizmetler Kanunu. (1983). *Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete*, 18059, 27 Mayıs 1983.

²¹⁷ Salim, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 99.

²¹⁸ Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 80-81.

²¹⁹ Salim, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 99.

²²⁰ Salim, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 100.

²²¹ Sosyal Hizmetler Kanunu. (1983). *Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete*, 18059, 27 Mayıs 1983.

Koruyucu Aile: Koruyucu aile uygulaması 1961 yılı itibarıyla uygulanılmaya başlanmıştır. Günümüz kurumunda da çocuklar, şartları karşılayan koruyucu ailelerle iş birliği içerisinde büyütülmekte ve topluma kazandırılmaktadır.²²²

Çocuk Evleri: Çocuk Evleri SHÇEK'in uyguladığı toplum-birey arasındaki uyumu en ideal şekilde oluşturacak bir modeldir. Uygulamanın en önemli noktası çocukların aile modellemesi yapılan evlerde hizmet almasıdır. Bu modelle aile ortamı oluşturularak, toplumsal hayata ve birey ilişkilerine hazırlıklı çocuklar yetiştirmektedir.²²³ Çocuk Evleri her ilin sosyal, kültürel açıdan çocuk yetiştirmeye en uygun bölgelerinde, tercihen, okul ve hastanelere yakın apartman dairesi veya müstakil dairelerde, çocukların korunması hizmetini veren evlerin genel adıdır.”²²⁴

Önceki dönem kuruluşlarından farklı olarak SHÇEK'in var olduğu dönemde sosyal hizmetlerin neredeyse hepsi SHÇEK tarafından yürütülmekteydi.²²⁵ Kurum sadece çocuklara değil aynı zamanda gençlere, yaşlılara, ailelere ve özürlülere yönelik çalışmalar yürütmüştür.²²⁶ Kurum yukarıda belirtmiş olduğumuz çocuklara yönelik yatılı hizmetlere ek olarak çocuk ve gençlik rehabilitasyon kuruluşlarını oluşturmuştur. SHÇEK çocukların ailelerinin yanında bakım hizmeti, sokakta yaşayan ve çalışan çocuklara yönelik hizmetler, koruyucu aile ve evlat edinme hizmeti, özel kreşler ve gündüz bakım evleri hizmeti gibi alanlarda çeşitli kuruluş ve hizmetler oluşturmuştur. SHÇEK tüm bunlara paralel olarak çocuk haklarının koordinasyonu ve izlenmesi çalışmalarını da yürütmüştür.²²⁷

SHÇEK döneminde alınan bazı önemli kararlar mevcuttur. 1984 yılında yürürlüğe giren yönetmenlikle çocukların koruyucu ailelerle daha olumlu ortamda yaşamlarının önü açılmıştır. Kurumdan ayrılan bireylerin kamu kurumlarında istihdamın mümkün kılan 3413 sayılı kanun 1988 yılında yürürlüğe girmiştir. “Ayrıca, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalanmış,

²²² Çengelci, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 81.

²²³ Salim, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, 100.

²²⁴ Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, Yayınlandığı Resmî Gazete Tarihi 05.10.2008, Sayı 27015.

²²⁵ Neşe Şahin Taşgın ve Hüseyin Özel, “Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 22/2 (2011), 182.

²²⁶ Sema Buz ve Ali Artam Ayyıldız, “Çocuk Refahı Çalışanlarının Farklı Sosyal Hizmet Sunum Modellerindeki Deneyimleri: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Dönemleri”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 31/2 (2020), 528.

²²⁷ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 33.

Bakanlar Kurulu'nun 09.12.1994 tarihli ve 4058 sayılı kararıyla onaylanmış ve 27.01.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (Resmî Gazete, 1995). 2000'li yıllarda çocukların aile yanında desteklenmesi yaklaşımı üzerinde daha fazla durulmaya başlanmıştır.” 2005 yılında yürürlüğe giren Çocuk Koruma Kanunu'yla birlikte çocukların ailelerinin yanında desteklenmesine başlanılmıştır. Kısaca bu dönem çocuk hizmetleri alanındaki reform süreçlerinden biri olmuştur.²²⁸

SHÇEK'in kuruluşundan itibaren ilk defa 27 Temmuz 1989 tarihinde din hizmeti vermeye başladığı görülmektedir. 74 numaralı genelgenin DİB, Din Hizmetleri Daire Başkanlığı'nca il müftülükleri ve aynı zamanda SHÇEK'e göndermesiyle bu hizmetin başladığı görülmektedir.²²⁹

1.2.3.3 T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Daha önceleri çeşitli bakanlıklarca idare edilen çocuk hizmetleri 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasıyla tüm yetki ve sorumluluğu bu bakanlığa devretmiştir. Bu bağlamda Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin takip ve uygulaması da ASHB'nin sorumluluğuna devredilmiştir. Aynı zamanda Bakanlık nezdinde çocuk haklarıyla ilgili daire başkanlığı oluşturulduğu görülmektedir.²³⁰ SHÇEK döneminde yaş aralıklarına göre farklı daire başkanlıklarınca hizmet verilirken Bakanlık döneminde bu hizmetler Bakanlık bünyesinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün (ÇHGM) çatısı altında toplanmıştır. Bakanlık 2018-2020 yılları arasında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı şeklinde hizmet verirken, 2021 yılında yapılan yasal düzenleme ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.²³¹

Günümüzde korunması gereken çocuklara ASHB nezdinde hizmet verilmektedir. Lakin çocuk hizmetlerinin tarihine bakıldığında sırasıyla 1983 Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 1989 Başbakanlık, 2011 Aile ve Sosyal Politikalar

²²⁸ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 34.

²²⁹ Özdemir, “Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri”, 205.

²³⁰ Sevil Lale Kurt, “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 16/36 (2016), 116.

²³¹ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 35.

Bakanlığı, 2018 Aile Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve 2021 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlıkları bünyesinde bu hizmetler verilmiştir.²³²

ÇHGM çocuklarla ilgili güncel yapısal faaliyetleri aşağıdaki gibidir; Çocuk Yuvaları (0-6 Yaş), Çocuk Yuvaları (7-12 Yaş), Çocuk Yuvaları (0-12 Yaş), Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi, Çocuk Evleri (0-12), Çocuk Evleri (13-18), Sevgi Evleri (0-12), Sevgi Evleri (13- 18), Yetiştirme Yurtları (13-18), Süreli/Kısa Süreli Çocuk/Gençlik, Rehabilitasyon Kuruluşları, Çocuk ve Gençlik Merkezleri, Çocuk ve Gençlik, Merkezlerine Bağlı Gözlem evleri, Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri, Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri. Kurumla aynı zamanda dışardan Çocuklarla ilgili çalışmalar yapan ve ÇHGM’le iş birliği içerisinde çalışan kurum Darülaceze Müessesesi Müdürlüğü’dür.²³³

31461 sayılı ve 21.04.2021 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’ne esasen Bakanlığın çocuklarla ilgili görev ve yetkileri arasında çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunarak, sağlıklı gelişimlerini temin etmek üzere belirlenen ulusal politika ve stratejilerin yerelde uygulanması için gerekli çalışmaları koordine etmek, çocuklara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanla ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamak bulunmaktadır.²³⁴

ÇHGM’in çocuklara sadece maddi destek değil aynı zamanda birçok diğer alanda da hizmetleri bulunmaktadır. ÇHGM’in çocuklar için koruyucu, önleyici, geliştirici, rehberlik edici ve psikososyal destek sağlayıcı, eğitici misyonları kapsayan bir hizmet modeli bulunmaktadır. ÇHGM’in kapsamında Araştırma, Geliştirme ve Proje Daire Başkanlığı, Çocuk Hakları Daire Başkanlığı, Aile Yanında Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı, Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı, Kalite ve Hizmet Planlama Daire Başkanlığı, Sosyal Rehabilitasyon Hizmetleri Daire Başkanlığı, Öksüz, Yetim ve Gündüz Hizmetleri Daire Başkanlığı, Rehberlik ve

²³² Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlıkları, “Tarihçe”. Erişim 31.12.2021. <https://www.aile.gov.tr/bakanlik/hakkinda/tarihce/>

²³³ Türkiye Cumhuriyeti Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *Faaliyet Raporu*, (2011), 18.

²³⁴ Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 21 Nisan 2021, 73 Sayılı Kararname, Resmî Gazete. Erişim 31.12.2021. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210421-5.pdf>

Toplumsal Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı, Koruyucu ve Önleyici Hizmetler Daire Başkanlığı, Yönetim Hizmetleri Daire Başkanlıkları bulunmaktadır.²³⁵

Bugün çocuklar için yürütülen hizmet politikalarına bakıldığında bakanlığın koruyucu ve önleyici hizmetler ile aile odaklı hizmetler öne çıkmakta ve temeli oluşturmaktadır. Bu hizmetlerden birkaç örnek vermek gerekirse bunlar; Çocukların aileleri yanında çok yönlü olarak desteklenmesini amaçlayan sosyal ve ekonomik destek hizmeti, Çocuk hakları ile ilgili çalışmalar ve yabancı uyruklu çocuklara yönelik sosyal uyum faaliyetleri, kuruluşlarda korunma ve bakım altında iken, ailesine teslim edilen çocuklar ile aileleri için çocuklar güvende programı, dezavantajlı bölgelerde olan okullarda bulunan çocukları hedefleyen mobil sosyal hizmet birimleri, sokakta risk altındaki çocuklara yönelik mobil ekip uygulaması, 0-6 yaş aralığındaki çocuklar için uygun içerikli kitap listeleri oluşturulması projesi, özel kreş ve gündüz bakımevi hizmetleri, sosyal medya çalışma grubu, çeşitli nedenlerle öz ailesi yanında bakımları sağlanamayan çocuklara yönelik koruyucu aile ve evlat edinme hizmetleridir.²³⁶

Özellikle son yıllara bakıldığı vakit kuruluşun çocukların barındırılması için ev ve ev tipi modellere daha çok önem verdiği görülmektedir. Bununla kurumun çocuklara daha çok aile ortamı oluşturmayı ve ev yaşamını aşılamayı hedeflediği aşikardır.²³⁷

Konu itibarıyla de tezin ana amacına hizmet edecek olan gençlerin toplumsallaşma sürecine hazırlanması ve hayatlarına kendi başlarına devam ederken kurumun verdiği bazı desteklerden kısaca bahsetmek lazımdır. Sosyal hizmet modellerinden ayrılarak toplumsal alanda kendilerine yer edinen bireylere kuruluş tarafından bazı hizmetler sunulmaktadır. Bu hizmetleri sıralarsak bunlar;

Kız çocuklarına çeyiz desteği hizmeti,

Rehberlik, danışmanlık desteği,

Barınma desteği,

Bakım sonrası bağımsız hayata hazırlama eğitim desteği,

²³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevlerine Dair Yönerge, Sayı: 27875137-010.04-26, Tarih: 10.09.2020.

²³⁶ AÇSHB. (2019). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2019- 2023 *Stratejik Planı*.

AÇSHB. (2021). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2020 *Faaliyet Raporu*.

²³⁷ Sarı ve Ergüt ve Çeber “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”, 36.

Sosyal ve ekonomik destek,

İstihdam hakkı ve özel sektörde çalışma hayatına prim destekleridir.²³⁸

Çocukların/gençlerin belirli yaşlardan sonra²³⁹ kendi başlarına hayatlarına devam etmelerinin zorunlu olduğu bilinmektedir. Kurumdan ayrılan bireylere belirli konularda kendi ayakları üzerinde durabilecekleri sürece kadar destekler verilmektedir. Bu sürece hazırlığın ise çocukların/gençlerin 16 yaşından itibaren hizmet modeline göre grup veya ev sorumlusu ya da danışmanı tarafından yetişkinliğe geçiş planlaması yapılmalıdır.²⁴⁰ Yapılan eylem planı Koordinasyon ve Değerlendirme Kurulu tarafından değerlendirilmeli ve onaylanmalıdır. Bu eylem planları her genç bireyin kendi yetenek ve becerileri doğrultusunda hazırlanmalıdır. Eylem planlaması esnasında her ilin kendi Bakım Sonrası Rehberlik ve İzleme birimlerinde görev yapan meslek elemanları ile iletişimde olunması gerekmektedir. Planlanan bu programın en az 12 hafta sürmesi gereklidir.²⁴¹

Rehberlik ve Danışmanlık Hizmeti içeriğine bakıldığında özellikle dikkat çeken ifade bu hizmetin her türlü destek ve rehberlik hizmetini kapsıyor olmasıdır. Bir diğer önemli husus ise bu dönemde gençlerin çalkantılı bir dönemden geçiyor olma ihtimali üzerinde durularak iş, aile, baş edilemeyen kaygılar, ön görülemeyen olumsuzluklar, duygusal ve mali eksiklikler vd. zorluklar konusunda bir danışmanlık ihtiyacının duyuluyor olması konusunu kurumun ele almasıdır. Kurum, gençlerin toplumsal alana hazırlanması ile toplum içerisinde geçen zamanda sıkı bir şekilde izlenmelerinin birbirini tamamlayıcı karakteristikli bir süreç olduğunu vurgulamaktadır.²⁴²

“Sosyal hizmet modellerinden ayrılan gençlerimizin, olumlu tutum, davranış ve değerlerini güçlendirmek, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişmelerini desteklemek,

²³⁸ Selahattin Güven ve Mustafa Bilir, *Sosyal Hizmet Modellerinden Yararlanan Geçlerin Bağımsız Hayata Hazırlanmasına Yönelik Personel Rehberi* (Ankara: T.C Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2020), 12.

²³⁹ 18 yaşını doldurmuş bireylerin eğitime devam etmeleri durumunda hizmetlerinin 25 yaşına kadar uzatılması mümkün olup aynı zamanda fiziksel veya zihinsel durumları nedeniyle sürekli bakıma ihtiyacı olan bireylerin bakım hizmetleri de uzatılabilmektedir. Ayrıca iş durumu nedeniyle 18 yaşında herhangi bir işe yerleşemeyen bireylerin bakım kararları 20 yaşına kadar uzatılmaktadır.

²⁴⁰ Güven ve Bilir, *Sosyal Hizmet Modellerinden Yararlanan Geçlerin Bağımsız Hayata Hazırlanmasına Yönelik Personel Rehberi*, 15.

²⁴¹ Güven ve Bilir, *Sosyal Hizmet Modellerinden Yararlanan Geçlerin Bağımsız Hayata Hazırlanmasına Yönelik Personel Rehberi*, 15.

²⁴² Güven ve Bilir, *Sosyal Hizmet Modellerinden Yararlanan Geçlerin Bağımsız Hayata Hazırlanmasına Yönelik Personel Rehberi*, 15-17.

toplumsal/kültürel değerleri öğrenmelerine yardımcı olmak amacıyla kendisinden önce reşit olarak kurumdan ayrılmış kişiler veya gönüllü olumlu rol model kişiler ile bir araya gelmeleri sağlanmalıdır.” Buradan da anlaşıldığı üzere hayata adaptasyon sürecinde gençlere rol model olacak birileri yönlendirilmektedir. Buna ek olarak kurum gençlere verilen rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin sadece Bakanlık tarafından sunulanla yetinmemeleri gerektiğinin altını çizmektedir. Gençlerin başka kurum ve kuruluşlar tarafından da rehberlik ve danışmanlık hizmetlerine başvurmaları gerektiği aşılanamaktadır. Tüm bu hizmetler gençlerin gündelik hayatlarında toplumsallaşma sürecine katkı sağlamaları amaçlanmaktadır. Bu adaptasyon hizmetlerinin iş, evlilik, kendi kendine yetebilme becerisi gibi temelde hayati önem taşıyan tüm alanlarda verilmesi hedeflenmektedir.²⁴³

Gençlere toplumsal hayata katılımını kolaylaştırmak ve yönlendirmek için verilen eğitim ve danışmanlık hizmetleri adına bir diğer önemli hizmet Diyanet İşleri Başkanlığı ile 2014 yılında başlatılan Değerler Eğitimi Programıdır. Bu programa istinaden “...çocuk bakım kuruluşlarında korunma ve bakım altında bulunan çocuklarımızın milli ve manevi değerlere sahip bireyler olarak yetişmeleri ve toplumsal hayata daha güçlü katılmaları sağlanmaktadır. Hazırlanan eğitim materyalleri il müdürlüklerimize gönderilerek eğitim verilmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır.”²⁴⁴

Tablo 2. Çocuk Hizmetlerinin 2021 yılı Kuruluş ve Çocuk Sayısı Verileri

Kuruluş Türler	Kuruluş Sayıları	Çocuk Sayısı
Çocuk Evleri Sitesi	112	6.264
Çocuk Evleri	1.193	5.734
Çocuk Destek Merkezi	66	1.343
Toplam	1371	13.341

Kaynak: Mustafa Bilir, *Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü E-Bülten* (Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları, 2021) 1/13, 1-2.

²⁴³ Güven Bilir, *Sosyal Hizmet Modellerinden Yararlanan Geçlerin Bağımsız Hayata Hazırlanmasına Yönelik Personel Rehberi*, 16-18.

²⁴⁴ Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2019) *Yılı Faaliyet Raporu*, 9.

Tablo 3. Rakamlarla 2021 Yılı Çocuk Hizmetleri

Kuruluş Bakımında Bulunan Çocuk Sayısı	13.341
Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) ile Desteklenen Çocuk Sayısı	138.816
Koruyucu Aile Yanında Bakılan Çocuk Sayısı	8.214
Özel Kreş ve Gündüz Bakımevi Sayısı	2.304
Özel Kreş ve Gündüz Bakımevlerinde Bakım Hizmeti Sağlanan Çocuk Sayısı	66.018
Özel Kreş ve Gündüz Bakımevlerinde Ücretsiz Bakım Hizmet Sağlanan Çocuk Sayısı	2.586
Toplam	231279

Kaynak: Bilir, *Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü E-Bülten*, 1-2.

2 YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışma için nitel araştırma yöntemi esas alınmış ve uygulanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinin çeşitli disiplinlere dayanan güçlü kurumsal temelleri bulunmaktadır. Bu disiplinlerden biri de sosyolojidir. Aynı zamanda sosyolojinin nitel araştırma yönteminin gelişmesinde de büyük katkısı olmuştur. Nitel araştırma, sosyal unsurların bulunduğu ortamda kullandığı tekniklerle yorum yapmayı sağlamaktadır.²⁴⁵ Bu bağlamda konumuz olan *bireylerin topluma intibakında dinin rolü* araştırmasını nitel araştırma yöntemiyle ele aldık. Bu çalışmada nitel araştırmanın görüşme ve gözlem teknikleri kullanılmıştır.

2.2 Araştırma Modeli

Çalışmamız birden fazla araştırma desenini yansıtmaktadır. Araştırmamızın değerler, normlar, toplumsal davranışla ilgili olduğunu göz önünde bulundurduk. Örneklem grubunun belirli bir iç kültürü²⁴⁶ olan kurumdan çıkan bireyler oluşu ve bu bireylerin topluma entegrasyonundaki dinin rolü söz konusu olunca kültür analizi deseni çalışma için uygun bulunmuştur.

Durum çalışması desenin de var olan durum derinlemesine incelenir ve ilişkili olan etkenler saptanır. Bu etkenlerin ilgili durumu nasıl etkilediği ve durumdan nasıl etkilendiği konusu incelenir. Bu çalışmada da bireyin topluma intibakında dinin rolü nasıldır ve ne içindir sorularıyla örtüşen durum çalışma deseni uygulanmıştır.²⁴⁷

2.3 Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırma sosyal hizmet kurumlarında kalmış olan ve kurumdan ayrılmış olan bireyler arasından seçilmiştir. Bireylerin bir kısmıyla yüz yüze görüşmeler yapılırken diğer bir kısmıyla görüntülü araçlar kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya toplamda on dokuz birey dahil edilmiş bunlardan ikisi ön görüşme olarak

²⁴⁵ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınları, 2018), 39.

²⁴⁶ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 66-68.

²⁴⁷ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 13-74/289.

kullanılmıştır. Bir katılımcı din bağlantılı soruları yanıtlamaktan vaz geçmiş görüşmeyi iptal etmemizi istemiştir ve görüşme yarıda kesilerek iptal edilmiştir. Kalan on sekiz katılımcıyla saha araştırması tamamlanmıştır.

Bireylerin bulunması sosyal hizmet kurumu çalışanları ve Giresun İli müftülüğünün çalışanları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Yeterli sayıya ulaşamayan katılımcı grubu için sosyal hizmet kurumlarından ayrılmış bireylerin sosyal medya sayfalarına ilanlar verilmiş bu yolla tam katılımcı sayısına ulaşılmıştır.

2.4 Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada genel itibari ile çeşitli veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın arka planını oluşturan *birinci* bölümde yer alan, konunun teorik çerçevesi ve tarihsel süreci literatür taraması tekniğiyle araştırılarak kaleme alınmıştır. Araştırmanın *üçüncü* bölümünde örneklem grubumuzla görüşme ve yer yer gözlem (görüşülenle görüşme esnasında gözlem) tekniği kullanılarak veri toplanması tercih edilmiştir. Görüşme daha çok, önceden belirlenmiş ve bir amaç için yapılan soru sorma ve yanıtlama tarzına dayanan karşılıklı etkileşimli bir eğitim süreci olarak tanımlanmaktadır. Görüşmelerdeki asli amaç görüşülen bireylerin konu hakkındaki düşünce, duygu ve inançlarının neler olduğunu gün yüze çıkarmak, belirlemektir.²⁴⁸ Araştırmanın görüşme tekniğine dayalı *üçüncü* bölümünde örneklem grubuna yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun hazırlanmasında öncelikle alan yazını taraması yapılmış, buradan elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Toplamda 23 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur.

Yarı yapılandırılmış görüşme forumlarının hazırlanması sürecinde İslami İlimler alanında 4 akademisyenin, Türk Dili ve Edebiyatı alanında 1 akademisyenin, Sosyal Hizmetler alanında 2 uzmanın görüşleri alınmıştır. Uzman görüşlerinden elde edilen geri bildirimlerle (soruların açıklığı, uygunluğu ve yeterliliği gibi) görüşme soruları yeniden düzenlenmiş ve uygulanmaya hazır hale getirilmiştir. İlerleyen aşamada 2 katılımcı ile pilot uygulama yapılarak görüşme soruları test edilmiştir. Pilot uygulama görüşmesi sonrası sorular yeniden gözden geçirilmiş, düzenlemeler

²⁴⁸ Durmuş Ekiz, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Yaklaşım, Yöntem ve Teknikler* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2017), 62.

Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 129-130.

yapılmış ve araştırma için uygun hale getirilmiştir. Görüşme soruları araştırmanın son kısmında Ek-1’de sunulmuştur.

Kurumdan ayrılmış veya ayrılacak olan bireylerle görüşmeler randevu alınarak sakin ortamlarda yapılmış, katılımcılara görüşme hakkında önceden bilgi verilmiştir. Görüşme ortamları, dikkat dağınıklığını önlemek adına özenle seçilmeye çalışılmıştır. Görüşmeler otuz, altmış dakika süre zarfında hem soruların yöneltilmesi hem de sorulara verilen cevaplar sırasındaki tavırların (jest, mimik, istekli/isteksiz cevapla, soruları duyduğu andaki katılımcının kafa hareketleri ve genel olarak katılımcının ruh hali) gözlenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin izinleri alınarak konuşma esnasında ses kayıtları ve yazılı notlar tutulmuştur. Ses kayıtları katılımcının isteği doğrultusunda görüşme sonrası kendisiyle paylaşılmıştır. Daha sonra ses kayıtları olduğu haliyle bire bir Word dosyası olarak yazıya geçirilmiş ve analiz edilmiştir.

Görüşme öncesinde katılımcıyla sohbet edilerek rahatlatılmaya ve ortama uyum sağlanılmasına çalışılmıştır. Bu etkileşimle görüşmenin pozitif yönde etkilenmesi, katılımcının daha samimi bir tavır sergilemesi hedeflenmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin kişisel güvenliklerini sağlamak adına K-1, K-2, K-3... gibi kod isimler kullanılmıştır.

2.5 Güvenirlilik ve Geçerlilik

Bu çalışmada güvenilirlik ve geçerliliği etkileyen/tehdit eden faktörleri azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla araştırmacı tarafından bir dizi tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda güvenilirlik açısından araştırmada ses kayıt cihazı ve paralelinde notlar tutularak veri kaybı önlenmiştir. Bu uygulama, araştırmanın iç tutarlılığını artırıcı bir önem taşımaktadır. Elde edilen bulgular yorum yapılmadan okuyucuya sunulmuştur. Bahsedilen bu iç güvenilirlik önlemleriyle birlikte dış güvenilirlik önlemi olarak araştırma sorularını Veri Toplama Teknikleri başlığı altında bahsettiğimiz uzmanların kontrolünden geçirilmiştir.

Çalışmanın geçerliliğinde gösterilen hassasiyetten bahsedecek olursak bunlar; görüşme formunun uzman kontrolünden geçirilmesi, pilot uygulama yapılarak katılımcıların geri dönüşünün alınması, görüşme esnasında fark edilen yanlış anlaşılan veya amaca ulaşmayan kelimelerin yahut soruların alternatiflerinin

kullanılmış olması karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda katılımcılarla görüşme öncesinde, randevulu görüşmeler için rahat bir ortam oluşturulmuş ve ön konuşma yapılarak katılımcıdan gelecek veri kalitesi artırılmağa çalışılmıştır. Görüşme 30-60 dakika süren soruları rahatlıkla kapsayabilecek bir zaman zarfına yayılarak yapılmıştır. Veri toplamada geçerliliği riske atmamak veya aza indirmek adına sadece görüşme yöntemi değil aynı zamanda görüşme esnasında katılımcı davranışları gözlemlenerek notlar tutulmuştur.

Dış geçerliliği artırmak için araştırmada kullanılan veri toplama araçları, verilerin analizi ve bulguların nasıl düzenlendiği, araştırma yöntemi, araştırma modeli, çalışma grubu gibi faktörler detaylarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca katılımcılar çalışmaya uygun bireylerden oluşmaktadır ki bu da dış geçerliliği artıran en önemli faktörler arasındadır.

Araştırmada bilimsel etik konusu dikkate alınarak katılımcılara görüşme soruları öncesinde bilinçli onay metni sunulmuş ve sadece şartları kabul edenlerle görüşmeler yapılmıştır. Katılımcı isimlerinin kullanılmamasına, bunların yerine kod isimler kullanılmasına dikkat edilmiştir. Görüşmeye katılan bireyler görüşmenin hangi safhasında olmasına bakmayarak istedikleri an görüşmeden vazgeçebilmiş ve toplanan verilerin kendilerine iadesi gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin gerçek isimleri kullanılmamıştır. Bunun yerine katılım sırasına göre K-1, K-2 (katılımcı-1, katılımcı-2) kod isimler kullanılmıştır.

3 ARAŞTIRMAYA DAİR BULGULAR VE YORUMLAR

3.1 Araştırma Örneklem Grubunun Demografik Yapısı

Araştırma sosyal hizmet kurumlarında büyümüş bireylerin katılımıyla yapılan mülakatlar sonucunda gerçekleştirilmiştir. Mülakatlara 2'si pilot olmak kaydıyla toplamda 18 birey katılmıştır. Mülakat görüşmeleri sonucu 16 asıl katılımcıdan 1'i mülakattan vazgeçmiştir. Mülakattan imtina eden bireyin gösterdiği temel sebep dinî içerikli soruların kendisini huzursuz etmesi olmuştur. Bu nedenle örneklem grubu 16'dan 15'e düşürülmüştür. Örneklem grubu 5 kadın 10 erkek bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların hepsi kurum sonrası hayatlarına kurum dışında devam etmektedir. 15 katılımcıdan 1'i ilkokul, 6'sı lise, 2'si ön lisans, 5'i lisans, 1'i yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların yaş ortalaması 43'tür. 15 katılımcının tamamının dinî İslam'dır.

Tablo 4. Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri

Katılımcı kodu	Yaş	Son alınan Eğitim	Medeni durum	Cinsiyet	Kuruma verilme/alınma yaşı
K-1	28	Lisans	Evli	Kadın	8
K-2	20	Lise	Evli	Kadın	8
K-3	49	Lisans	Evli	Erkek	7
K-4	28	Lise	Evli	Erkek	2
K-5	50	Lise	Bekar	Kadın	10
K-6	52	Lise	Bekar	Erkek	10
K-7	55	Lise	Evli	Erkek	5
K-8	37	İlkokul	Evli	Erkek	6
K-9	50	Ön Lisans	Evli	Erkek	14
K-10	58	Yüksek Lisans	Evli	Erkek	2
K-11	41	Lisans	Evli	Kadın	12
K-12	37	Lisans	Evli	Erkek	14
K-13	29	Lisans	Bekar	Kadın	10
K-14	52	Ön Lisans	Evli	Erkek	7
K-15	68	Lise	Evli	Erkek	9

3.2 Bireylerin Sosyal Hizmet Kurumlarına Verilme Süreci ve Ailenin Bu Süreçteki Konumu

Öncelikle araştırma kapsamında görüşülen bireylerin kurumda kaldıkları dönem önem arz etmektedir. Vurguladığımız bu detay bireylerin kurum hakkında söylediklerini ve sosyal hayatlarının oluşumundaki bazı durumları açıklar nitelikte olacaktır. Bu bağlamda katılımcıların kuruma giriş ve kurumdan çıkış yılları tablo 5'te verilmiştir.

Çocukların koruma altına alınması aile üyelerinin vefatı, şiddet, olumsuz yaşam şartları ve birçok farklı nedenlerden zorunlu hale gelebilmektedir. Bu gibi durumlarda çocuk, sosyal hizmet kurumlarınca koruma kararına esasen koruma altına alınmaktadır.²⁴⁹ Bu süreç çocuk merkezlidir, sürecin kutuplarında ise aile ile sosyal hizmet kurumları vardır. Bu araştırma konuyu kurum veya aile değil koruma altına alınmış çocuk/birey merkezli incelemektedir.

Kuruma verilme sürecinde çocuklarda psikolojik, sosyolojik vd. birçok karmaşık durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Gerek aileden kopma gerek yeni bir ortama uyum sağlamanın barındırdığı karmaşa çocuklar üzerinde önemli izler bırakmaktadır.²⁵⁰ Bu anlamda bu araştırma kapsamı dışında kalan ve hayati önem arz eden birçok olgu ve gerçeğin de ilgili bilim alanları tarafından inceleneceğini umut ediyoruz.

Bu araştırma kapsamında kurum bakımına verilen katılımcıların kuruma verilme sürecinde aile ile ilgili en önemli tespitler şunlardır;

- Anne ve babasının 2'de kaybetmiş hiçbir katılımcı yoktur.
- Ebeveynlerden birinin vefat etmiş olması çocuğun/gencin kuruma verilmesinin en önemli nedenlerinden biri olduğu görülmektedir.
- Ailede yaşanan boşanmalar çocukların kurum bakımına verilmesine sebebiyet verebilmektedir.
- Bu araştırmada ailenin maddi geçiminin zorlaşması çocukların kurum bakımına verilmesini tetikleyen önemli faktörler arasında bulunmuştur.

²⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete, 27 Mayıs 1983, Sayı: 2828.

²⁵⁰ Saçan, vd., “Kurum Bakımından Aile Yanına Döndürülen 6-18 Yaş Çocukların Duygusal ve Davranış Sorunları”, 1-18.

Gültekin, *Koruma ve Bakım Altında Olan Ergenlere Yaşam Becerileri Kazandırılması “Grup Odaklı Sosyal Hizmet Müdahalesi Örneği”*, 8-14.

- Aileye üveylik kavramının girmesi ile aile yapısının değişmesi/bozulması sürecinin yaşandığı görülmektedir. Bu süreçte görülen olumsuzluklar²⁵¹ sonucu çocukların kurum bakımına verilmesi sürecinin oluşması.

Araştırmanın ilerleyen bölümünde bu konular detaylı ele alınmıştır. Lakin katılımcı bireyleri araştırma başlangıcında hem kısa bilgilerle tanımak hem de kuruma girdikleri ilk anlardaki tasavvurlarını görmek önem arz etmektedir.

Ailede yaşanan ebeveyn vefatı ailenin dağılmasına sebebiyet veren en önemli unsurlardan biridir. Bu konu araştırmanın ilerleyen safhasında ele alınmış olup katılımcıların kendi ifadeleriyle kuruma verilmelerinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu anlamda yukarıdaki tespitler ışığında kategorize ettiğimiz katılımcı görüşleri şöyledir:

Ben yurttan önce yatılıya verildim. Babamın vefatından sonra Adıyaman'ın ilçesinde yaşıyorduk biz. Adıyaman'da yetiştirme yurdu olmadığı için bizi Kars'taki kuruma vermişlerdi. Yani nasıl duygu diyeyim artık mecburiyet mi diyelim, kaderimize razı mı oluyorduk... Zannedersen lise birdeydim 14, 15 yaşlarındaydım. (K-9, yaş 50, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

Sene 1991'de kuruma verildim o zaman 6 yaşımdaydım. Adana çocuk yuvasına verildim. Ya açıkçası beni dayım götürdü, annem götürmedi. 1988'de ben 3 yaşımdayken babam vefat etmişti. 1991'de de dayım beni kuruma götürdü. Çok, çok iyi hatırlıyorum. (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Hocam çok iyi hatırlıyorum. Benim babam askerden izine gelirken arabası bozuluyor (askeri araç) orada ciğerlerini falan üşütüyor sonra Ankara Atatürk Sanatoryum Eğitim ve Araştırma Hastanesinde ameliyat oluyor. Babam herhalde çok yaşayamayacağını anlıyor ki ilçe kaymakamlığına dilekçe veriyor. Ben askerde şu ameliyatları geçirdim çok yaşayacağımı düşünmüyorum çocuklarıma devlet baksın diye bir dilekçe bırakıyor. Biz 7 yaşına gelince de devlet bu dilekçe üzerine olsa gerek gelip bizi koruma altına aldı. Evet okul çağındaydık biz 7-8 yaşında. Gittiğim günü hatırlıyorum. Biz 4 kardeş gittik benim koruma kararım çıkmamıştı. Ben 1 yıl köyde devam ettim ertesi yıl yeniden kuruma geldim. (K-14, yaş 52, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Ben yetiştirme yurduna Valla 9, 10 yaşlarında verildim. Ben 8 yaşımdayken babamı kaybettim. Annem bizi yatılı okula verdi. Yatılı okuldan da aldı bizi yetiştirme yurduna verdi. O zaman Muş'ta yetiştirme yurdu yoktu. Bizi Mersin'e göndermişlerdi. 2 sene Mersin'de kaldık, oradan geri yetiştirme yurduna geldik. O zaman Muş'ta yurt kuruldu. O açılınca 1972, 73 öğretim yılına kadar orda kaldım. Ondan sonra yaşıım doldu deyip çıkardılar beni yurttan. (K-15, yaş 68, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 9)

Çocukların kuruma verilme sürecinde ailede görülen en önemli durumlardan biri de boşanmalardır. Boşanmalar birçok nedenle ortaya çıkabilmektedir. Bu sürecin sonuçları iki kişinin haricinde ailede bulunan çocukları da önemli derecede etkilemektedir. Nitekim boşanmalar sonucunda çocuklar travmatik dönemler

²⁵¹ Üvey ebeveynin çocuğu istememesi, çocuğa fiziksel ve psikolojik şiddet uygulaması vd.

yaşayabilmekte buna ek olarak da iki taraf arasında yaşanan gitgeller arasında kalabilmektedir.

10 yaşında kuruma verildim. Annem ve babam 1999 senesinde anlaşmalı olarak boşanmıştı. Aynı evde yaşıyorduk. Lakin bir süre sonra annem nikahsız bir şekilde başka bir adamla kaçtı. Bizi de yanına aldı. Maddi manevi bize bakamıyor, kaçtığı adamın fizyolojik ve psikolojik şiddetine maruz kalıyorduk. Durum okuldaki öğretmenlerimizin dikkatini çekti. Kuruma haber verildi, evimize araştırmaya gelindi ve koruma kararı çıkartıldı, kuruma alındık. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Aileler gerek boşanmalar sonucu gerekse ebeveynlerin birinin vefatıyla istekli veya isteksizce dağılabilmektedir. Bu durumlarda, çocuğun yanında bulunduğu anne/baba yaşam umuduyla yeniden bir birliktelik yaşayabilmektedir. Aileye dahil olan üvey anne/babanın çocuklar tarafından kabul edilmesi zaman zaman zor olabilmektedir. Yine bazı durumlarda üvey anne/babanın çocuğu kabullenebilmesinin zor olduğu da görülebilmektedir. Bu durumun sonucunda birçoğu çocuk kurumlara verilmekte/alınmaktadır.

Biz kuruma 7 yaşında verildik. İlk önce Çankaya Eski Pazar'da yatılı bölge okulu vardı 1 sene orada kaldık. Sonra Çankırı merkezde yurt vardı orası açıldı 1982 yılında oraya geçtik. ...Ben 3 aylıkken babam vefat etmişti. Annem başka biriyle evlilik yapıyor, bizde üvey babam tarafından kuruma veriliyoruz. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

...9 bitti yani ilkokul 4. sınıftayken 10 yaşında yurda verildim. 21 Aralık 1981 yılında yurda verildim. Yurda verilış nedenim de annemin daha sonraki yapmış olduğu evlilik oldu. 2'ci eşi beni istemedi. Yurda verileceğim gün beni üvey babam götürdü Ayaş Yetiştirme Yurdu'na gittim. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde gerek direkt geribildirimlerle gerekse yapılan gözlemlerle bazı konular hakkında konuşmaktan çekindikleri görülmektedir. Örneğin toplamda 18 katılımcıdan oluşan araştırmada 1 birey dinî bağlantılı soruları yanıtlamak istememiş, K-1 ve K-2 ise aile bağlantılı soruları yanıtlarken çekimser davranmış net bilgiler vermek istememiştir.

8 yaşında kuruma verildim. Kuruma verilme sürecimle ilgili hiçbir şey hatırlamıyorum. (K-1, yaş 28, lisans, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

8 yaşına giriyordum o sırada kuruma verildim. 10 yıl boyunca kurumda kaldım. İlk yurttan kaldım sonradan sevgi evleri açılınca oraya geçtim. (K-2, yaş 20, lise, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

Araştırma kapsamında çocukların kuruma verilmesinin büyük oranda ebeveyn vefatından kaynaklandığı görülmektedir. Durum derinlemesine incelendiği vakit bunun ana sebeplerinden birinin de ailede yaşanan vefat sonrası ortaya çıkan geçim/yaşam sıkıntısının hasıl olmasından kaynaklandığı görülmektedir.

Kuruma 5 yaşında verildim. Babam rahmetli oldu. Bahçeden dönerken yıldırım çarptı. Annem de bize bakamayınca 3 kardeşim ve beni yetiştirme yurduna verdi. 1 tane abim var benden 3 yaş büyük annem onu da yurda verdi. ...Biz durduk abim durmadı, kaçtı yurttan. Ama biz 2 kardeş yetiştirme yurdunda büyüdük. Ben ve benden 3 buçuk yaş büyük abim var onunla 18 yaşına kadar yetiştirme yurdunda durduk. Ondan sonra askerden gelince bizi yurttan direkt attılar. Dışarıda kaldık abimle beraber. (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Ailelerde yaşanan problemlerin çocukların/gençlerin sağlıklı yetişmesine, eğitim öğretim hayatına sağlıklı devam etmesine ve kendilerine bir gelecek inşa edebilmelerine önemli engeller oluşturmaktadır. Devlet kurumlarının çocukları bu anlamda daha sağlıklı geleceğe hazırlayacağı düşüncesi de bu durumları yaşayan ailelerin çocuklarını kurum bakımına vermesiyle sonuçlanabilmektedir.

Ben 2'ci sınıfa gidiyordum 1992 yılında babam vefat etti. Annemle babacım akraba olması sonucu aile içi çatışmalardan dolayı annem baba evine dönmek zorunda kaldı. Ben de ilkokul bitene kadar kardeşlerimle baba evinde kaldım. Sonrasında mahallemizde eşini çok daha önce kaybetmiş bir ablamız çocuğunu yetiştirme yurduna verdiğini orada yetiştirim devlet memuru olacağını söyleyince yurda verilmiş sürecim mahkemede koruma kararı aldırılması için başlamış oldu. 1997 yılında koruma kararı alınınca 1998 yılı şubat ayında kuruma giriş yaptım. 1998 yılından, kurumdan ayrıldığım 2005 yılına kadar herhangi olumsuz bir durumum olmadı. (K-12, yaş 37, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

1 Mart 1980 annem öldü çok karlı bir kış günüydü. Büyüyünce annemin mezarını kaybetmeyeyim diye o topluluğu takip ettim. Sonra mahallede birisi babama demiş ki senin 3 tane çocuğun var 2 erkek 1 kız. Sen çocuklara bakamazsın, sen bu öksüz çocukları devlete ver. Ali amcanın da İzmit'te yurttan çalışan bir öğretmen akrabası varmış. Evrakları yapıyorlar mahkemeden koruma kararını alıyoruz ama kızı vermiyorlar kızın yaşı büyük oluyor. Benle rahmetli Kemal'i veriyorlar. Annem Mart'ta ölüyor bizde yazın yurda gidiyoruz. Mesela uzun süre kendime gelemedim. Ama şeyi çok iyi hatırlıyorum; bir sabah kalktık okula gideceğiz okul bize çok yakın yaya gidiyoruz. Yurdun girişinde askerler var, büyük bidonlara ateş yakmışlar, yollardan araba geçmiyor. Girin, girin içeri devrim oldu dediler. Biz çocuğuz ihtilal nedir, devrim nedir, darbe nedir bilmiyoruz. O zamanda 12 Eylülmüş. Sonra alıştık yurda. (K-6, yaş 52, lise, bekar, erkek, kuruma verilme yaşı 10)

1992-1999 yıllarında yurttan kaldım. İyi ki kalmışım, iyi ki sahip çıkmış devletim bana. Zorluk çektik ama sonu ödül oldu. 1992 yılında 12 yaşında Kütahya Çocuk Yuvasına verildim. Babam geldi teslim etti beni ve gitti. Kurumda kalmaya başlayınca anladım ki buradaki arkadaşlarımda benim gibi belli başlı sıkıntı ve olayları yaşamış kişilerdir. (K-11, yaş 41, lisans, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 12)

Kurum bakımına verilen çocukların, kuruma verilme yaşı itibariyle birçok durumda etraflarında olup biteni anlamlandıramamaktadır. Bu çocukların daha aile kavramını bile öğrenmeden devlet kurumlarına verilmiş olmaları onların o günlere dair bilgilerinin olmamasından anlaşılmaktadır. Nitekim K-4 ve K-10 kurum bakımına 2 yaşında verilmiş/alınmıştır. Katılımcıların kendi ifadeleriyle o günlerin yaşanmışlıkları şöyledir;

Ben 1996 yılıydı 2 yaşında kuruma verildim. O zamana ait hiçbir şey hatırlamıyorum. (K-4, yaş 28, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Ben 2 yaşında çocuk yuvasına verildim. İlk günleri hatırlamıyoruz ama 4, 5 yaşımızdan sonrakileri az buçuk hatırlıyoruz. (K-10, yaş 58, yüksek lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Tablo 5. Katılımcıların Kuruma Giriş ve Çıkış Tarihleri

Katılımcı	Kuruma Verilme/Alınma Yaşı	Kuruma verilme Yılı	Kurumdan Ayrılma Yılı
K-1	8	2002	2012
K-2	8	2010	2020
K-3	7	1981	1992
K-4	2	1996	2012
K-5	10	1981	1989
K-6	10	1980	1988
K-7	5	1977	1995
K-8	6	1991	2009
K-9	14	1986	1990
K-10	2	1966	1986
K-11	12	1992	1999
K-12	14	1998	2005
K-13	10	2003	2012
K-14	7	1977	1995
K-15	9	1963	1973

Kurum bakımına verilen bireylerde kuruma verilme yaşının da bu sürece ve bireye önemli etkisi olduğu görülmektedir. Çocuğun yaşı, yeni sosyal ortama özellikle uyum sürecinde önemli ölçüde etki etmektedir.²⁵² Aynı zamanda bireyin aile birlikteliğinden kopması süreci etkileyen bir diğer önemli unsurdur. Aileden ayrı

²⁵² Osman Samancı, Ziya Uçan, “Çocuklarda Sosyal Beceri Eğitimi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/1 (2017), 286-287.

kalındığında çocukta olumsuz psikolojik durumların olduğu da görülmektedir.²⁵³ Katılımcıların kurum yılları ile alakalı söylediklerinden yola çıkarak, kurum sürecinde yaşanan sosyal uyum ve bu süreçte yaşanan diğer öne çıkanları ele alalım.

3.3 Bireylerin Yeni Sosyal Ortama Adaptasyon Süreci

Kurum bakımına verilen/alınan çocukların farklı yaşlarda bir anda yeni bir ortama girmiş olmaları, yeni ortama uyum sağlamaları çocuklar adına zor bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir psiko-sosyal karmaşa yaşayan çocuğun yeni ortama uyum süreci de sancılı olabilmektedir.²⁵⁴ Nadir örneklerde yeni ortam birey tarafından çocukluk anısı olarak kurtuluş şeklinde nitelendirilmektedir. Bu durum genellikle bulunduğu aile ortamında şiddet, taciz vd. olumsuzluklar yaşayan çocuklarda görülmektedir.

Kuruma, kurum yaşamına uyum sürecinde katılımcıların zorlandığı birtakım durumlar olduğu görülmektedir. Eski kurum sisteminde yani yurt tipi kurumlarda aynı grupta çocuk sayısının çok olması ve yaş ayrımının olmaması yeni gelen çocukların uyum sürecine olumsuz yansımıştır. Bu sorun günümüzde daha küçük gruplar halinde verilen ev tipi hizmetler (Sevgi Evleri), kurum içi yaş aralığına göre grupların oluşturulması gibi birtakım tedbirlerle önemli derecede önlenmiştir. Örneğin K-2 ve K-3'ün kuruma uyum sürecinde yaşadığı bu denli problemler şöyledir:

Kurumlar benim dönemimde değişti. Yeni kurumlar şu açıdan daha iyiydi yeni düzende 5, 6 kişiydik ama eski yurtlarda 4 grup halindeydik ve grupta 30 kişi falan vardı. Hani kalabalık olması bizi biraz zorluyordu. (K-2, yaş 20, lise, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

Yani tamamen askeri ortam gibi yurttaki kalıyorduk. Bu şekilde okula da gittik. Sıkıntılar yok muydu vardı tabi. Önceki sistemde erkek yurtları vardı, kız yurtları vardı ama yaş gurupları karışıktı. Yaş gurupları karışıktı derken mesela; aynı yurttaki ilkokuldaki çocukta vardı, liseye giden çocukta vardı. Bu yaş gurupları beraber olduğu için yurttaki büyük çocukların küçük çocuklara üstünlüğü gibi bir sıkıntı vardı. Ama şu anda mevcut sistemi değiştirdiler, yaş guruplarına göre ayırdılar. Yani küçük çocuklarla büyük çocuklar aynı yerde kalmıyor. Aynı zamanda şimdiki yeni sistemde

²⁵³ Cansu Küçükökdük, *3-5 Yaş Arasında ve Anaokuluna Giden Çocuk Annelerinin Ayrılma Kaygısı ve Bağlanma Biçimleri ile Çocuğun Davranışları ve Ayrılma Kaygısı Arasındaki İlişki: Bilişsel Esnekliğin Aracı Rolü* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 24-38.

²⁵⁴ İbrahim Gürses ve Akif Kılavuz, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 153-166.

yurtları kapattılar. Sevgi evleri, çocuk evleri kuruldu. Şu anki sistemde özellikle koruyucu aile ön plana çıktı. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Katılımcıların anlatımlarında öne çıkan iki önemli husus bulunmaktadır. *Birincisi* kalabalık ortamların uyum sürecini zorlaştırmasıdır. *İkincisi* ise farklı yaş gruplarının uyum sürecinde sergilediği davranış farklılıklarıdır.²⁵⁵ Süreci en belirgin şekilde önemli ölçüde etkileyen bu iki faktör günümüz kurumlarında minimuma indirilmiş olsa da bu geçmiş kurum formatında büyümüş ve bugün kurum dışında toplumun parçası olan bireylerde izler barındırabilmektedir.²⁵⁶

Kurum bakımında olan çocuklarda görülen bir başka sorun ise kurum dışında okul, mahalle vd. yeni sosyal ortamlarla karşılaşıldığında yaşanan uyum problemleridir. Nitekim Erik Erikson bireyin çocuğun ilk yaşlarda kazandığı güven duygusunun onun sosyal yaşamına yansıdığını belirtmektedir. Çocuk temel güven duygusunu kazanmışsa onun sosyal aktivitelerdeki başarısının da iyiye doğru yol aldığı görülmektedir.²⁵⁷ Bu anlamda K-3'ün söyledikleri önemlidir.

Şimdilerde daha iyiye gidiyor. Önce yurt şeklindeydi askeriye gibi bir ortam sağlanmıştı. İşte çocuklar giydiriliyor, yediriliyor, içiriliyor, yatırılıyordu. Biz o dönemlerde yurdu ev gibi kullanıyorduk. Okula gidiyorduk okullarda da en büyük sıkıntımız suydü; hani yurttan geldiğimiz için normal okullara uyum sağlamamız biraz sıkıntı oluyordu. Açık konuşmak gerekirse yurt çocuklarından da biraz korkuyorlardı çocuklar. Çünkü bizim hesap vereceğimiz kimsemiz yoktu. Oradaki çocukları döğsen, sövsen bizi şikâyet edebilecekleri bir yer yok. Şikâyet etseler bile hani bir karşılığı yok. Çünkü başında anne yok, baba yok seni terbiye eden yapma oğlum diyecek kimse yok. Aynı şekilde işte sana harçlık veren beslenmeni koyan öyle bir kimse de yok. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Çocukların güvenli hissettikleri ortamda büyümeleri onların sosyal becerilerini artırırken çevresine uyumunu da iyi yönde etkilemektedir. Yaşama ortamında güvenden uzak kalan çocukların gerek sosyal beceriler gerekse sosyal uyumu daha sancılı olabilmektedir.²⁵⁸ Nitekim K-5 bulunduğu aile ortamında huzursuz olduğu kuruma verilirken korkmasına rağmen bu süreci “o evden kurtuldum” diye nitelendirmesinden anlaşılmaktadır. Katılımcının kuruma ilk geldiğinde yaşadığı uyum süreci ve problemleri şöyledir:

²⁵⁵ Nazlıcan Gültekin, “Koruma ve Bakım Altında Olan Ergenlere Yaşam Becerileri Kazandırılması “Grup Odaklı Sosyal Hizmet Müdahalesi Örneği” (Ankara: Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 8-14.

²⁵⁶ Selvinaz Saçan, vd., “Kurum Bakımından Aile Yanına Döndürülen 6-18 Yaş Çocukların Duygusal ve Davranış Sorunları”, *E-Journal of New World Sciences Academy* 9/2 (April, 2014), 16-17.

²⁵⁷ Osman Özdemir, vd., “Kişilik Gelişimi”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 4/4 (2012), 582.

²⁵⁸ Sermin Kesebir, vd., “Bağlanma ve Psikopatoloji”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 3/2 (2011), 321-342.

Çok korkmuştum, yolda yürüyememiştım ama bir taraftan da o evden kurtulduğım için çok sevinmişim, böyle bir tarafı da vardı olayın. İlk gittiğimde yani hatırladığım ne var bilmiyorum çünkü üzerinden çok yıllar geçti. İlk yemekhaneye gittim. Yemekhaneyi hatırlıyorum sonra yataklar, yatakhaneler. Bir başına kalıpta hayatı tek başıma çevirmeye çalışmak da çok zor, çok dar gelmişti bana. İşte kendi çamaşırını kendin yıkıyorsun ki 10 yaşında bir çocuksun, kendi banyonu kendin yapmak zorundasın gibi şeyler. Alışma süreci evet biraz zor olmuştu, ağır gelmişti. Mesela benim saçlarım çok uzundu yanlış hatırlamıyorsam yurda gittikten bir 10, 15 gün sonra saçlarımı kesmiştiler, ben ona çok üzülmişim. Benim o zamana dair hatırladığım bunlar. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Araştırmalar, çocukların sorunlarını genellikle kurum görevlilerinden sonra aileleriyle paylaştıklarını göstermiştir. Bu bağlamda çocuk ne kadar kurumda kalsa da aile yine onun için bir zaruri ihtiyaç kaynağı, dayanacak yer olarak devam etmektedir.²⁵⁹ Yine çocukların kurum bakımına verildiklerinden sonra uyum süreçlerinde en çok zorlandıkları bir diğer husus ailenin eksikliği, aile özlemidir. Küçük yaşlarda aileden uzak kalan kuruma verilen çocukların kaygı ve korku yaşadıkları görülmektedir. Küçük yaşlarda kuruma verilen çocukların anne-çocuk ilişkisinin bozulması bireylerde kişilik problemlerinin oluşmasına da zemin hazırlamaktadır.²⁶⁰ Nitekim K-8 ve K-14'ün aileden uzak kalmalarının onları kuruma uyum sürecinde zorladığı görülmektedir. Katılımcının kuruma verilme yaşının da uyum sürecinde önemli rolü bulunmaktadır.

İlk önce yurttan çok kaçtım hani yurda alışma dönemi çünkü. 6 yaşındaki bir çocuk için aileden uzak kalmak çok zor bir şey bide 90'da daha da zor bir şeydi. Çok kaçtım yurttan ama kaçmak bir çare değildi, illaki bulunup yurda geri getirildik. Yurdun yaşamı veya nasıl yaşadığımız soruluyorsa bu çok farklı şimdiki zaman çok farklı, bizim zamanımız çok farklıydı. Şimdiki zamanda çocuklar çok rahat yetişiyor ama bizim zamanımızda öyle değildi. Çok, çok iyi hatırlıyorum... (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Koruma altına alınan çocukların doğal sosyal çevrelerinden zorla ayrılmaları çocukları örseleyen bir durumdur. Çocuğun kendi iradesi dışında temel sosyal alanından ayrılması çocukta ayrılık kaygısı oluşturmaktadır. Bu durum çocuklarda şiddetli korku ya da anksiyete şeklinde ortaya çıkabilmektedir.²⁶¹

Anneden kopuyorsunuz yeni bir dünyaya giriyorsunuz. Yani 1 yıl falan böyle alışma dönemi oldu. O dönem şunu da hatırlıyorum 1 yıl sonra gelen çocuğu biz kabullenemiyorduk. Yani diyorduk ki bunlar köylü, bize öyle geliyordu öyle bir

²⁵⁹ Feyza Özler Ervüz, *Çocuk Yuvalarından Çocuk Evlerine Geçişte Çocukların Psiko-Sosyal Gereksinimleri*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 71-72.

²⁶⁰ Neriman Aral, vd., “Yetiştirme Yurdunda Kalan ve Kalmayan Kız Ergenlerin Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 5/15 (Kış-2006), 6-7.

Ali Çankırılı, *Çocuk Resimlerinin Dili*, (İstanbul: Zafer Yayınları, 2007), 9-15.

²⁶¹ Ervüz, *Çocuk Yuvalarından Çocuk Evlerine Geçişte Çocukların Psiko-Sosyal Gereksinimleri*, 61.

şeyimizde vardı. Bu aslında o dönemin psikolojisi miydi ülkede yaratılan sosyoloji miydi şehirli köylüyü kabul etmiyor, sen köye gitmişsin köydekine şey diyorsun... Yani Türkiye şartları ben hep söylüyorum bu ülkede maalesef onurlu bir politika yok, onurlu bir yaşam yok, onurlu bir yazı yok. (K-14, yaş 52, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Sosyal uyum sürecinde gözlemlenen bir başka önemli nokta ise çocukların yaş grupları, çocukluk evreleridir. Erik Erikson'un insanın gelişim evreleri ve öğrenmesi ile ilgili görüşleri kurum bakımında olan çocukların incelenmesinde önemlidir. Çocukların kuruma verilme yaşı sosyal ortama uyum, öğrenme ve diğer birçok konu açısından etkilidir. Özellikle ilk ve orta çocukluk evrelerinin sağlıklı bir biçimde gelişmesi bireyin sosyal uyumunu önemli ölçüde etkilemektedir.²⁶²

3.3.1 Kuruma Verilmiş Çocukların Korkuları, Endişeleri ve Travmaları

Konuyla ilgili çocukluk ve ergenlik çağı üzerine yapılmış önemli araştırmaların sonucu oldukça etkileyicidir. Psikoloji alanında yapılmış araştırmalar, bireyin çocukluk ve ergenlik çağı travmalarının kişilik oluşumuna önemli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kurum bakımında büyümüş bireylerin çocukluk travmaları onları anlamak adına önem arz etmektedir. Nitekim İngiliz Psikanaliz Margareth Mahler araştırmalarında anne çocuk birlikteliğine dikkat çekerek, çocuğun anneden erken ayrılması sürecinin kişilik ve karakter gelişimiyle direkt bağlantılı olduğunu söylemektedir. Kurumda koruma altına alınan, doğal aile ortamından uzaklaşan çocukların ebeveynlerinden yoksun olmaları onların bu denli korku, endişe ve travmaları yaşamasının adeta tetikleyicisi olduğu görülmektedir.²⁶³ Katılımcılarımızın kurum döneminde içsel travmalarının ve kurum bakımında dış etkenlerle oluşan travmalı dönemlerinin olduğu saptanmıştır.

Şimdi şöyle bir şey var bir kere çok büyük bir travma yaşıyorsun. Çünkü yabancı bir ortama giriyorsun. Bir de benim için zor olan kısmı şuydu; ben kuruma 7 yaşında verildiğim için, yani köyünü biliyorsun, akrabalarını biliyorsun, evini biliyorsun bunları bilerek gittiğin zaman daha zor oluyor. Ben 3 aylıkken babam vefat etmişti. Annem başka biriyle evlilik yapıyor, biz de üvey babam tarafından kuruma veriliyoruz. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Verildiğim gün anamın arkasından ağlıyorum, sızlıyorum orda çalışanlar tutuyor çekiyor beni. Anne beni bırakma ben ne yapacağım. Çok iyi hatırlıyorum, bugün gibi hatırlıyorum. Annem ağlasak bile hiç umursamadı. Çekti arkasını döndü gitti. Ben

²⁶² Erik H Erikson, *İnsanın 8 Evresi*, çev. Gonca Akkaya (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2014), 100-114.

Erik H Erikson, *İnsanın Sekiz Çağı*, çev. T. Bedirhan Üstün, Vedat Şar (Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984) 26-35.

Çankırılı, *Çocuk Resimlerinin Dili*, 9-15.

birkaç gün böyle bitkin hayatı yaşadım. Annesiz, babasız zor oldu. Zaman geçtikçe alıştık. Benim durduğum yuva 0-7 yaştı. 2 sene orda durdum. Ondan sonra 7-14 yaş yurtlarda kademe kademe kaldık. İlkokul bitince oraya verdiler bizi. Uzun yıllar orda durdum. 14 yaşına, liseye gidinceye kadar orada durduk. Sonra yine ortaokula başlayınca bizim yerimizi değiştirdiler. Yani 13-18 yaş arası orada kaldık. 18 yaş dolunca beni çıkardılar. Nüfus kağıdımızı elimize verdiler. Hiçbir işimiz yok, gücümüz yok. (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Bir diğer husus kurumda çocukların yaşadığı şiddet, taciz vd. gibi olumsuz durumlardır. Kurum bakımında bulunan çocuk/genç zaman zaman çalışan personel tarafından veya diğer kurum bakımında olan çocuklar/gençler tarafından bu tarz durumlara maruz kalabilmektedir.²⁶⁴ K-13 konuyla ilgili yaşadığı sorunları şöyle belirtmektedir.

Benim için kurum maddi olarak bütün ihtiyaçlarımızın eksiksiz karşılandığı, fakat duygusal şiddetin yoğun olduğu bir ortamdı. Bizlere fazla sorumluluk verilmiyordu. Adeta özel bakıcı gibi bizlere bakan anne dediğimiz insanlar vardı. Çocukların her biri dezavantajlı bireyler oldukları için birbirimizden çok etkilenirdik. Koruma, bakım, barınma, eğitim gibi ihtiyaçlarım konusunda her zaman kendimi şanslı hissettiğim fakat hayata tutunma, psikolojik sorunlar yaşama noktasında hayatımdaki travmatik bir dönemdi. Özellikle erişkinlik döneminde sözlü ve fiziksel tacizlere uğradığım oldu. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Bireylerin çocukluk hatıraları incelendiğinde kurum döneminde oluşan travma, korku ve endişelere de rastlamak mümkündür. Bireylerin kurum döneminde yaşadıkları bu tip olaylar kurumda bulunulan yıllar ve kurumun yapısı göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir. Birçok katılımcının da ifade ettiği üzere aynı dönemde bulunan kurumlarda bile farklı uygulamalara rastlamak olağandır. Bu genellikle direkt kurumda çalışan şahsın bireysel davranış biçimi ile alakalıdır.²⁶⁵ Günümüzde geçmişe nazaran denetleme ve yönetim şekillerindeki iyileştirmeler bu gibi durumları önemli ölçüde azaltmıştır. Bu bağlamda katılımcıların kurumda yaşadığı bazı olumsuz örnekler bulunmaktadır. Bu durumların çocukların bireysel gelişimine önemli ölçüde negatif etkisi vardır.

Değiştirmek istediğim şiddet olurdu. Şiddete sıfır tolerans. O zaman kameralar yok bir şey yok. Şimdi adım başı tuvalet hariç yatak hariç her yere kamera koyuyorlar. Kimse kimseye bir şey yapamaz. Şiddetin sıfırlanması lazım. Bizim değerimiz onların gözünde sıfırdı. Ama biz varız diye oradan ekmek yiyorlardı. Ama bize hayvan muamelesi yapıyorlardı. Elimde yetkim olsa onları temizlerdim. O kötü insanların işine son verirdim. Adil bir düzen getirirdim. Adam sana şimdi nasıl sıkıntı yapacak telefon var, ses kaydı var tamam işi bitti onun. Şimdi kimse kimseye bir şey yapamaz.

²⁶⁴ Murat Çelik, *Sokakta Yaşayan Çocukların Aile, Sosyal Hizmet Kurumları ve Sokak Deneyimleri: İstanbul İli Örneği*, (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 76-77.

²⁶⁵ Özge Özgür Sayar, “Yetiştirme Yurtlarında Akran Şiddeti, Ankara’da İki Yetiştirme Yurdu Örneği”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 17/1 (Nisan, 2006), 113-132.

Herkes güvenceye alıyor kendini. Yani şiddetten şikâyetimiz vardı. Yoksa devlet bize bakıyordu. Her şeyimizi karşılıyordu. Üstümüz başımız yeniydi. Her şeyimiz yeniydi yani. Bizim ortaokula gidene kadar her ay harçlığımız vardı. Bir ay yetecek kadar para veriyorlardı bize. (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Ya hiç unutamadığım bazı büyük çocuklar küçük çocuklara kötü cinsel içerikli şeyler yapıyordu tamam mı? Yani biz bunlara da şahit oluyorduk. O ortamda şu anda tabi yok. Ama zaman zaman sosyal medyada da görüyoruz kurum görevlilerinin bu çocuklara kötü davrandığını. Mesela; geçen gün bir ailemize öncü olduk oradaki çocukları ziyaret etme gezisi dediler onlarla oraya gittik. Oradaki müdür yardımcısının bir kere çocuklara bakış açısı çok farklı. Adam diyor ki bunlar buraya devlet memuru olmak için gelmişler. Bu çocukların her şeyi geçtikten sonra devlet memurluğu hakkı var. Madem o mantıktasın orada müdür yardımcılığı yapıyorsun o zaman sen de kendi çocuğunu yurda bırak. Kendi çocuğunu bırakabiliyor musun? Öyle değil mi yani? Madem devlet memuru olmasını istiyorsun kendi çocuğunu bırak o da devlet memuru olsun. Dolayısıyla olumsuz olaylar oluyordu bir şekilde. Bu tür büyük çocuklarla küçük çocuklar arasında kavgadır, dövüştür bu tür olumsuz şeyler oluyordu. Ama birebir benim başıma gelen bir olay olmadı açık konuşmak gerekirse. Şimdi yalan söylemeye gerek yok. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

K-3'le yapılan görüşme esnasında anlatmış olduğu birkaç toplumsal dışlanma, hor görülme örnekleri bulunmaktadır. Bir diğer önemli husus ise bu gibi davranışların sadece K-3'e özel olmadığı gerçeğidir. Yukardaki katılımcı görüşünde belirtilen durumda bir genelleme bulunmaktadır. Örneğin "Adam diyor ki bunlar buraya devlet memuru olmak için gelmişler." Halbuki genelleme sosyal bilimlerde de sık sık kullanılan bir tümevarım metodudur. Ancak genellemeler çok titizlikle uzun araştırmalar sonucu yapılabilir. Dolayısıyla genellemeler yapılırken gözlem sonuçlarının kesinliğine karar verilir ve bu aşamadan sonra bir benzerlik veya zıtlık sonucu beyan edilir. Halbuki insan yaratılışı itibariyle değişimi, gelişimi en iyi başarabilen varlıktır. Herhangi bir insan gurubu içinse böyle bir genelleme yapılması ahlaki olmadığı kadar, sonuçları da daima değişkendir.

Geçmiş dönemden bahsedersek, kurum benim için 2'ye ayrılıyor. Geçmiş bizim zamanımızın kurumları ve şimdiki kurumlar. Bizim dönemimizin iyi yanı sadece orada kaldığımız. Ben kardeşlik diyeyim, yani oradaki insanlarla biz kardeş oluyoruz bu iyi yanıydı. Çünkü yıllarca beraber yiyoruz, beraber yatıyoruz, beraber kalkıyoruz bu oranın iyi yönü. Kurumun bizim için bize kattığı tek iyi yanı burası. Kötü yönünden bahsedersek bizim dönemimizde hiçbir şey iyi değildi yaklaşım, tavır, çalışanlar tarafından davranış çok çok farklı bir yaşamdı. Sırtımızda demir mi eğilmedi, tahta mı kırılmadı, kaynar suyla mı yıkanmadık, çocuklar tacize mi uğramadı çok şeyler oldu. Bu dediğim gibi 2'ye ayrılıyor. İyi yanı arkadaşlarımızla, kardeşlerimizle bağlı kalmamız, kötü yanı da dediğim gibi bir çocuğun yaşamaması gereken her şeyi yaşamamız. (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Günümüz kurumlarında yaşanan değişimler sonucu kurum içi şiddetlerin azaldığı aşikardır. Lakin bu konu tamamen kapanmışta değildir. Nitekim zaman zaman medya üzerinden duyulan bu ve benzeri şiddet olayları bulunmakta ve bu konu ayrıca araştırılmaya değer. Nitekim kurumlarda yaşanan şiddet olayları

sadece tek boyutlu değildir. Kurumda gerek çalışan ve çocuk/genç arasında gerekse çocukların/gençlerin kendi aralarında şiddet örnekleri bulunmaktadır. Bir diğer şiddet ise kurum dışında karşılaşılan yeni sosyal ortamlar üzerinden doğmaktadır.

Birçok araştırmanın sonucu kuruma verilen/alınan çocukların aile içi şiddete maruz kaldığını göstermektedir. Gerek sokak çocukları diye nitelendirilen terk edilmiş çocuklar gerekse koruma altına alınmış çocuklarda azımsanmayacak oranda aile içi şiddet, taciz ve türevleri bulunmaktadır. Hakan Acar'ın çalışmalarında çocukların şiddete maruz kaldığı görülmektedir.²⁶⁶ Diğer bir araştırmada çocukların evi terk etmesinin ana sebepleri arasında aile içi şiddet görülmektedir.²⁶⁷ K-11'in şiddet konusunda gerek kendi ailesinde yaşadıkları gerekse kurumda şahit olduğu durumlar bu konuya örneklik teşkil etmektedir.

...Bir arkadaşım evleneceğim diye yurttan kaçtı. Daha sonra hamile olarak geldi yurda, huzur evinde kaldı. Nikah yapıp geri gönderdiler ama kız kafayı kırmıştı. Ankara tren garlarında elinde bebesiyle gezdiğini söylemişlerdi. Bir arkadaş geldi elindeki bebekle meğer babası pislik yapmış... Kız yurttan kalıyordu her gün o bebeği 0-6 yaş grubunda görmeye gidiyordu. Huzurevi, çocuk yuvası ve 0-6 yaş grubu aynı kampüs içindeydi. O kadar çok ki hangisini anlatayım. Ben çok üzülüyordum. Babam beni bıraktıktan sonra kötü şeyler olmuştu, annem cezaevine girmişti. Annemi görmeye gidiyorduk. 6 yıl 8 ay yattı. Ama diğer arkadaşları dinlediğim zaman en iyi benim durumum diyordum. (K-11, yaş 41, lisans, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 12)

Doğal aile ortamında büyüyen çocuklara nispetle kurum bakımında olan çocukların bu tarz travmalar yaşaması daha olağandır. Gerek kurum öncesinde gerekse kurum döneminde kazanılmış travmalar çocuklarda bazen kalıcı etkiler bırakmakta hatta travmatik strese dönüşebilmektedir. Çocukların etkisinde kaldıkları travmalar onları yaşam boyu etkileyebilmektedir. Bu travmaların kurumda ve özellikle kurum sonrası hayatlarında bireylerin yaşam mücadelesini zorlaştırmaktadır.²⁶⁸ Birçok açıdan etkisi bulunan travmaların bireylerin toplumsallaşma sürecine de etkisi kaçınılmazdır.²⁶⁹

²⁶⁶ Hakan Acar, *Sokak Çocuklarına Yönelik Hizmetlerin Değerlendirilmesi: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Örneği* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).

²⁶⁷ Çelik, *Sokakta Yaşayan Çocukların Aile, Sosyal Hizmet Kurumları ve Sokak Deneyimleri: İstanbul İli Örneği*, 90.

²⁶⁸ Münevver Hacıoğlu vd., "Deprem Tipi Travma Sonrasında Gelişen Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri Alt Tipleri", *Düşünen Adam Dergisi*, 15/1 (2002), 4-15.

²⁶⁹ Şenol Dolunay vd., "Çocuğa Uygulanan Şiddet: Türkiye Özelinde Sosyolojik Bir Yaklaşım", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16/26 (2014), 11-17.

Sosyolojik açıdan önem arz eden hususlardan biri de çocukların toplumsallaşma sürecinde yaşadıkları dışlanma kaygısı olmuştur.²⁷⁰ K-10 ve K-13'ün aktardığı toplumsal alanda yaşadıkları, çocuklarda yargılanma ve dışlanma kaygısının olduğunu göstermektedir.

İlkokul veya ortaokulda öğretmenlere bizimle ilgili bilgilerin verilmesini isterdim. Bu çocuklara bazı soruların sorulmasını istemezdim. 30-40 tane arkadaşın içinde babasının öldüğünü söylemek annesinin öldüğünü söylemek veya anne ve babasının öldüğünü söylemek veya annesinin, babasının olmadığını söylemek baya zordu bu soruların kalabalık içinde sormamasını isterdim, bunu değiştirmek isterdim. Değiştirmek istediğim bir diğer şey beslenme çantası konusu olurdu. Beslenme çantası götüreceksin ama devlet sana o imkânı vermiyor beslenme çantası diye bir kültür yoktu kurumda olmasını isterdim. Herkes getirir ama yurttaki çocuklar asla beslenme çantası veya buna benzer yiyecek götüremezdi çünkü devletin çıkardığı o kişiye hak belirli ölçüdeydi bunu değiştirmek isterdim. Yani bir aile gibi oradan ne bileyim ekmeğimiz, böreğimiz, çöreğimiz konulsun ki öbür çocuklardan biraz daha aşağıda olmayalım. Maalesef öyle mesela çocukların yanından sığıntı gibi oturmak zorunda kalıyorduk mesela onu da değiştirmek istediğim. O kadar çok değiştirmek istediğim insanın şeyler var ki hem kurumla ilgili hem kurumun dışıyla ilgili. (K-10, yaş 58, yüksek lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Para için çalışan, çocukları horlayıp aşağılayan, kendi işini çocuklara yaptırarak görevlileri kesinlikle kurumda istihdam etmezdim. Çalışanlar kendine anne baba dedirtirdi, bazıları işlerini halletmeyince “sus, kes seni anan baban bile istememiş buraya atmış” gibi cümleler kurarlardı. Bu tip cümleler hayat boyu tamir edilmeyecek yaralar açtı bende. Bu kişilere ceza verirdim. Olumlu yanı maddi olarak hiç zorluk çekmedik. Lakin hepimiz tek tip giyinirdik. Nazi gibi ne olduğumuzu kim olduğumuzu herkes bilirdi. Seçme şansı olmasını isterdim. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Çocuğun gelişimi genel olarak bebeklik (0–2 yaş), ilk çocukluk (3–6 yaş), orta çocukluk (7–12 yaş) olacak şekilde incelenirken 13–17 yaşları arasındaki dönem ergenlik dönemi olarak kabul edilmektedir. Ergenlik dönemi bireylerin daha önceki dönemlerinden çok farklı boyutta olup kendine has özellikler barındırmaktadır. Örneğin duygusal coşku ve taşkınlık, çabuk kurulan ve bozulan ilişkiler, kolay etkilenme ergenlik döneminde bireyde gözlemlenenler arasındadır. Öte yandan ergen birey toplumda söz sahibi olma, saygı duyulma istek ve arzusunda bulunmaktadır. Erik Erikson'un psikososyal gelişim kuramında ergenliğin kişinin kimlik gelişiminde önemli bir dönem olduğunu belirtir. Kısacası bu dönem bireyin çatışmalar ve karmaşalar yaşadığı bir dönemdir. Gerek doğal aile ortamında büyüyen gerekse sosyal hizmet kurumlarında büyümekte olan bir bireyin bu dönemi dikkatle takip edilmeli hassasiyetle yaklaşılması gerekmektedir. Birey tarafından birçok şeyin sorgulandığı bu dönemde onu rencide edecek tutum ve davranışlardan uzak

²⁷⁰ Tijen Şahin, *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi* (Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, 2009), 78-81.

durulması gerekmektedir.²⁷¹ K-14 anlattıkları bu durumla ilgili genel bir sorunun oluşuna dikkat çekmektedir.

Bir gün derste bir arkadaşım dersini yapmamış. Sosyal bilgiler öğretmeni bunu kaldırdı ödevini niye yapmadın (ismi neydi şu an hatırlamıyorum unuttum) çocuk boynunu büktü falan kulağından tuttu dedi biliyor musunuz çocuklar bunlar yetiştirme yurdunda bizim verdiğimiz vergilerle besleniyorlar, yiyorlar, içiyorlar. Boynumuz büküldü yani o çocukluk psikolojisi... Okul benim için o gün bitmişti. Hocam sizin yani kader şeyinizi bilmeden bir öğretmen bunu yapmamalı. Bir gün beni çıkarıp konuştururlarsa, ben şunu hep söylemek istemiştım. Bu tür kurumlara sabrı geniş özel eğitim almış eğitimler atanmalı. Hani ben böyle düşünüyorum evet yüzlerce çocukla uğraşmak çok zor gerçekten ama kurumlara bunu kabul eden öğretmenler gitmeli, bu eğitimi almış öğretmenler gitmeli. Siz ortaokuldaki ergen bir çocuğa arkadaşlarının yanında kalkıp bunu dersiniz o çocuktan artık bu ülke için bir fayda bekleyemezsiniz. Çocuğun psikolojisi düzelmez. (K-14, yaş 52, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Çocukların topluluk içerisinde üzerinde baskı hissetmesi ilerleyen yaşamda hem fiziksel hem de manevi bozukluklar oluşturabilmektedir. Bireyde bu gibi baskılar nedeniyle sosyal fobi²⁷² oluşabilmekte ve bireyin sağlıklı toplumsallaşma sürecini sekteye uğrayabilmektedir.²⁷³

Toplam 15 katılımcıdan oluşan örneklem grubumuzda 10 bireyin kuruma verilmeden önceki dönemde anne veya babasının vefatı söz konusudur. Aile büyüklerinin, anne ve babanın vefatı da çocukları olumsuz etkileyebilmekte ve travmalara sebep olabilmektedir.²⁷⁴

1992 yılında babam vefat etti ben de 2'ci sınıfa gidiyordum. Annemle babacım akraba olması sonucu aile içi çatışmalardan dolayı annem baba evine dönmek zorunda kalınca ben de baba evinde kaldım kardeşlerimle ilkököl bitene kadar. (K-12, yaş 37, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

...Annem ağlasak bile hiç umursamadı. Çekti arkasını döndü gitti. Ben birkaç gün böyle bitkin hayatı yaşadım. Annesiz, babasız zor oldu. Zaman geçtikçe alıştık. Benim durduğum yuva 0-7 yaş grubuydu... (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Anne veya babanın vefatı bireylerde özellikle çocuklarda maddi ve manevi birçok sorunlar doğurabilmektedir. Anne, babanın vefatı fiziksel, duygusal sorunlar doğurduğu kadar sosyal açıdan da bireyi etkileyebilmektedir. Aynı zamanda bu sorunlar çocuğun/gencin bütün hayatını etkileyebilecek boyutlara da

²⁷¹ Özdemir, *Kişilik Gelişimi*, 583-585.

²⁷² Aynı zamanda sosyal fobi olarak da adlandırılan sosyal anksiyete bozukluğu bireyin günlük normal etkileşimler sürecinde başkaları tarafından gözlem altına alınmaktan veya yargılanmaktan korkmasından dolayı ortaya çıkan yoğun anksiyete, korku, özbilinç ve utanç duygularına verilen isimdir.

²⁷³ Nesrin Dilbaz, "Sosyal Fobi", *Psikiyatri Dünyası Dergisi* 1 (1997),18-24.

²⁷⁴ Gökhan Vural, *Çocuklarda Ebeveyn Kaybı ile Ebeveyn Boşanmasının Travmatik Etkileri*, (Ankara: By İksad Publishing House, 2021),11-23.

ulaşabilmektedir. Ebeveynlerin vefatı ve bireyin aileden kopma konusu araştırmanın ilerleyen safhasında ayrıca kaleme alınmıştır.

Ailede ebeveyn vefatlarının olması çocuğun sosyal alanında ciddi değişimler ortaya çıkarabilmektedir. Bu durum en basit görünen çevreye bu durumu açıklamakla başlamaktadır. Çocuklar genellikle anne veya babanın vefat etmiş olmasını kalabalık ortamlarda açıklamaktan çekinmektedirler. Bu durumda kendi içinde onların sosyal alanlarını (okuldaki sosyal çevre, mahalledeki arkadaşlıklar vd.) daraltabilmektedir. Bu durum çocuğun kendisini soyutlamasına kadar ileri düzey sosyal yaşam kalitesini düşürecek durumlar içerisine girmesine zemin yaratabilmektedir.

3.3.2 Bireylerin Kurum Bakımıyla İlgili Geri Dönüşleri

Bu araştırma geneli itibarıyla kurum sonrası bireyleri baz almaktadır. Katılımcıların kurum yılları ile alakalı olumlu ve olumsuz yorumları bulunmaktadır. Kurumda görülen olumlu ve olumsuz durumları kurumların geneline mâl etmek yanlış olacaktır. Bu nedenle bireylerin aktardıklarını bulundukları kurum ve bireyin bulunduğu zamanı dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Nitekim aynı dönem içinde bulunan farklı kurumların tutumları değişebilmektedir. Katılımcıların kurum dönemleriyle ilgili olumlu söylemlerine bakıldığında öne çıkan hususlar şöyledir.

- Kurum çalışanlarının muamelesi.
- Kurumda yapılan etkinlikler.
- Arkadaş ortamı.
- Devletin bütün imkânlarından faydalanmak.
- Kalabilecek bir yerin olması.

Kurum çalışanlarının olumlu davranışları çocukları daha mutlu ve huzurlu kıldığı görülmektedir. Çocukların olumlu bir atmosferde büyütülmesi onların gerek psikolojik gerekse sosyolojik açıdan daha sağlıklı bireyler olması açısından önemlidir.²⁷⁵ K-12 ve K14'ün kurum çalışanlarıyla ilgili olumlu geri dönüşleri şöyledir.

12'ci soruda kurumda yaşadığımız olumlu olumsuz durumlar nelerdir diye sormuştunuz. Benim kaldığım yerde o kadar güzel bir çalışma sistemi kurulmuştu ki gerek grup hocalarımız gerek idari yöneticilerimiz kalan çocukları kendi evlatları gibi

²⁷⁵ Nagehan Kaya, “Özgüven Üzerine Bir Derleme”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)* 10/2 (2020), 297-309.

gördüğü için 7 yıl boyunca herhangi olumsuz bir durumumuz olmadı. (K-12, yaş 37, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

...Ama bir teyzemiz vardı bacı diyorduk biz ona ne bacıydı unuttum, Rabbim ona gani gani rahmet eylesin yüzlerce çocuğun başını yıkadı bir gün birimizin kalbini kırmadı. Herhalde benim ikinci annem kadar, ikinci annemdir. Böyle değerli insanlarda gördük o kurumda. (K-14, yaş 52, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Günümüzde sosyal hizmet kurumları çocuklara/gençlere yönelik birçok etkinlik düzenlemektedir. ÇHGM'nin 2020 yılında yayımladığı çocuk etkinlikleri özel bülteninde çeşitli etkinliklerin yapıldığı görülmektedir. Bu etkinlikler arasında sosyal ve kültürel etkinlikler, sanatsal etkinlikler, sportif etkinlikler, milli ve manevi değerlerimiz, bilimsel ve akademik etkinlikler, mesleki becerilerin geliştirilmesi gibi sosyal aktiviteler bulunmaktadır.²⁷⁶ Kurumun geçmişine bakıldığında bu tarz hizmetler sınırlı olsa da çocuklar için bazı etkinlikler yapılmaya çalışılmıştır. K-5'in kurumda yapılan etkinlikleri anlatırken sevinçli yüz ifadesi içerisinde olduğu gözlemlenmiştir.

Evet olumlu yönü de çok var olumsuz yönü de çok var. Olumlu yönü şöyle mesela şunu söyleyeyim size; bizi her yıl tatile götürürler bir yıl deniz kampı, bir yıl dağ kampı benim zamanımda öyleydi. Ama şimdi nasıl bilmiyorum. Sosyal aktivitelerimiz olurdu mesela; konservatuardan öğretmenler gelir yurttaki çocukların böyle yetenekli olanlarını seçerlerdi. Sonra mesela bizi televizyon ve radyo programlarına götürüyorlardı. Etkinliklerimiz çok olurdu. Tabi güzel anılar olarak hatırlıyoruz... (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

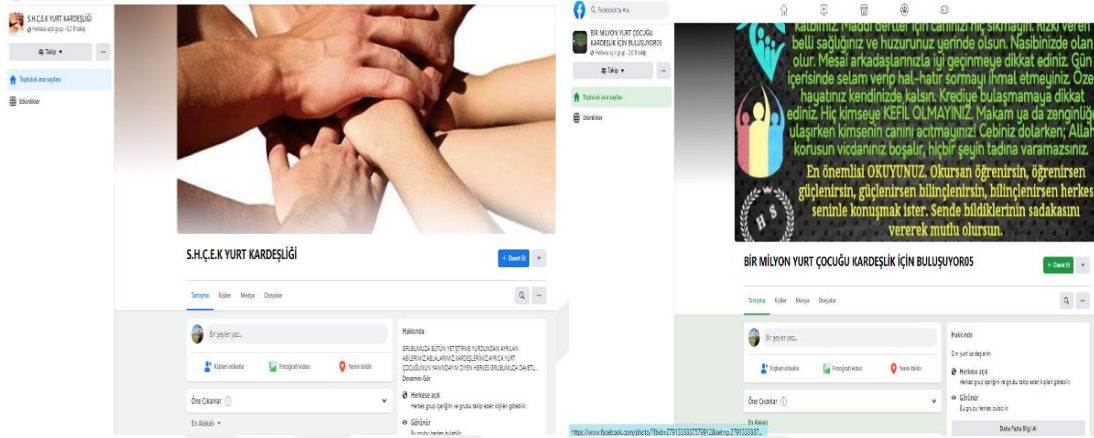
Kurumda çocuklar arasında gelişen arkadaşlık/kardeşlik bağları bulunmaktadır. Kurum içinde oluşan arkadaşlık bağları çocukların gelişimi için önemli bir unsurdur. Bu ilişkiler kurum sonrasında da gelişerek devam edebilmektedir. Kurumdan ayrıldıktan sonra onu anlayan, yaşadıklarını bilen bireylerin birbiri ile iletişimi bireylerin toplumsal hayatlarına olumlu katkısı bulunmaktadır.²⁷⁷ Araştırmanın yapıldığı 3 yıllık zaman zarfında Twitter, Facebook, Instagram gibi farklı sosyal medya platformlarından kurumdan ayrılmış bireylerin kurdukları sayfalar takip edilmiştir ve süreç boyu incelenmiştir. Birçoğu kapalı gruplar olarak hizmet veren bu topluluklar bireylerin gündelik sorunlarının paylaşıldığı, bilenlerin cevapladığı arkadaşlık/kardeşlik temalı sayfalardır.

²⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri genel Müdürlüğü, *Çocuk Etkinlikleri Özel E-Bülteni* (Ankara: 2020), 1-51. Erişim: 02.01.2023. <https://www.aile.gov.tr/media/64870/cocuk-etkinlikleri-ozel-bulteni-min.pdf>

²⁷⁷ Abdulkadir İnak, *Kurum Bakım Hizmetinden Yararlanmış Bireyler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bingöl Yetiştirme Yurdu Örneği* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 96-98.

...Bir de kardeşlik diyeyim, yani oradaki insanlarla biz kardeş oluyoruz. Çünkü yıllarca beraber yiyoruz, beraber yatıyoruz, beraber kalkıyoruz bu oranın iyi yönü. (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Ya şimdi benim bir arkadaşım var yurttan arkadaşım Firdevs ilkokuldan beri görüşürüz hiç kopmadık ve biz mesela onunla çok şeyizdir ya mesela ben derim ki işte ben bugün bu kadar cüz okudum o der bana bugün bu kadar şunu yaptım şu duayı ezberledim böyle birbirimizi iteklediğimiz zamanlar var. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Şekil 3. Sosyal Hizmet Kurumlarında Büyümüş Bireylerin Facebook Topluluk Örneği

Kaynak: Hüseyin Tanrıverdi, vd., “Bir Milyon Yurt Çocuğu Kardeşlik İçin Buluşuyor”, *Facebook*. (Erişim: 20 Aralık. 2022).

Merve Harma, vd., “S.H.Ç.E.K Yurt Kardeşliği”, *Facebook*, Erişim 20 Aralık 2022.

Kurum bakımında olan çocuklara her zaman devlet tarafından bazı imkanlar sağlanmaya çalışılmıştır. Kurum bakımında büyüyen çocuklara barınma, sağlık, eğitim vd. temel ihtiyaçların yanı sıra kurum sonrası işe yerleştirme gibi birtakım destekler verilmektedir. K-6’nın sağlanan bu imkanlarla ilgili sözleri şöyledir.

Birkaç kişi hariç kurum personelimiz çok iyiydi ölenlerimize Tanrı’dan rahmet dilerim kalanlara da uzun ömür dilerim. Sevgi ve minnet duyuyorum. Bizleri kötülüklerden koruyup daha sonra iş hayatına atılmamızı, bizlere dinî duygu vermeseler de bir takım felsefi duygularla merhametli olmamızı sağladılar. Bak bu lafımı yaz bir kenara. (K-6, yaş 52, lise, bekar, erkek, kuruma verilme yaşı 10)

Günümüzde bulunan sosyal hizmet kurumlarının kendi dönemleriyle mukayese eden 15 katılımcının tamamı bugün kurumların geçmişe nazaran birçok anlamda daha iyi olduğu yönündedir. Kendi dönemlerinde yaşadıkları birtakım sorunların bugünlerde daha az yaşandığıdır. Örneğin K-8’in bu iyileşmelerle alakalı söylediklerine bakalım.

Şimdi açıkçası bu benim için 2’ye ayrılıyor. Yani şimdiki dönemi anlatayım sonra kendi dönemim olarak anlatayım. Şimdiki dönem çocuklar için gerçekten çok güzel,

geleceği için çok iyi. Geleceklerinin güzel olacağı bir yer (sevgi evleri diyeyim ben çünkü şimdi yurtlar yok sevgi evleri var sadece). Sevgi evleri şu anda o çocukların bir kurtuluş yolu açıkçası. Devletimizin böyle bir şey yapması kimsesiz çocuklar için çok iyi bir şey. Şu anki durum için bunu söyleyebilirim. Çünkü şu an o çocuklara çok çok iyi bakılıyor, her türlü olanak sağlanıyor, her türlü olanak veriliyor şu dönem için çok iyi. Bizim dönemimizin iyi yanı sadece orada kaldığımız ve arkadaşlarımızla, kardeşlerimizle bağlı kalmamız. (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Zaman geçtikçe şimdi süper. Sevgi evleri çıktı. Orda öğretmen var bakıcın var. 3 öğün süper yemek, aşçıları bile var. (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Katılımcıların kurum dönemlerinde yaşadıkları sorunların genellikle kurumsal değil bireysel kaynaklı olduğu görülmektedir. Bu sorunlardan kronikleşmiş olanlar aşağıdaki gibidir.

- Yurtlarda kalabalık ve karma grupların oluşu.
- Yurtların ev ortamını yansıtmaması.
- Kurum dışına çıkıldığında toplumdan görülen muamele.
- Bazı çalışanlardan görülen kötü muamele.

Kurum bakımı daima iyi yönlerinden çok, kötü yönleriyle tartışılmıştır. Bu sebepten literatürde de kurum bakımı olumsuz yönleri açısından daha öne çıkmaktadır.²⁷⁸ Katılımcılar kurum bakımında oldukları dönemle ilgili yukarıda bahsettiğimiz bazı olumsuz durumları dile getirmişlerdir. Örneğin kurumda bazı çalışanlar tarafından katılımcılara yapılan olumsuz tutum ve davranışlar bulunmaktadır. K-7 ve K-8 kurum bakımında bulundukları dönem kurum çalışanları tarafından şiddete maruz kalmışlardır.

Bizim dönemimizde hiçbir şey iyi değildi. Çalışanlar tarafından yaklaşım, tavır, davranış çok kötüydü, çok farklı bir yaşamdı. Sırtımızda demir mi eğilmedi, tahta mı kırılmadı, kaynar suyla mı yıkanmadık, arkadaşlarımız tacize mi uğramadı çok şeyler oldu. ...kötü yanı da dediğim gibi bir çocuğun yaşamaması gereken her şeyi yaşamamız. (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Şimdi bu kurum önceden bizim zamanımızda çok kötüydü. Bak ben size yaşadıklarımı anlatayım. Bizim zamanımızda falaka vardı. Yaramazlık yapmayan çocuk olur mu? Falakaya kaç sefer yattım. Karanlık oda vardı yaramazlık yapınca 2, 3 saat

²⁷⁸ Rosalyn Saltz, “Effects of Part-Time Mathering on IQ and SQ of Young Institutionalized Children”, University of Michigan *Child Development* 44/1 (Mart, 1973).

Ayşe Şeyma Turgut, vd., “Kurum Bakımından Ayrılmış Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri ile Kurum Bakımı Sonrası Yaşadıkları Sorunlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 24/3 (Aralık, 2019), 748-763.

Meliha, Danışman “Korunmaya Muhtaç Çocukların Aile Yanına Yerleştirilmesindeki Sosyal ve Psikik Sebepler”, *Sosyal Hizmet Dergisi* 1/5 (Nisan, 1962).

Cılga, İbrahim “Korunmaya Muhtaçlık Olgusunun Sosyolojik Analizi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1-3 (Kasım, 1986).

tutuyorlardı. Ben bunların hepsini yaşadım. Ondan sonra adam güzel bir haydar (sopa) yapmış kalın onunla bizi dövüyorlardı, korkuyorduk bizde. Gidip valiliğe şikâyetle bulunamıyorduk korkudan. Kimse gidemiyordu. Biz tüm arkadaşlarımız öyle şiddetle yaşadık yani. Benim okula da kafam basmıyordu. Kafa çalışmıyor ama el becerim var. Ben bu yaşma geldim bir kitap bitirmiş adam değilim ama el becerim var. El becerim iyi, ustayım ama kafa boş yani ne yapayım. Ben ilkokulda sınıfta kaldım diye bir dayak yedim şaşar kalırsın. Tekme tokat tak tuk vura vura komaya girdim bıraktılar beni. Sınıfta kaldım. Haftalarca böyle yatakta yattım. Kimseye şikâyet edemiyorsun. Şiddet çoktu bizim zamanımızda. (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Günümüzde ASHB'nin önem verdiği uygulamalardan biri koruyucu aile uygulamasıdır. Koruyucu aile uygulamasıyla çocuk daha düzenli bir hayata ve aile ortamına sahip olabilmektedir. Bakanlığın son verilerine göre 2020 yılın haziran ayı itibarıyla 6158 koruyucu aile yanında 7481 çocuk bulunmaktadır.²⁷⁹ Çocukların kurumun bir aile ortamını yansıtmadığı için zorluk çektiği görülmektedir.

Yani o zaman neyi değiştirmek isterdik? Nasıl diyeyim; orada bir aile ortamım olsun isterdim. Sürekli hastasınız, sürekli oturma yeri yok. Masalarda, sıralarda geçiyordu günümüz ben bunu değiştirmek isterdim. Ortamımız sıralardan ibaret değil de bir ev oda gibi olabilirdi, belki bir koltuk olabilirdi... Okulda masa sıra, yurttan masa sıra. Ortam biraz daha evleri andırabilirdi yani. Başka şu an aklıma gelen bir şey yok. (K-9, yaş 50, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

K-14 bazı çalışanlarının kurum disiplinine aykırı davranışlarından bahsetmektedir. Bu tür olumsuz davranışlar bulunduğu kurum yapısı için önemli sorun teşkil etmektedir. Bireyin uygunsuz çalışma davranışı (hırsızlık yapması) kuruma/topluluğa zarar vermektedir. Öte yandan da bu davranış biçimi kuruma ya da bireye karşı yapılmış saldırganlık olarak kabul edilmektedir.²⁸⁰

Hocam bir kere bu kurum bizim için bir yuvaydı. İçinde çok imkân var mı var. Devletin verdiği tüm imkanları çocuklar için mi kullandılar maalesef, üzüldük söylüyorum, çok üzüldük söylüyorum. O yetim çocukların etini götüreni gördüm, tatlısını götüreni gördüm, çamaşır deterjanını götüreni gördüm. Maalesef çamaşır deterjanına kadar götürecek değersiz insanlarda gördük. Halen diyorum kurum, yurt benim için bir yuvaydı. Bugün burada olmamızın sebebidir. (K-14, yaş 52, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Sosyolojik açıdan önem arz eden hususlardan biri de katılımcıların gerek çocukluk dönemlerinde gerekse kurum sonrası toplumsallaşma sürecinde yaşadıkları

²⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), “Koruyucu Aile Hizmeti”, Erişim 10 Aralık 2022.

²⁸⁰ Selen Doğan, “Üretkenlik Karşısı İş Davranışlarının Türleri, Boyutları ve Benzer Kavramlarla İlişkilerine Yönelik Bir Yazın İncelemesi”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 32/2 (2014), 124-125.

bireysel ve toplumsal ayrımcılık kaygısı olmuştur. Toplumsal ayrımcılığa uğrayan bireylerin aktardıkları aşağıdaki gibidir.²⁸¹

Mesela biz okuldayken bile yurtlular, yurt çocukları diye bir yaftalama vardı. Hala var mı bilmiyorum. Evet yani şimdi hiç kimse istemez ki annesi babası ölsün de ortalıkta kalsın, bunu hiç kimse istemez. Bu tamamen İlahi bir adalet. Rabbim bunu böyle istemiş ki bu böyle olmuş. Bunu evliliğimde bile yaşadım inanmazsınız; o zamanda çocuklarım küçük kavga ediyorlar mahallede. Karşı komşumuz gelin bana “sen çok konuşma yurttan çıkmış” bana böyle dedi. Nasıl ya dedim çok çok özür dilerim çok affedersiniz “tınak içinde kötü yoldan mı çıktık yani”. Ben istemedim ki annem, babam ölsün ben yurda gideyim. Ama dediğim gibi ben yurttan kalmaktan hiç pişman değilim. Nedenini bilmiyorum ama çevremizden bu yaftayı çok yiyoruz. Gerçekten mesela; benim yasadan yararlanıp MEB’de, sağlık bakanlığında, adalet bakanlığında farklı yerde çalışan arkadaşlarım var, emekli olmayıp hala çalışmaya devam edenlerde var. Onlarda diyor mesela; üslerinden, müdürlerinden, şeflerinden onundan bunundan ya da ne bileyim memur diğer arkadaşlarından ayrımcılık görüyorlar. Neden sen tepeden geldin yurttan büyüdün hiçbir sınava girmeden memur oldun. Ya bu hak bana verilmişse ben bunu niye kullanmayayım ki? Yani böyle bir tutum var maalesef. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Mesela bizim zamanımızda saçlar hep üç numaraya vurulurdu sanki asker kaçağı gibi yani yurttan kaldığın belliydi. Hiç saçını uzatamazdın. Tek tip oluyorduk. Tek tip elbise giyersin gidersen çarşıda herkes senin o yurtlu olduğunu bilir. Yurttan kalmak kötü değildir ama toplumun bir önyargısı olduğundan dolayı yurttan kaldığımızı herkese de söylemek istemezdik. Psikolog falan yoktu o zamanlar tüm bu gibi durumlarda çocuk kendinin psikoloğuydu. (K-10, yaş 58, yüksek lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Sosyal ayrımcılık sosyolojide geniş alanı kapsayan ve bünyesinde çokça farklı yaklaşımları, metotları ve teorileri barındıran bir kavramdır. Geneli itibarıyla bir grubun diğer grubu karalama, fişleme, etiketleme yapmasıyla kendini gösterir. Kurumda büyümüş bireylere bu etiketlerden “yurtlular”, “yurt çocukları” ve bazı argo içerikli kelimelerin sarf edildiği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. K-14’ün aktardığı bu etiket türlerinden biridir.²⁸²

Tabi şimdi yurda gidiyorsunuz psikolojiniz yerle bir. Okuldaki bakış açısı olsun, şehir halkının bakışı olsun, (bunları daha sonra hissediyorum tabi) orada çalışanlar olsun bize hani özür dilerim ama bize (evlilik dışı çocuk) muamelesi yaptılar. Ya diyorum Allah Allah, tabii öyle olan arkadaşlarımızda vardı. Anne babasını bilmemiş, yani bizden daha acıklı başlayan arkadaşlarımızda vardı... (K-14, yaş 52, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Sosyal ayrımcılığa maruz kalan kesimlerin ise sosyal yaşamlarında performans düşüklüğü kaçınılmaz hale gelebilmektedir. Toplumsallaşma esnasında

²⁸¹ Mehtap Erdoğan vd., “Bireysel ve Toplumsal Dışlanma Pratiği: Önyargı ve Ayrımcılık”, *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1 (2020), 474-485.

²⁸² Kenan Çayır, “Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (2011) Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye’de Ayrımcılıkla Mücadele Projesi raporları* http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/source/221_sub5.asp (2012), 1-11.

yaşanan bu ve benzeri durumlar bireylerde hem maddi hem manevi hasarlar oluşturabilmektedir.²⁸³

3.4 Kurum Bakımında Büyümüş Bireylerin Perspektifinden Aile

Sosyolojinin ve diğer sosyal bilimlerin temel inceleme birimlerinden olan aile kavramı insan faktörünün bulunduğu her alanda önem arz eden, araştırılması gereken bir kurumdur.²⁸⁴ Kuruma verilmiş/alınmış ve kurumda büyüyerek toplumsal hayata karışan bireyleri incelerken de, aile kavramı konunun ana hatlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların/gençlerin kurum öncesi ve sonrası dönemlerinde olduğu kadar kurum döneminde de aile kavramı önemli aktörlerden biri olmaktadır.

Çocukların/gençlerin kurum bakımına ihtiyaç duymalarının temel sebepleri arasında da aile birlikteliğinde yaşanan problemler görülmektedir. Bu problemler başlıca aşağıdaki gibidir.

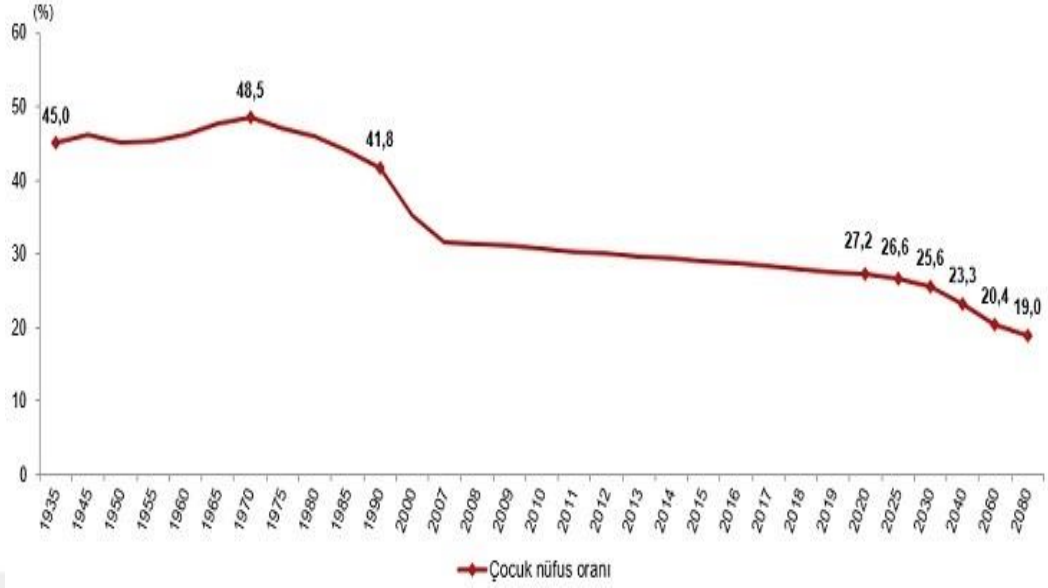
- Anne babanın vefatı.
- Anne veya babanın vefatı.
- Anne babanın boşanması.
- Aile içi şiddet ve türevleri.
- Maddi geçimsizlik vd.

Türkiye İstatistik Kurumunun verileri incelendiğinde ülkemizde önemli çocuk nüfusu olduğu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) son verilerine göre 2020 yıl sonunda, Türkiye nüfusu 83 milyon 614 bin 362 kişiden oluşmaktadır. Bu nüfusun ise 22 milyon 750 bin 657'sini çocuklar oluşturmaktadır.²⁸⁵

²⁸³ Çayır, “Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık”, 1-11.

²⁸⁴ Erol Sungur, “Sosyolojik ve Antropolojik Perspektiften Aile”, *Dinlerde Aile*, ed. Süleyman Turan ve Asife Ünal, (İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021), 9-12.

²⁸⁵ Türkiye İstatistik Kurumunun, “İstatistiklerle Çocuk 2021”, Erişim 11 Ocak 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633>

Şekil 4. Türkiye İstatistik Kurumu Çocuk Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı, 1935-2080

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “İstatistiklerle Çocuk, 2021” (16 Kasım 2022)

Bu çocuk nüfusundan dezavantajlı hayat şartlarına maruz kalan çocuklar Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına koruma altına alınmaktadır. Bakanlıkça koruma altına alınan çocuklar/gençler yaş, sağlık vd. durumları göz önünde bulundurularak uygun bulundukları kurum tipine yerleştirilmektedirler. Bakanlığın son olarak paylaştığı verilerde kurum tipleri ve bu kurumlarda bulunan çocuk/genç nüfusunun istatistikleri bulunmaktadır.²⁸⁶

Tablo 6. 2021 Yıl Sonu Kurumsal İstatistikler

Kuruluş Tipi	Kuruluş Sayısı	Bakılan Çocuk Sayısı
Çocuk Evleri Sitesi	112	6.160
Çocuk Evleri	1.193	5.649
Çocuk Destek Merkezi	65	1.493
Toplam	1.369	13.302

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “2021 Yıl Sonu Kurumsal İstatistikler”, (Erişim 11 Ocak 2023)

²⁸⁶ Çetin Serkan Uğur, *Türkiye’ De Çocuk Koruma Politikaları: Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinin Rolü* (Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Uzmanlık Tezi 2018), 60-65.

Tablo 7. 2021 Yıl Sonu Kurumsal İstatistikler

Çocuğa Yönelik Hizmetler	Yeni öğrenciler
Kuruluş Bakımı Altında Bulunan Çocuk	13. 302
Koruma Altına Alınmadan Aile Yanında Destek Verilen Çocuk	137.863
Toplam Evlat Edindirilen Çocuk	18.391
Koruyucu Aile Yanında Bakımı Sağlanan Çocuk	8.459
Koruyucu Aile Sayısı	6.978
Özel Kreş ve Gündüz Bakım Evlerinde Ücretsiz Bakılan Çocuk	2.775

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “2021 Yıl Sonu Kurumsal İstatistikler”, (Erişim 11 Ocak 2023)

Katılımcılara yöneltilen sorularla kurum döneminde ve sonrasında aile bağları tespit edilmeğe çalışılmıştır. 15 katılımcıdan kurum dönemlerinde 2’nin aile bağlantısı yokken 5’nin az bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer 8 katılımcının ailesiyle iletişimi kurum döneminde belirli bir düzeyde devam etmiştir. Kurum döneminde aile bağı olmayan ve zayıf olan 7 katılımcının ifadeleri şöyledir.

Kurum dönemimde de şimdide çok iyi değil. (K-1, yaş 28, lisans, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

Ailem 3, 4 ayda bir geliyordu, şu an ara sıra görüşüyoruz. (K-2, yaş 20, lise, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

Benim için sıkıntı şuydu; yani benim akrabalarım Ankara ve Çorum civarındaydı ama ben Çankırı’da olduğum için benim hiçbir akrabamla kurumda kaldığım sürece iletişimim olmadı. Bağım olmadı yani. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Abim de benimle kurumda büyüdü onunla görüşüyoruz. Diğerleriyle bir bağlantım olmadı şu anda da yok. (K-4, yaş 28, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Ben yurda verildikten 6 yıl sonra babam ziyaretime geldi. 6 yıl boyunca hiç kimseyi görmedim. Sanki herkesten kendimi soyutlamış gibiydim. ...Hani sıfırdan bir konuma düşmüş gibi hissediyordum. (K-6, yaş 52, lise, bekar, erkek, kuruma verilme yaşı 10)

Belli zaman sonra ailemle iletişimim oldu. Ama hep çıkar ve menfaate dayalı ilişki oldu... (K-11, yaş 41, lisans, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 12)

Kurum sonrası döneme bakıldığında aile ilişkileri olmayan veya zayıf olan katılımcıların durumlarının kurum sonrasında da aynı düzeyde devam ettiğini görmekteyiz. Diğer 8 katılımcı ise kurum dönemi ve sonrasında aile ve akrabalık ilişkilerinin belirli bir düzeyde devam ettiğini görmekteyiz. Katılımcı geri

dönüşlerinden çıkarımda bulunursak kurum dönemi aile ilişkilerinin önemli olduğu görülmektedir. Nitekim kurum dönemi aile ve akrabalık ilişkileri nasılsa kurum sonrasında da aynı düzeyde devam etmektedir. Bu da bireylerin kurum sonrası toplumsallaşma dönemi için önem arz etmektedir. Kurum sonrası toplumsallaşma döneminde aile faktörü olmadan hayatta tek başına kalmak bireyleri zorlayan önemli bir durumdur.²⁸⁷

Çocukların aileden yoksun olmasının başlıca sebepleri her ne kadar ebeveynlerin vefatı veya boşanmasıyla bağlaştırılrsa da araştırmalar bu durumun daha karmaşık olduğunu göstermektedir. Çocuğun aileden yoksunlaşmasının ana nedenleri boşanmalar ve vefat olduğu kadar maddi geçimsizlik, resmi olmayan evlilikler, bağımlılık, aile içi çeşitli şiddet vd. birçok etmeninde bu durumda önemli rol aldığı görülmektedir.²⁸⁸

Babam yaşlı ve cahil bir adamdı. Birbirlerinin 2'ci evliliğiydiler. Arada sevgi yoktu. 30 yaş kadar fark vardı. Babam cezaevinde yatmış annem de tecavüzlere maruz kalmış bir kadındı. 10 yaşından 24 yaşına kadar olan süreçte babam birkaç kere bizi görmeye geldi. Annem çocukları yanına alınca sosyal yardım alabileceğini duymuş. Bizleri almak istedi. Ben başarılı bir öğrenciydim. Benimle sosyal hizmet yetkilileri konuştu. Bunun duygusal bir durum olmadığını maddi olarak kullanılmak istediğimizi anlattı. Ben annemle gitmedim. İyi bir eğitim aldım, okullarımı bitirdim. Nitelikli lise eğitimim için birkaç sene annem ve eşinin yanında kalmak zorunda kaldım ama hayatımın en zor dönemleriydi maalesef. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Kurumda büyümüş bireylerde görülen bir diğer ailevi durum ise bireylerde daima bir aile eksikliğinin olmasıdır. Gerek kurum sonrası gerekse kurum döneminde bireyler anne baba ihtiyaçlarının olduğunu ve bu boşluğu dolduramadıklarını vurgulamaktadırlar. K-3'ün konuyla ilgili söylemi aşağıdaki gibidir.

Ama insan o kadar karışık bir varlık ki. Şöyle söyleyeyim biz baba deme ihtiyacımızı oradaki herhangi bir erkek personelle gideriyorduk. İnsan birine baba demek istiyor, birine anne demek istiyor. Yani bu hayatın gerçeği. Şimdi senin bu ihtiyacını karşılayacak kimse yok. Sen oradaki temizlikçi bayana anne diyorsun anlatabildim mi. Şöyle de bir şey var senin söylediğin anne cümlesinin karşılığı da yok. Nasıl yok? O sana annelik yapmıyor. Sen anne dedin diye gel bakayım oğlum senin başını okşayayım demiyor. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Burada önemli olan bir diğer konu ise bireylerin anne baba modelinden uzak kalmalarıdır. Çocuklar ve gençler bireysel ve sosyal hayatlarında örnek model aldıkları ilk durak genellikle anne baba olmaktadır. Kurum bakımında kalan ve aile

²⁸⁷ Halil İbrahim Bahar, *Sosyoloji* (Ankara: Usak Yayınları, 2009), 3/36-38.

²⁸⁸ Çelik, *Sokakta Yaşayan Çocukların Aile, Sosyal Hizmet Kurumları ve Sokak Deneyimleri*, 10-15.

bağları olmayan veya zayıf olan bireyler bundan yoksun büyümektedirler. Bu durum çocukları ve gençleri sosyal ve duygusal davranışları elde etme noktasında önemli ölçüde etkilemektedir. Çocuk veya genç genellikle birçok boyutuyla örnek aldığı bireye benzemek istemektedir. Bu benzerlik tutum ve davranışlar, sosyal ilişkiler, dinî inanç ve tutumlar vd. birçok konuyu kapsayabilmektedir. Doğal olarak anne ve babadan yoksun çocuk veya genç yeni bir arayış içine girecek ve bazen bu arayış istenmedik geri dönüşlere sebebiyet verebilecektir.²⁸⁹

3.4.1 Aile Fertlerinin Vefatı ve Aileden Kopma

Çocukların kurum bakımına verilmesi/alınması sürecindeki önemli aktörlerinden biri ailedir. Birçok farklı nedenlerle çocuk, koruma kararıyla alınarak devlet kurumlarına yerleştirilmektedir. Bu nedenlerin içerisinde anne babanın vefatı, anne veya babanın vefatı önemli etkiye sahiptir. Ebeveynlerinin vefat etmesinin çocukların kurum bakımına alınmasında önemli rol oynamaktadır.²⁹⁰

Bu araştırmada 15 katılımcılardan 1'inin annesi vefat etmişken 9'unun babası vefat ettiği belirlenmiştir. Toplam 15 katılımcının 10'un ebeveyninin vefatı sonrasında kuruma verildiği belirlenmiştir. Aile yapısındaki bu bozulma çocukların kuruma verilmesiyle sonuçlanmıştır. Diğer 7 bireyin kuruma verilmesinde boşanma, maddi geçimsizlik ve üvey anne/baba faktörü görülmektedir. Katılımcıların kuruma verilirken bulundukları aile, ebeveyn durumu tablo- 7'de verilmiştir.

Bu veriden de görüldüğü gibi babanın vefatı ailelerin tamamen dağılmasına vesile olmaktadır TÜİK'in son verilerine göre Türkiye'de 2020 yılında 22 milyon 750 bin 657 çocuk kayıtlara geçmiştir. Bu çocukları 269 bin 202'sinin babası vefat etmiştir.²⁹¹ Katılımcılar bu konuyla ilgili şunları ifade etmektedir:

Ben şöyle söyleyeyim; babamı hiç tanıma fırsatımız olmadı zaten. Babam vefat ettiğinde annem bana hamileymiş. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Hocam çok iyi hatırlıyorum, benim babam askerden izine gelirken arabası bozuluyor (askeri araç), orada ciğerlerini falan üşütüyor sonra Ankara Atatürk Sanatoryum Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde ameliyat oluyor. Babam çok yaşayamayacağını

²⁸⁹ Akif Kılavuz, "Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri", *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 41-58.

²⁹⁰ Musa Şahin, vd., *Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocukları Destekleme Rehberi* (Ankara: Ayrıntı Yayınevi, 2021), 19-24.

²⁹¹ "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021", TÜİK: Erişim 11.01.2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568>

herhalde anlıyor ki, dilekçe ilçe kaymakamlığına. Ben askerde işte şu ameliyatları geçirdim çok yaşayacağımı düşünmüyorum çocuklarıma devlet baksın diye bir dilekçe bırakıyor. Biz 7 yaşına gelince de devlet bu dilekçe üzerine olsa gerek gelip bizi koruma altına aldı. (K-14, yaş 52, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

1992 yılında babam vefat etti. Ben o zaman 2'ci sınıfa gidiyordum. Annemle babacım akraba olması sonucu aile içi çatışmalardan dolayı annem baba evine dönmek zorunda kaldı. Bende kardeşlerimle ilkokul bitene kadar baba evinde kaldım. Sonrasında mahallemizde eşini çok daha önce kaybetmiş bir ablamız çocuğunu yetiştirme yurduna verdiğini, orada büyüdüğü vakit devlet memuru olacağını söyleyince yurda verilmiş sürecim mahkemeye koruma kararı aldırılması için başlamış oldu. 1997 yılında koruma kararı alınınca 1998 yılı şubat ayında kuruma giriş yaptım. (K-12, yaş 37, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

...sonra 1 Mart 1980 annem öldü bir kar var, bir kar var. Ben o karda annemin mezarını bulmak için o topluluğu takip ettim büyüyünce mezarını kaybetmeyeyim diye... Evrakları yapıyorlar mahkeme kararıyla koruma kararını alıyoruz ama kızı vermiyorlar kız büyük oluyor. Benle rahmetli Kemal'i veriyorlar. (K-6, yaş 52, lise, bekar, erkek, kuruma verilme yaşı 10)

Araştırma kapsamında anne veya babanın vefatı üzerine kuruma verilen katılımcıların dağılımına bakıldığında babanın vefatı çocukların kurum bakımına verilmesine daha çok etki ettiği görülmektedir. Bunun birincil nedeni ailede geçim sıkıntısının hasıl olmasıdır. Bir diğer nedeni ise üvey anne çocuğu daha çok kabullenirken üvey babalar eşlerin çocuklarını kabullenmekte zorluk çektiği görülmektedir. Dolayısıyla babası vefat eden çocukların annesi vefat edenlere oranla daha çok kurum bakımına verildiği görülmektedir.

Bir diğer önemli aile problemi olarak boşanmalarla karşılaşilmektedir. Araştırma esnasında 15 katılımcıdan 2'nin ebeveynlerinin boşandığı görülmektedir.²⁹² Ailede yaşanan boşanmalar sonucunda en çok çocuklar/gençler etkilenirken aynı zamanda bu durum beraberinde sosyolojik ve psikolojik birtakım sorunları da getirmektedir.²⁹³ Planlanmamış ve sağlıklı bir şekilde yapılan boşanmalar çocukların geleceğini tehdit edebilmekte, başıboşluğa sürükleyebilmektedir.²⁹⁴

²⁹² Detaylı bilgi için tablo 7'ye bakınız.

²⁹³ Cheryl Buehler, etc., "Marital conflict, ineffective parenting, and children's and adolescents' maladjustment", *Journal of Marriage and Family* 64/1 (2002), 78-92.

²⁹⁴ Yvette Walczak, vd, *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri*, çev. İsmail Ersevrim (İstanbul: Özgür Yayınevi, 1999), 192-193.

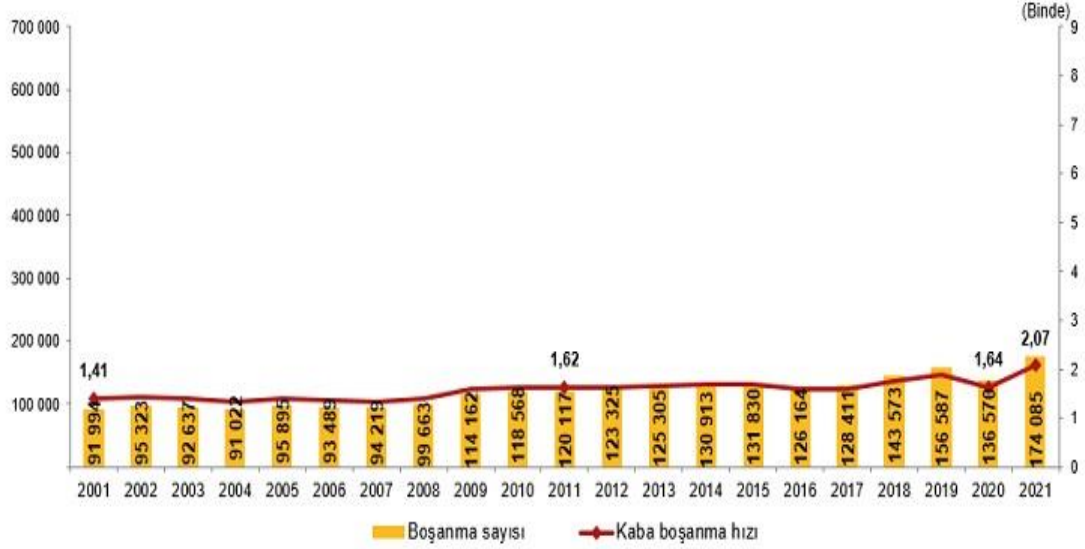
Tablo 8. Katılımcıların Kuruma Verilirken Bulundukları Aile, Ebeveyn Durumu

Katılımcı	Anne Hayatta	Baba Hayatta	Anne Vefat Etmiş	Baba Vefat Etmiş	Üvey Anne Var	Üvey Baba Var	Anne Baba Boşanmış
K-1	✓	✓					✓
K-2	✓	✓					
K-3	✓			✓		✓	
K-4	✓	✓					
K-5	✓			✓		✓	
K-6		✓	✓		✓		
K-7	✓			✓		✓	
K-8	✓			✓			
K-9	✓			✓			
K-10	✓			✓			
K-11	✓	✓					
K-12	✓			✓			
K-13	✓	✓				✓	✓
K-14	✓			✓			
K-15	✓			✓		✓	
Toplam	14	6	1	9	1	5	2

10 yaşında kuruma verildim. Annem ve babam 1999 senesinde anlaşmalı olarak boşanmıştı. Aynı evde yaşıyorduk. Lakin bir süre sonra annem nikahsız bir şekilde başka bir adamla kaçtı. Bizi de yanına aldı. Maddi manevi bize bakamıyor, kaçtığı adamın fizyolojik ve psikolojik şiddetine maruz kalıyorduk. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

TÜİK'in son verilerine bakıldığında 2020 yılında boşanan çiftlerin sayısı 135 bin 22 olduğu görülmektedir. Kesinleşmiş boşanma davaları sonucunda 124 bin 742

çocuğun velayetinin %75,8'nin anneye, %24,2'nin ise babaya verildiği görülmektedir. Türkiye’de boşanma verileri aşağıdaki gibidir.²⁹⁵

Şekil 5. TÜİK Boşanma Sayısı ve Kaba Boşanma Hızı, 2001-2021

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021”

(Erişim 16 Kasım 2022)

2021 yılında çiftlerde görülen boşanma sayısı 174 bin 85 olurken bu boşanmalardan 165 bin 937 çocuk etkilenmiştir.²⁹⁶

3.4.2 Kurum Dönemi ve Sonrasında Sosyal İlişkiler Bağlamında Aile

Çocuğun katılmış olduğu sosyal hayatın ilk kademesi ailedir. Çocuğun kazanmış olduğu tavır ve tutumlar ilk olarak ailede gelişmekte ve kişiliğine yansımaktadır. Bu kazanımlarla birey diğer sosyal alanlarda tutum ve davranışlarda bulunmakta, dolayısıyla bir kişilik karakteriyle toplumsallaşmaktadır. Kurumda anne ve babadan dolayısıyla organik aile ortamından yoksul büyüyen bireylerde aile kavramı önem arz etmektedir. Ebeveynden yoksun büyümenin çocuğun hayatının birçok alanında olumsuz etkileri bulunmaktadır.²⁹⁷ Buradan hareketle kurumda

²⁹⁵ “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021”, TÜİK: Erişim 11.01.2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568>

²⁹⁶ “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021”, TÜİK: Erişim 11.01.2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568>

²⁹⁷ Ünal Şentürk, “Parçalanmış Aile Çocuklarının Eğitimdeki Başarı/Başarısızlık Durumu (Malatya Örneği 2006)”, *Sosyal Politika Çalışmaları* 12/7 (Temmuz-Aralık 2012), 106-124.

büyüyen çocukların/gençlerin gerek kurum döneminde gerekse kurum sonrası dönemde aileyle olan sosyal ilişkileri önem arz etmektedir.

Kurum döneminde çocukların ebeveynlerle ve diğer aile bileşenleriyle iletişimi yok denebilecek kadar az olduğu görülmektedir. Kurum geçmişi olan bireylerin bir kısmının aile bağları ya tamamen kopmakta ya da uzun aralıklarla günü birlik görüşmeler şeklinde devam etmektedir.²⁹⁸

Annem bazen 2, 3 ayda bir gelirdi bazen de 5, 6 ayda bir gelirdi. Ama adam (üvey baba) yani çok gelmezdi zaten gelmesini de istemezdim. Açıkçası Çok sevmezdim de. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Tabi ki yurttaki kaldığım dönemde belki her ay değil ama 3 ayda bir 4 ayda bir annem beni görmeye Adana'ya geliyordu. Çünkü annem o zaman Adana'da oturmuyordu. Arada beni görmeğe geliyordu. Yani annemle hiçbir zaman irtibatımı kesmedim. (K-8, yaş 37, ilköğretim, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Aile bağlantımı hiç kesmedim hep irtibatım vardı. Aile derken benim babam vefat etmişti annem yaşıyordu yazları 10, 15 gün onların yanlarına gidiyorduk. Akrabalarla da bağlarımı hiç kopartmadım. Benim 5 teyzem, 1 dayım, 5 tanede amca vardı. Tabi hepsiyle görüştüm, halende görüşüyorum. (K-10, yaş 58, yüksek lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Çocuğun/gencin kurum dönemi aile ilişkileri nasılsa kurum sonrasında da aynı düzeyde devam ettiği görülmektedir.²⁹⁹ Kurum döneminden sonra bireylerin aile üyeleriyle daha sık görüştükleri ve bazı durumda aile üyelerine (anneye, babaya, öz veya üvey kardeşe) sahip çıktıkları da görülmektedir. Yeniden aileyle iletişim ve ilişkilerin bir nevi normalleşmesi bireylerin hayatında gözle görülür düzeyde olumlu etki yaratmaktadır.³⁰⁰ Nitekim kurum sonrası dönemde aile üyeleriyle ilişkileri devam etmeyen veya zayıf olan bireyler sosyal uyum sürecini daha sancılı atlatmaktadır.³⁰¹

...askere gidene kadar çok çektim. Paramızın olduğu oldu, olmadığı oldu. İşte yerimiz yurdumuz yok. Sağda solda kaldık. Akrabalara gidiyorsun bir akşam kalıyorsun diğerinde bir akşam kalıyorsun. O 2 sene içinde çok çektim. Yani hayatımın en büyük zorluğunu yaşadım. Kimsem yok yalnız başıma. Yani milletin evine bir akşam gidiyorsun ikinci akşam gittiğin zaman göze batıyor. Ev tutacak durumumuz yok. Askere kadar çok perişan şekilde yaşadık. Sonra askere gittim... (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

²⁹⁸ İnək, *Kurum Bakım Hizmetinden Yararlanmış Bireyler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bingöl Yetiştirme Yurdu Örneği*, 122.

²⁹⁹ Kamil Çoştı, *Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel Yapısı (İstanbul Örneği)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007), 11-12.

³⁰⁰ İnək, *Kurum Bakım Hizmetinden Yararlanmış Bireyler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bingöl Yetiştirme Yurdu Örneği*, 47-49.

³⁰¹ Sinem Burcu Uğur, vd., "Kurum Bakımında Yetişmiş Kişilerin Kurum Bakımı ve Sonrası Sürecinde Yaşadıkları Sorunların Belirlenmesi", *Toplum ve Sosyal Hizmetler Dergisi* 33/1 (Ocak, 2022), 81.

Kurum sonrasında aile ilişkileri olabildiği kadar normale dönen katılımcılarda aileye destek/sahip çıkma görülmektedir. Bu bireyin aile ilişkilerini tamir etme içgüdüsünde olduğunu, aileyle bütünleşmeye önem verdiğini göstermektedir. Bu aynı zamanda kurumun çocukların/gençlerin birçok ihtiyacını gidermesine rağmen doğal aile ihtiyacını karşılayamamış olduğunu göstermektedir.³⁰² Örneklerle katılımcılarda aileye sahip çıkma, onları koruyup kollama adına yaptıkları tutum ve davranışlara bakalım.

Mevcut olarak 2014 senesinde babam vefat etti. Dramatik bir ölüm oldu. Fakat vefat edene kadar ben ve kız kardeşim elimizden gelen her şeyi yaptık bir bakımevine yerleştirmeye çabaladık. Şu an ben memur olarak 5 senedir görev yapıyorum. Anneme, annemin birlikteliğinden olan kardeşime de ben bakıyorum. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

...Öbür kardeşimle de görmüştüm. Arada abimle ziyaretine gidiyorduk. Yani annemiz bize böyle yaptı diye hiç küsmedik. Hiçbir zaman bağı koparmadık. O gittiği yerde de fakirdi. Adam (üvey baba) çobanlık yapıyordu. E bizim durumumuz da yoktu. Ama yardım bile ettik. Kardeşler olarak annemize hep sahip çıktık. 67 yaşında rahmetli oldu. Çocukluğundan beri sigara kullanıyordu, akciğer kanseri oldu. Biz gene hepimiz bir olduk. ...annem aylarca İstanbul da yattı. Hep sırayla yanına giderdik. Bağlarımızı koparmadık anamız diye sahip çıktık. ...Anamıza sahip çıktık ölünceye kadar. Ameliyata girerken bile hepimiz yanında olduk. 3 onlar, 3 de biz abim rahmetli olmuştu depremde. 5 kardeşlik 5'imiz de hastanede yanındaydık abi. Ameliyata girerken çok ağrıları vardı ameliyat olması gerekiyordu. Bizle vedalaştı, size dedi hakkım sonuna kadar helal ediyorum. Benim çok kahrımı çektiniz. Helalleştik sonra ameliyatta girdi sağ çıkamadı. Kalp krizi geçirdi... Çünkü o günün şartları öyleymiş abi. Yokluk, varmış. Şimdikilere ben kızıyorum. Şimdi varlık var, her şey var. İsterse kadın çalışıp çocuklarına bakabiliyor o zaman kadınları çalıştırtmıyorlardı. Bunları düşününce kadına (anneme) hak verdim. Hiçbir zaman küsmedim. Kendisine de dedim. Senin bir suçun yok. Öyle diyeceksiniz diyor. Ama kızmadım ki ben kızmıyorum sana dedim. (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Ebeveyn-çocuk iletişiminde önemli ve belirleyici iş yükü anne babanın üzerine düşmektedir. Ebeveyn tutumları çocukların gerek aile içinde gerekse toplumsal alanda sağlıklı bir birey olması açısından önem arz etmektedir.³⁰³ Bu bağlamda çocuğun ebeveynden alacağı en değerli şey sevgi ve ilgidir. Sevgi ve ilgi çocuğun gerek ruhsal yaşamına gerekse kişilik oluşumuna direkt etki eden unsurlar arasındadır. Ebeveyn çocuk ilişkilerinde çocuğa karşı tutum ve davranışlarının iyi belirlenmesi çocuğun yaşına uygun yaklaşımlarda bulunulması önem arz etmektedir. Erken çocukluk, çocukluk, ergenlik dönemlerinde çocuğa yaklaşımın, iletişimin iyi belirlenmesi çocukların daha sağlıklı bireyler olmasını sağlayacaktır. Sağlıklı tutum

³⁰² İnak, *Kurum Bakım Hizmetinden Yararlanmış Bireyler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bingöl Yetiştirme Yurdu Örneği*, 84.

³⁰³ Fatih Aydoğdu, vd., "Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi", *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/2 (2016), 570-571.

ve davranışlar edinmiş bireylerin kişilik gelişimi de olumlu yönde etkilenmektedir. Bunun da toplumsallaşma sürecinde bireye olumlu yönde katkısı bulunmaktadır.³⁰⁴

3.4.3 Bireylerin Ailede Üveylik Olgusuyla Karşılaşması

Aile birlikteliği yaşanan ölüm veya boşanmalar sonucu bozulabilmektedir. Bu evreden sonra yapıcı ve hayata devam ettirici umutlarla yeni evlilikler yapılabilmektedir. Bu durum çocukların hayatına üvey kavramının girmesi anlamına gelmektedir. Gerek annenin 2'ci evliliği gerekse babanın 2'ci evliliğiyle ailede bulunan çocuklar üvey anne/baba kavramıyla yüz yüze kalmaktadırlar. Bazen bu üveyliğe eşlerin önceden diğer eşlerden sahip olduğu çocuklarda dahil olmaktadır.³⁰⁵

Bu kavram üzerine yapılmış araştırmaların bulguları hayli ilginçtir. Doğal aile ortamında ebeveynlerin yakınlık, mutluluk oranları çocukları ile aynıken üvey ebeveyn bulunan ailede bu tam tersine işlemektedir. Üvey ebeveynle öz olan ebeveyninin yakınlığı ilerledikçe çocukların mutsuzluğu artmaktadır. Bu genellikle ailede kaybedilen ebeveyninden sonra özgürlük kazanmış çocuğun sağ kalan aile büyüğü ile aynı statüye ulaşmış olması ve üvey aile bireyinin gelmesiyle bunun son bulmasıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Genellikle bu durum üvey ebeveynin aileye girdiği ilk yıllarında gözlemlenmiştir.³⁰⁶

Araştırmamız kapsamında ele alınan kurumda büyümüş 15 katılımcıdan 12'nin ebeveyn kaybı yaşamış olduğu görülmektedir. Bunlardan 10'u vefat ile 2'i boşanma sonrası meydana çıkmıştır. Ebeveyn kaybı yaşamış 12 katılımcımızın 6'da üvey ebeveyn olgusuyla karşılaşmaktayız. Katılımcıların üvey ebeveynlerle ilgili iki tür söylemi bulunmaktadır. Bunlardan *birincisi* onların üvey anne veya babadan hoşnut olmadıklarıdır. *İkincisi* ise üvey anne/babanın onları istememesi durumudur. Örneğin K-3 üvey baba tarafından istenmediğini ve bu nedenle kuruma verildiğini ifade etmektedir.

³⁰⁴ Vusala Güleç, "Aile İlişkilerinin Sosyal Medya ile Birlikte Çöküşü", *Yeni Medya Elektronik Dergi* 2/1 (Ocak 2018), 105-119.

³⁰⁵ Hüsünur Aslantürk, vd., "Üvey Aileye Sahip Gençlerde Aile Aidiliyeti: Nitel Bir Analiz", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/3 (2020), 1171-1189.

³⁰⁶ Hale Koçer Çiftçi, "Üvey Ebeveynli Aileler ve Çocuklar", *Çocuk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimi Dergisi* 41(Ağustos 2004), 16-18.

Ben 3 aylıkken babam vefat etmişti. Annem başka biriyle evlilik yapıyor, bizde üvey babam tarafından kuruma veriliyoruz. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

K-5 ise kuruma verilmesini üvey babanın olduğu evden kurtuluş olarak dillendirmektedir. Bu aynı zamanda çocuğun hoşnut olmadığı bir ortama maruz kaldığına işaretler. Çünkü aynı katılımcı annesine çok düşkün olduğunu anlatmış, anne kız ilişkisini “siyam ikizi gibiydim annemle” diye ifade etmiştir...

Korkudan yolda yürüyemezdim. Çünkü çocuk kafasıyla yollar, karşıdan karşıya geçmek hep çok büyük gelirdi insana. Yurda verileceğim gün beni üvey babam götürdü Ayaş Yetiştirme Yurdu’na gittim. Çok korkmuştum, yolda yürüyememiştım ama bir taraftan da o evden kurtulduğum için çok sevinmişim, böyle bir tarafı da vardı olayın. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Eski kurum tipinde gidilebileceği bir evi olan çocuklar yaz tatil için o eve (ailenin yanına) gönderiliyordu. K-7 annesinin o kuruma verildikten sonra evlilik yaptığını ve bir üvey babası olduğundan bahsetmektedir. Yaz tatillerinde üvey babanın olduğu eve yollandığını ve üvey babası tarafından istenmediğini açıkça ifade etmektedir.

...gidiyordum 1 ay annemde kalıyordum, sonra da yurda geliyordum. Ben 3 ay orda durmuyordum yani. Üvey babam istemiyordu. Geçici giderdim oraya... (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

K-3 ve K-13’ün üveylik durumu diğer 3 katılımcıyla farklılık göstermektedir. Diğer 3 katılımcı kuruma verildikten sonra üvey ebeveynle tanışırken. K-3 ve K-13 kurum öncesinde bu durumu yaşamıştır. K-13 kurum öncesi dönemde üvey babadan fizyolojik ve psikolojik şiddet gördüğünü aktarmaktadır. K-3 ve K-13’ün anlatımlarına benzerlik göstermektedir.

...Lakin bir süre sonra annem nikahsız bir şekilde başka bir adamla kaçtı. Bizi de yanına aldı. Maddi manevi bize bakamıyor, kaçtığı adamın fizyolojik ve psikolojik şiddetine maruz kalıyorduk. Durum okuldaki öğretmenlerimizin dikkatini çekti. Kuruma haber verildi, evimize araştırmaya gelindi ve koruma kararı çıktı, kuruma alındık. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Üvey ebeveyne sahip olan çocukların çoğunlukla anne babadan uzaklaştığı bunun sonucunda da aile aidiyetini kaybettiği görülmektedir. Aile aidiyeti kötü alışkanlık tutum ve davranışlara (alkol, sigara, madde kullanımı, suç işleme vd.) karşı adeta çocuklara kalkan görevi görmektedir.³⁰⁷ Nitekim K-13 kendisinin alkol, sigara vd. gibi zararlı davranışları olduğunu ve bununla mücadele ettiğini vurgulamaktadır.

³⁰⁷ Valarie King, etc., “Adolescents’ perceptions of family belonging in stepfamilies”, *Journal of Marriage and Family* 77 (2015), 761-774.

...aldığım yaraları telafi edebilmek için biraz olsun huzurlu uyuyabilmek için hayatımı felç etmeyecek şekilde alkol ve sigara alışkanlığım var. Sahte bir mutluluk. Bunun üstesinden Allah'a duyduğum sevgiyle gelmeye çalışıyorum hem dua ediyorum ve her gün daha da iyiye gidiyorum. Çünkü biliyorum ki dünya zevklerinden eksildikçe ahiret zevklerini çoğaltacağım İnşallah. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Bazı durumlarda üvey anne ve baba çocuk tarafından kolaylıkla kabullenilmekte ve aile ilişkilerinde bir uyum sürecine girilebilmektedir. K-15 üvey babası ile ilgili olumsuz bir durum anlatmazken lise döneminde yanında vakit geçirdiğini aktarmakta ve görüşme boyunca üvey ebeveynle ilgili asla olumsuz bir tavır sergilememektedir.³⁰⁸

...Annem hayattaydı ve evlenmişti. Liseyi Akçakoca'da üvey babam yanında bitirdim. Tabi kurum içinde de görüşüyordum. Kurum sonra da görüşüyordum. (K-15, yaş 68, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 9)

Ailede üvey ebeveynle birlikte bazı durumlarda üvey kardeşle görülmektedir. Katılımcılar bu durumla ilgili olumsuz bir tutumu görülmemektedir. Aksine K-13 kurum sonrası dönemde üvey babanın vefat ettiğini annesi ve üvey kardeşine kendisinin baktığını aktarmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki K-13 daha önce de vurguladığımız gibi vefat eden üvey babadan kurum öncesi dönemde şiddet görmüştür. Buna rağmen K-13 kurum sonrası dönemde üvey kardeşine destek olmakta ve kabullenilmektedir.

Ben 15 yaşından itibaren çalışmak zorunda kaldım, kardeşlerime destek oldum. Annem o adamdan bir çocuk sahibi oldu. Kardeşimizi kabul ettik. Akrabalık ilişkilerim yok (amca, dayı, hala vs.) Mevcut olarak 2014 senesinde babam vefat etti... Fakat vefat edene kadar ben ve kız kardeşim elimizden gelen her şeyi yaptık bir bakımevine yerleştirmeye çabaladık. Şu an ben memur olarak 5 senedir görev yapıyorum. Anneme, annemin birlikteliğinden olan kardeşime ben bakıyorum. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

...bir kadın var, bir çocuk var, bir oğlan var. Babam oğlum dedi bu senin annen, bu kardeşin. Baba dedim annem ölmedi mi? Dedi oğlum olay başka... (K-6, yaş 52, lise, bekar, erkek, kuruma verilme yaşı 10)

Araştırmaya katılan bireylerin 6'da üvey anne-baba bulunmaktadır. Katılımcılardan 1'nin annesi üvey, 5'nin ise babası üveydir. Üvey annenin üvey babaya nazaran sorumluluğunun daha çok olduğunu vurgulamak gerekir. Bunun ana

Valerie Stephens Leake, "Personal, familial, and systemic factors associated with family belonging for stepfamily adolescents", *Journal of Divorce and Remarriage* 47 (2007), 135– 155.

³⁰⁸ Fatma Zehra Fidan, "Üvey Annelik Algı ve Tanımları: Kişisel Deneyimler ve Kültürel Hafıza", *Socrates Journal Of Interdisciplinary Social Studies* 8/24 (2022), 38.

sebebi ise üvey annenin çocuğun gereksinimleri ile daha çok ilgilenmesi gerektiği durumudur.³⁰⁹

3.5 Kurumda Büyüyen Bireylere Verilen Dinî Eğitim ve Din Hizmetleri

Sosyal hizmet kurumlarında din hizmetleri ile ilgili ilk uygulamaların 5 Aralık 1989 tarihinde bulunduğu görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Din Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın konuyla ilgili 5 Aralık 1989 tarihli 12/1/232/1393 sayılı yazısı bulunmaktadır. Kurumlarda dinî faaliyetler 27 Temmuz 1989 tarihli 12.1/166/857 sayısıyla 74 numaralı genelge esasında DİB Din Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın (DHDB) genelgeyi il müftülüklerine ve SHÇEK'in bünyesindeki kurum ve kuruluşlara bildirmesiyle başlamaktadır.³¹⁰ 2007 yılında SHÇEK ve DİB arasında imzalanan iş birliği protokolüyle sosyal hizmetler alanında dinî faaliyetler resmi olarak yürütülmeğe başlamıştır. 26 Ekim 2011 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulmasıyla bu protokolün yeniden güncellendiği görülmektedir.³¹¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile DİB arasında imzalanan son protokolün içeriği daha kapsayıcı tutularak geniş iş birliğiyle dinî konferansların, sohbetlerin, milli ve dinî günlerde dinî, ahlaki, manevi ve milli duyguları pekiştirecek etkinliklerin, eğitici seminerlerin, dinî eğitimlerin verilmesi hedeflenmiştir.³¹²

Bahsi geçen protokollerden önce kurumda herhangi resmi dinî eğitime rastlamak mümkün değildir. 2007 yılına kadar çocuklara verilen dinî eğitimler ve hizmetler kurum dışında eğitim öğretim yıllarında MEB okullarında aldıkları din kültürü ve ahlak bilgisi dersiyle sınırlandırılmıştır.

...Biz dinî şeyleri Milli Eğitim'in müfredatında olan kısmıyla öğrendik. Daha sonraki aşamada kurumdaki insanların ilgi alanına bakıyordu. Şimdi açık konuşmak gerekirse ben kurumda da kurumdan sonra da meslek hayatımda dinî boyutta bizim faaliyetimiz klasik Türk insanı gibidir. İşte cumadan cumaya camiye gitmek, namaza başlayıp bırakmak şeklinde devam ediyor. Yine Ramazanlarda Allah'a şükür orucumuzu tutmaktan ibaret. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

³⁰⁹ Çiftçi, "Üvey Ebeveynli Aileler ve Çocuklar", *Çocuk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi*, 16-18.

³¹⁰ Bedrettin Kesgin vd., "Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/16 (2018), 69-90.

³¹¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü, Erişim: 15.01.2023, <http://www.aihmiz.org.tr/aktarimlar/dosyalar/1429537381.pdf>

³¹² Seyyar, "Afet Odaklı Acil Manevi Sosyal Hizmet Uygulamaları Bağlamında Türkiye'ye Yönelik Bir Model Önerisi", 14-15.

Şöyle; yurtlarda o zamanlar dinle ilgili hiçbir ders yoktu. Din ile alakalı, dinî hiçbir ders yoktu. Din ile ilgili gördüğümüz tek şey sadece okuldaydı. O da din kültürü dersimizdi. Okula gittiğimizde gördüğümüz din kültürü dersinden başka hiçbir şekilde yurtlarda veya kütüphanede hiçbir yerde bu şekilde bir din dersi görmedik açıkçası. (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Okuldayken aldım evet din kültürü ve ahlak bilgisi dersi vardı ama yurttan böyle bir ders yoktu. Yurttan zaten ders yoktu öyle diyeyim size. Bizim etütlerimiz olurdu etütlere girer çıkardık, derslerimizi yapardık. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

1980’ler öncesi ve sonrasında Türkiye’de değişen siyasi atmosfer ve beraberinde değişen birçok uygulamalar bulunmaktadır. Dolayısıyla devlet ve devlet yönetim mekanizmalarında yaşanan değişimler devlet kurumlarına da yansımaktadır. Kurumda verilmeyen dinî eğitimlerin ve hizmetlerin bireyin kurum döneminin siyasal tutumu ve farklı diğer değişkenlerle de bağlantılı olduğu katılımcılar tarafından söylenmektedir.³¹³

Yani kurumda hiçbir dinî eğitim almadık. Bakın; o dönem kurumumuzda din kültürü öğretmeni yoktu, bana göre buna birazda askeri rejimin katkısı, etkisi vardı. Bunu hissediyorum birazda vardı gibime geliyor. Bir de dinle ilgili hiçbir sohbet olmazdı. (K-6, yaş 52, lise, bekar, erkek, kuruma verilme yaşı 10)

Şimdi bakın; ben tahminen 7, 8 yaşında oraya gittiğimde, bize dağıtılan defterlerin üzerinde Atatürk’ün sözü vardı. Tabi o zaman anlam verememiştim. 12 Eylül’ün baskısıyla yazılmış bir şeylermiş. Ben köydenken annem bize elifbayı verir Kur’an’a gönderirdi. Biz oraya geldik Kur’an yok şey yok 12 Eylül dönemi ya hocam. Bu bizde bir çelişki yarattı yani. Bunun acaba hangisi doğru? Acaba bu mu doğru şu mu doğru? Lise bitene kadar böyle geldik. Evet büyüyünce anladık ki tamam bu 12 Eylül dönemidir, bu yönetimle alakalıdır. (K-14, yaş 52, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

O günün dinî noktadaki siyasi tutumu bir şekilde kurumlara ve dolayısıyla çalışan yöneticilere yansımakta olduğu katılımcıların söylemlerinden anlaşılmaktadır:

Hayır, hayır almadık. Hata ben sana şunu anlatayım. Ben ilkokul 4’cü sınıfta çalıştığımı söyledim, oradan bir tane abi gel dedi sana bir imam ayarladım sabah namazları gideceksin Kur’an öğreneceksin. Ben her sabah oraya erkenden gidiyordum Kur’an öğrenmeye başlamıştım bizim müdür dedi asla gitmeyeceksin öyle bir şey olmaz bu yurttan... (K-10, yaş 58, yüksek lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Tahmini 2003-2004 yıllarına denk gelen bu zamanlarda devlet kurumlarında maalesef dinî eğitime izin verilmiyordu. Kurumlarda çalışan personel devlet memuru olduğu için dinden bahsetmeleri çocukları etkilemeleri açısından farklı yorumlanıyordu. Gittiğim okullarda duaları, doğruyu, yanlış, namazı, dinî vecibeleri öğrendim. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

³¹³ Ayşe Küçük, “Türkiye’de Sosyal ve Siyasal Değişim: 1980’ler Sonrası”, *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi* 3/4 (2019), 20-42.

Kurumlar ne kadar tek çatı altında yönetilseler de bazen yönetici ve çalışanların tavır ve tutumları farklılık gösterebilmektedir. Kurumlarda geneli itibariyle bir dinî eğitim veya hizmet yokken yer yer yöneticilerin kurumdaki çocuklara bu olanağı sağlamaya çalıştığı veya kurum içerisinde çalışanların çocuklara dinî konularda yardımcı olduğu görülmektedir.

1900 yaklaşık 80'e kadar falan bizim yurdumuzda mescit bile yoktu yani. Yani bırak dinî eğitim almayı dinî eğitim almamamız için bile elinden geleni yapan yöneticiler vardı ki bu her yurtta aynı değil yani kardeşim. Bu Afyon'da böyle olabilir ama İstanbul'da farklıdır, Denizli'de farklıdır, Isparta'da farklıdır. Bu orada bulunan kurumdaki müdüre bağlı bir şey. Müdür eğer normal birisiyse dinî eğitim verebilir bilmem hatta hocada getirebilir. Ama benim dönemimde bana yapılanı söylüyorum. Ama bu bizim dinî eğitim almamızı engelledi mi engellemedi senin dediğin gibi din derslerini lisede aldık, ortaokulda aldık. He Kur'an-i Kerim'i biraz geç öğrendik. Yani mesela; hiçbir şey bilmesek bile daha sonra 80'den sonra bazı öğretmenler geldi. (K-10, yaş 58, yüksek lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Bizim kurumda bir Şerafettin hocamız vardı. Akşam etüt saatlerimiz olurdu Şerafettin hoca bu etüt saatlerinde sadece kısıtlı olarak namaz surelerini bilecek kadar bize bir şeyler öğretti. Onun haricinde geri kalanını zaten Milli Eğitimin müfredatında olan kısmıyla öğrendik. Daha sonraki aşamada kurumdaki insanların ilgi alanına bakıyordu durumumuz... (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

...Burada Kur'an derslerine göndermiyorlardı. Şimdi zihniyet değişti. O zamanlar öyle bir şey yoktu, yasaktı. Sadece okula gidiyorduk ilkokula, ortaokula. Ortaokul vardı kazanırsan liseye de gidebiliyordun. Onlarda yana sıkıntı yoktu. Yurtta din dersi verilmiyordu bize, hiç verilmedi. Din öğretimi yoktu... (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Kurumda bizim din hocamız vardı. Din hocamız yurttaydı. Pek dinî bilgi vermiyordu, bize rehberlik yapıyordu. Normal Endüstri Meslek lisesinde din dersi yoktu zaten. Yani biz kendi çabamızla öğrendik, bence bu kalple alakalı. Mesela; biz ramazan ayında arkadaşlarla birleşirdik Teravih namazlarında öbür camiye, öbür camiye, öbür camiye giderdik. Yani kendi içimizden geliyordu camilere giderdik. Müsaade ediyorlardı namaza gitmeye. Yani yurtta özel bir din dersi yoktu. Kendi çabalarımızla, okumakla öğrendik. Cami yolunda olmak, camiye gitmek hoşumuza giderdi. Namaz kılmak, teraviye gitmek hoşumuza giderdi. Bunlar da kendi çabamızla oluyordu. (K-9, yaş 50, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

Dinî eğitim, yurtta bizden büyük ablalar vardı onlar yardımcı oluyorlardı. Ramazan, Kurban ve diğer günler için mescit vardı takıldığımız. Bir durum olduğunda sorardık öğretmen olsun ve büyük ablalar olsun cevap verirdi. (K-11, yaş 41, lisans, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 12)

Bize herhangi bir kurumda din öğretilmiyordu. Kendi annemizden babamızdan öğrendiğimiz şeylerle geldik bugünlere. Yalnız işte bizim kurumda gece bekçisi bir abi vardı. Biz çocuktuk tabi o zaman daha ergenlik çağına gelmemiştik. Bize gusül abdestini öğretirdi, namaz falan söylerdi bize. Biz de onun bilgileriyle yetiştik, şey yaptık. Hani yurtta büyüyenlerin çoğu dinî bilmezler. Çünkü yurtlarda kesinlikle müsaade edilmiyordu. Yani bizim yurtlarda bizim dönemimizde yoktu. Zamanla ortaokulda din derslerinin olduğu zamanlar öğrenirdim. Diğer günler yok böyle bir imkânımız olmuyordu. (K-15, yaş 68, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 9)

İlerleyen yıllarda ve günümüzde kurumlarda verilen bir dinî eğitim ve danışmanlıktan bahsetmek mümkündür. Günümüze daha yakın tarihli kurumda büyümüş bireylerin kurumda aldıkları dinî hizmetlerle ilgili aktardıkları şöyledir:³¹⁴

Kuruma haftada 1 gün dinî görevli geliyordu. Yine okulda din kültürü derslerimiz vardı bu yolla din dersleri aldık. Kurumumuza gelen din görevlileri falan vardı hani 2 saat bir ders veriliyordu. Peygamberlerin hayatını falanda öğreniyorduk. Sonraki 2'ci saatte kendi problemlerimizi çözmeye çalışırdık ne yapabileceklerimizi sorardık. O açıdan çok iyi oluyordu. (K-2, yaş 20, lise, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

Evet yanlış hatırlamıyorsam haftada 2 saatlik eğitim veriliyordu. Diyanetten görevli geliyordu imamdı galiba. Tatbikî bugünkü temel dinî bilgilerimi oradan aldım diyebilirim. (K-4, yaş 28, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Katılımcıların bir diğer dinî eğitim almış oldukları yerin katılmış oldukları yaz Kur'an kursları olduğu görülmektedir. Kur'an kurslarına kurumda kalan bir çocuğun katılmış olması iki farklı şekliyle karşımıza çıkmaktadır. *Birincisi* kurumda büyüyen çocuklar yaz tatillerinde doğal aile ortamları elverişli ise belirli bir süre için ailelerinin yanına gönderilmekte ve ailenin inisiyatifiyle çocuk bu tatil sürecinde Kur'an kurslarına gönderilmekteydi. *İkincisi* durumda ise günümüz kurum bakımında olan çocukların kurum tarafından Kur'an kurslarına gönderilmesidir.³¹⁵

Ya hani kurumdayken de dışardayken de Kur'an kursuna gitmiştim. (K-2, yaş 20, lise, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

Bir ara biz yeni yetişiyoruz, ben dinimi nerede öğreniyorum biliyor musun? 3 ay tatilde köye gidiyordum annemin yanına orda camiye gidiyordum orada öğrendim. (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Din eğitimini her yaz gittiğim Kur'an kurslarından alıyordum. Bir de sürekli Kur'an okuyarak. (K-12, yaş 37, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

Kurumda büyüyen çocuklara verilen bir diğer dinî eğitim örneğine ise çocuğun aile ortamında rastlanmaktadır. Bu eğitimler gerek kurum öncesi gerekse kurum döneminde olsun bireylerin aile üyelerinden direkt aldığı eğitimler veya ailenin teşvikiyle gönderildikleri Kur'an kurslarından oluşmaktadır.

Herhangi bir kurumda din öğretilmiyordu. Şey ediyorduk kendi annemizden

Kurumda herhangi bir din öğretimi yapılmıyordu. Kendi annemizden babamızdan öğrendiğimiz şeylerle geldik bugünlere. (K-15, yaş 68, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 9)

Bak şimdi, kuruma gitmeden önce üvey babamın babası vardı o namaz sureleri boyutunda dinî bilgi öğretmişti bana. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

³¹⁴ Rukiye Gögen, "Din Görevlilerine Göre Çocuk/Sevgi Evleri'nde Kalan Çocukların Din Eğitimi: Sivas İli Örneği", *Araştırma Makalesi* 45 (Eylül 2021), 843-873

³¹⁵ Zeki Salih Zengin, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 1-24.

Kurumda büyüyen çocuklara/gençlere verilen dinî eğitim ve hizmetler DİB ve ASHB arasında gerçekleşen protokollerden sonra hızlanarak olumlu yönde devam etmektedir. 2007’de ve sonrasında 2011 yılında güncellenerek uygulanan bu protokolle gerek kurum içinde gerekse kurum dışında belirli dinî hizmetler uygulanmakta ve çocuklar bilinçlendirilmekte, eğitilmektedir.³¹⁶ Kurumun geçmiş talihinde çocuklara resmi düzeyde verilen dinî eğitim ve hizmetlerin sadece MEB okullarında alınan din kültürü ve ahlak bilgisi dersiyle sınırlı olduğu görülmektedir. Organik aile ortamında büyümekte olan çocuk dinî örf ve adetini, tutum ve davranışlarını aile ortamında yaşarken kurumda büyüyen çocuklar bunlardan yıllarca mahrum kalmıştır. Bir diğer yönüyle kurum çocuklarının yaşadığı travmatik dönemlerin atlatılmasında hiçbir manevi desteğin olmayışı bireylerin bu dönemlerinin daha sancılı atlatmasına sebebiyet verebilmektedir.³¹⁷

Bireylerin toplum içerisindeki yeri ve imkanları maalesef hiçbir şekilde eşit olamamaktadır. Lakin toplumun her bireyine temel hak ve ihtiyaçlar sağlanmalı, sağlanabilmelidir. Bu ihtiyaçlar kapsamında bireye verilen eğitim hizmetleri önem arz etmektedir. Toplumun her ferdinin eğitim hizmetlerine ulaşabilmesi kabul edilendir. Dinî eğitim ve din hizmetlerinin de aynı kapsamda bireylere ulaştırılması gereken temel hak ve ihtiyaçlarındandır. Bütün karmaşık tartışmalardan soyutlanarak bilimsel çerçeve içerisinde bu hizmetlerin bireylere ulaştırılması şarttır. Nitekim sosyal hizmet alanında yapılan araştırmalar, sosyal hizmet kapsamında bulunan dezavantajlı grupların bu hizmetlere ihtiyacı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu gruplara her dönem için haklarının kendilerine sunulması gerekmektedir.³¹⁸

3.6 Dinî Eğitimlerin Bireylerin Özel ve Sosyal Yaşamlarına Etkisi

Kurum çocuklara/gençlere belirli bir yaşa ve olgunluğa erişene kadar hizmet verir. Bu yaş sınırı en alt 18 olmak kaydıyla genç bireyin eğitim, iş vd. dahil olmaya hazır olduğu pozisyonlar açısından farklılık göstermektedir. Hülasa kurumdan ayrılan birey kendine özgü bir yaşam mücadelesine atılmaktadır. Bu süreçte alınan

³¹⁶ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü, Erişim: 15.01.2023, <http://www.aihmiz.org.tr/aktarimlar/dosyalar/1429537381.pdf>

³¹⁷ Naci Kula, İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevî Desteğin Önemi 1 (Deprem ve Bedensel Engellilik Örneği)”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 6/2 (2006), 73-91.

³¹⁸ Özdemir, “Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri”, 194-208.

dinî bilgi ve birikiminden kendince faydalanmakta, özel ve sosyal hayatında aldığı birtakım kararlarda dinî tutumlar ve davranışlar sergileyebilmektedir. Din, bireylerin gerek günlük kararlarına gerekse sosyal alandaki tutum ve davranışlarına etki edebilmektedir. Bu bağlamda katılımcılarla yapılan görüşmelerde özel ve sosyal hayatlarına dinin ne tür katkısı/etkisi olduğu sorulmuş verilen cevaplar ışığında konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.³¹⁹ Bu bağlamda katılımcıların özel ve sosyal hayatlarına dinî eğitimin etkisi/katkısı ile ilgili geri dönüşler 2 başlıkta toplanmıştır.

3.6.1 Kurumdan Ayrılan Bireylerin Özel Hayatına Dinin Etkisi

Özel hayat bireyin korumakla kendisini sorumlu tuttuğu ve sadece kendisinin belirlediği insanları içerisine aldığı bir olgudur.³²⁰ Özel hayat genellikle kişinin aile, akraba, arkadaş ve komşularından oluşmaktadır.³²¹ Kurumdan sonraki hayata atılan genç bireylerin bir kısmı organik aileleriyle hayatlarına devam ederken diğer bir önemli kısmı kendisi bir aile hayatı kurmaktadır. Örnekleri azımsanmayacak kadar olan diğer bir kısmı ise hayatlarını bu geçiş sürecinde yalnız yaşamaktadır. Hülasa birey aile, akraba, komşu veya arkadaş ilişkilerinden en az birkaçını yürütmeğe çalışmaktadır. Katılımcıların özel hayatlarına dinin etkisi genel anlamıyla kendi ifadeleriyle şöyledir:

Tabii etkilemektedir. Bu kurallara uygun yaşamaya çalışıyoruz, ben öyle yapıyorum. Mesela; hayatımı dinime göre yönlendiriyorum diyebilirim. Faize karışmamaya çok özen gösteriyorum... Yani muhakkak yansıdı, din insanın kalbine nüksettiği kadar ileriki zamanlarda da etkisi çok büyük oluyor. Benim içimde bir inanç büyüyünce sana da yansıyor, çocuklarına da yansıyor, eşine de yansıyor. Devam ettirdiğimiz sürece Allah seni şaşırtmadığı sürece hayatına ve çevrene yansıyor. (K-9, yaş 50, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

Her şekilde düşünüyorum. Dinî olarak düşünmesem ateist olarak düşünürsem her şeyi yaparım. Ama sevap kavramı, günah kavramı olduğu müddetçe ona göre Kur'an ne diyorsa ben onu yapmaya gayret ediyorum. Faiz alma diyorsa faiz almıyorum, zina yapma diyorsa yapmıyorum. Ne bileyim yani temel olarak söylüyorum, benim tabi çok güncel dinî boyutta bilgim yok. Ama ben diyorum ki yalan söylemeyeceksin, zina yapmayacaksın, faiz yemeyeceksin, haram almayacaksın yemeyeceksin, kul hakkına girmeyeceksin bunun gibi şeylere temel kısımsın var. Bu kısımsın üzerinde ailemi, kendimi o şekilde devam ettiriyorum... Ben tamamen Peygamberimizi örnek aldım, Kur'an-i Kerim'in kendi içeriğini örnek aldım. Peygamberimizin yanında tabi

³¹⁹ Ek-1'de verilmiş araştırma saha soruları bulunmaktadır. Bahsedilen konu 16'cı soruya verilen cevaplara binaen kaleme alınmıştır.

³²⁰ Ali Korkmaz, "İnsan Hakları Bağlamında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16/1 (2014), 99-103.

³²¹ Şahamet Bülbül, vd., "İş ve Özel Yaşam (İş Dışı Yaşam) Memnuniyeti Arasındaki İlişki Yapısının Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi ile İncelenmesi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/4 (2012), 101-113.

sahabeleri de örnek aldım. Mesela; Hz. Ali olsun, Hz. Ömer olsun, Hz. Ebubekir olsun onlarda benim hep rol modellerimdi. Onlar gibi davranmaya çalıştım, onlar gibi hareket etmeye çalıştım yani bu şekilde diyebilirim. (K-10, yaş 58, yüksek lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

15 katılımcıdan 14'ü aldıkları dinî eğitimlerin onların hayatlarına olumlu etki ettiğini söylemektedir. 1 katılımcı ise ona verilen dinî eğitimlerin zorla verildiğini ve bunun onun hayatına olumsuz yansıdığını ifade etmektedir.

Aldım ve bu eğitimler zorla yapıldığı için bana hiçbir katkısı olmadı. Dinden soğuttular beni... Dinde zorlama yoktur sözü, bu cümle yeterli olacaktır benim için. (K-1, yaş 28, lisans, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların özel hayatlarında birtakım fiilleri yaparken özellikle dinî boyutuna dikkat ettikleri anlaşılmaktadır.

Buna şöyle cevap vereyim; giyim, davranış ve ilişkilerime yansımaktadır. Birçok konuda Kur'an'dan yardım alarak hareket ediyorum. (K-12, yaş 37, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

...Ben de dinen şunu düşünüyorum; çevremdeki birine ters davranmışımdır acaba hakkına girdim mi? Ben bunu dinî olaraktan düşünürüm... (K-6, yaş 52, lise, bekar, erkek, kuruma verilme yaşı 10)

...Seccademin başında otururum mutlaka. Hatta Rabbimle ağlıyor olarak iletişim kurmaya çalışırım. Kendi kendimle kalmayı tercih ederim aslında. Çünkü her şeyin bir sırrı, bir sebebi olduğunu biliyorum. Bunun benim başıma neden geldiğini, bundan ne ders çıkarmam gerektiğini artık yaş itibarıyla de olgunlaştığımız için biliyorum. Mesela; asla isyan etmiyorum, isyan etmemek en güzeli. Çünkü sebep sonuç ilişkisi var. Mutlaka bir darlıktan sonra gelecek bir ferahlığın olduğunu biliyorum. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Birey hayatı boyu birçok çalkantılı dönem atlatabilmektedir. Bu durumlarda bireyin kendini teselli edeceği nadir sığınacak yerlerinden biri de din fenomenidir. Yapılan birçok araştırmada dinî bilgi ve birikimleri iyi olan bireylerin diğer bireylerden daha çabuk uyum sürecine girdikleri görülmektedir. Kurum bakımında büyümüş bireylerinde toplumsallaşma süreci diğer yaşlılarından daha sancılı olabilmekte bu durumlarda dinî eğitim alınmış olmanın bireye rahatlatıcı bir avantajı olduğu görülmektedir.³²² 5 yıl önce kurum bakımından ayrılmış katılımcının şu anda yaşadığı uyum sürecinde dinî bilgi ve birikiminin özel hayatına etkisi bireyin ifadeleriyle şöyledir.

Aldığım eğitimler sonunda umudumu cennete bağladım. Daha iyi bir insan oldum, yaşadıklarımı sabretmeyi öğrendim, herkesi her şeyi Allah rızası için affettim. Yüreğimde sonsuz bir merhamet duygusu oluştu. Şu an benim gibi dezavantajlı çocuklara ablalık yapmaya çalışıyorum, elimden geldiğince iyi insan olmaya çalışıyorum. ...Dinî kuralları öğrenip o tutuma girdikçe eğlence mekanlarıyla arama

³²² Suat Cebeci, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (Haziran 2010), 53-69.

mesafe koydum, içki ve sigarayı azalttım kurtulmaya çabalıyorum İnşallah. Hayata karşı olan nefretim kinim hafifledi, içim soğudu. Hep düşünürdüm ben ufacık, günahsız bir çocukken Allah bana bunları neden reva gördü? Din sayesinde, Allah'ı anlamak bilinciyle başıma gelen sıkıntıların misafiri, benim seçilmiş özel bir konuk, şayet sabır gösterir ve doğru davranırsam ebedi hayatımda mükafatının olacağını, yaşadıklarımın günahlarımın kefareti olacağı idrakine vardım. Yaşam tarzım olarak çok şeyi değiştirdim. Daha mutaassıp, daha ahlaki değerlere uygun davranmaya çalışıyorum. Allah'ın sevdiği rıza gösterdiği şeyleri yapmaya gayret ediyorum. ...Bugüne kadar tahmin edemeyeceğiniz kadar dar boğazda kaldım. Gerek alkolden gerek yaşadıklarımın gerek duygusal yıkımlardan aldığım nefesin ciğerlerimi yaktığı acıdan öleceğimi zannettiğim günlerim oldu. Erkek, kadın kime sırtımı dayadıysam benden ya çıkar sağlamak ya da zarar vermek peşinde olduklarını gördüğümde beri yaklaşık 2 senedir sırtımı sadece Allah'a dayadım. O en güzel vekil. Onca sene yaptığım şeyleri yapmayı bıraktım ve ne zaman böyle hissetsem abdest alırım, hemen secdeye kapanır Allah'a anlatır Allah'tan isterim. Bazen zaman alır, bazen hiç olmaz ki genelde olur hep en güzel ve çıkarsız en hayırlı cevabı alırım, ruhum huzur bulur. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Birey yaşamının her evresinde toplumsallaşma sürecine devam etmektedir. Toplumsallaşmanın ana işlevi olan bilgi birikiminin kuşaklara aktarılmasında önem arz eden bir diğer önemli husus ise aktarılanın kabul edilmiş olmasıdır.³²³ Bireyin özel hayatında dinî toplumsallaşma ilk örneği de ailede başlamaktadır. Bu bağlamda katılımcıların özel hayatlarında dinî toplumsallaşma örnekleri şöyledir:

Ben 2 tane evlat yetiştirdim, hep yatılıya verdim. Çünkü biz çektik onlar çekmesin. Baba olarak vazifemi yaptığımı inanıyorum, 2'ni de gönderdim. Her 2'si bütün duaları biliyor. Çünkü ben onlara o imkânı verdim. Şimdi kılar kılmaz onun sorunu. Biri 29 yaşında biri de 22 yaşında. Ama 2'si de namazını niyazını, duaları, neyin nasıl olduğunu her şeyi biliyor. Benden günah gitti abi. Ama bize öğretmediler şiddet uyguladılar, yasak ettiler. Türkiye eskiden çok karışıktı. Sen şimdi bilmezsin onları. Şimdi cennet, cennet... Cereyanı görürüm kapatırım bak bu devletin malı, çok düşünen bir insanım. Kesinlikle devletin malına hainlik yapmam. Çünkü ben oradan ekmek yiyorum. İşimi tam yapmaya uğraşırım, savsaklamam. Mesai saatleri dışında çağırılar ben gene iş geri kalmasın diye gidiyorum. Haramla işim yok harama çok karşıyım, istemem yani. Allah inancım sonsuz. Vatanını seven insanım, elimden geleni de yaparım. Elektrik konusu olsun, ne olsa olsun hep böyle kızarım. Devletin malı yazık günah. Benim çocuklarıma anlatıyorum kırma, dökme diye yazık günah. Hepimizin cebinden çıkıyor. İnancım tam yani o konuda. (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Ben her zaman şunu söylerim söylüyorum da eşime, etrafımdaki insanlara daha geçen günde bunun muhabbetini yaptık, çok sıkıntılıdaysan namaz kıl. 2 rekât namaz kıl, secde et bak görelim o zaman nasıl rahatlıyorsun. Ben abdestimi alıp 2 rekât Allah'ın huzurunda namazımı kıldığım zaman rahatlayan bir insanım. (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Oğlumda aynı şekilde ona diyorum sakın ola ki bak asla torpil ederek bir işe girmeyin. Ben bunun acısını çok yaşadım. Benim abilerim yaşadı, abim kaç defa kazandı en sonda girdi. Şimdi de polis emeklisi hasta duacı olun hocam... (K-14, yaş 52, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

³²³ İbrahim Yenen, Medya ve Din, Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 374.379-388.

Bireylerin özel hayatlarına dinî eğitimlerin önemli ölçüde etkisi bulunmaktadır. Dinin birçok zararlı tutum ve davranışları yasaklaması, iyiyi örgütlemesi kılavuz olarak önem arz etmektedir.³²⁴ Kurumda büyümüş bireyler açısından bu daha da anlamlı bir durum olmaktadır. Nitekim hayatının kontrollerini kendi eline almış genç bir bireyin gerek bilgi, tecrübe vd. yetersizliği gerekse hem yaşlılarına göre sosyal olarak daha dezavantajlı olmaları toplumsallaşma sürecini zorlaştırabilmektedir. Katılımcılarımızdan gördüğümüz örnekler ışığında bireyin iyi bir dinî bilgi birikimine sahip olması çoğu durumda özel hayatını hizalamakta ve daha olumlu bir sosyalleşme süreci yaşamasına katkı sağlamaktadır.

3.6.2 Kurumdan Ayrılan Bireylerin Sosyal Hayatına Dinin Etkisi

Din bireyleri etkilediği kadar toplumları da etkilemektedir. Tarihe bakıldığında dinin bireyin özel ve sosyal hayatını etkilemesi neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. İlk toplumlara bakıldığında bile toplumsal yaşama faaliyeti gösteren grupların yaşamlarında dinî değerlerin önemli bir yeri olduğu görülmektedir.³²⁵ Bu bağlamda bireyin aldığı dinî eğitimlerin onların sosyal yaşamlarına önemli etkileri bulunmaktadır. Dinin bireyin sosyal yaşamının farklı noktalarında birçok etkisi görülmektedir. Örneğin dinin, toplumsal alanda yapılan ritüelleri, bireyin sosyal ilişkilerinde dinî tutumları gözetmesi, dinin bireyin sosyal yaşamına direkt etki eden faktörlerden birkaçıdır. Katılımcıların dinî olarak sosyal alanda dikkat ettikleri bazı tutum ve davranışlar şöyledir:

Tabii, en azından mesela şuna; kalp kırmamaya gayret ediyorum, konuşurken cümlelerimi ciddi anlamda seçiyorum, karşımdakinin asla kırıp dökmek istemiyorum. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

...Dürüstlüğü, yalan söylememeyi, açık sözlü olmayı kattı hayatıma. Sosyal hayatımda geçmişte yaşadığım süreçlerim benim geleceğimin yaşamımın rehberi oldu. Bizler normal aile çocuklarından bir adım öndeyiz. Yaşam yolunda. (K-11, yaş 41, lisans, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 12)

Kur'an'ı esas alarak kimsenin inanışına, kimsenin giyim ve kuşamına, yaşam tarzına hiçbir şekilde yargılama ile yaklaşımda bulunmadım. Bunu kendime de yaklaştırmadım. (K-12, yaş 37, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

³²⁴ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, "Toplum Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998), 45-49.

³²⁵ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964), 30-33.

Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, çev. Yasin Aktay, vd. (İstanbul: Ataç Yayınları, 2019).

Dinin sosyal yaşama etkisini cemaat olarak yerine yetirilen ritüellerde görmek mümkündür. Örneğin dinimizde toplu halde de yapılan namaz ibadeti (cuma namazı, bayram namazı, cenaze namazı, camilerde cemaat olarak kılınan vakit namazları vd.) esnasında bir dinî sosyalleşme gerçekleşmektedir. Katılımcılarımızın görmüş oldukları dinî eğitimlerin onlara bu noktada katkısı olduğu görülmektedir:

Evet etkilemektedir yani cumaya gidiyoruz çok da detaylı bilemiyorum... (K-4, yaş 28, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Mesela katkısını nerede hissettim; bir cenazeye gittiğimde el Fatiha dedikleri zaman okuyabildim, cumaya gittiğim zaman dua okuyabildim. Toplu meclislerde Kulhuvallah okumuşumdur, Sübhaneke okumuşumdur veya ne bileyim işte namaz sureleriyle ilgili dualar okumuşumdur. Bana böyle bir katkısı oldu. (K-6, yaş 52, lise, bekar, erkek, kuruma verilme yaşı 10)

Genel hatlarıyla okullarda verilen din eğitimlerinin üç ana amacı bulunmaktadır. Bunlar insanî amaç, kültürel amaç, toplumsal amaçtır. Dinî eğitimlerin toplumsal amaçlı yansıması, bulunduğumuz sosyal çevreyi İslam ahlakı çerçevesinde yorumlaya bilmek kazanımını sağlamaktadır. Bu anlamda bulunduğumuz sosyal faaliyetlerde davranışlarımıza yön veren din faktörünü hesaba katar ve o eksende ilişkiler kurarız.³²⁶ Katılımcılarda gözlemlenen bu durum şöyledir:

... Aynı zamanda şöyle bir şeyde var ister istemez sosyal çevrende de sen kendi yaşam tarzına daha yakın insanlarla görüşüyorsun. Örneğin; işte eşinin başı kapalı olanlarla çünkü sen anlaşıyorsun ama eşlerin de anlaşması gerekiyor doğru mu? Veyahut etrafındaki komşularını belirlerken gidip bir ayyaşla da arkadaş oluyorsun yani. Çünkü hani senin içkiyle de alakan yok kumarla da alakan yok. Mesela bizim mahallemizden ayyaşta vardı tarikatlıda vardı normal insanlarda vardı, biz normal insanlarla olmuş oluyorduk yani... Ya tabi mesela şimdi abdestimi alıp namazını kılan arkadaşlarımız da vardı askeriyein içinde. Biz onlarla daha yakın ilişkiler kuruyorduk çünkü onların insanlara bakış açısı insanları kullanmak üzerine değildi. Yani insanlara yardımcı olmak üzerineydi. Aklına bir şey takıldığı zaman sorduğunda adam sana yardımcı oluyordu. Mesela ben bunu gördüm, hani dine yakın olan dinini yaşayan insanlar daha verici oluyordu. Öbür adam sana bir çay ısmarlamazken bu adam seni her gördüğünde sana çay ısmarlıyor, seni misafir ediyor bu da seni ister istemez ona yakınlaştırıyor. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Ya şöyle söyleyeyim ben sana; şimdi benim kendi baba tarafım komple hacca gitmiş gelmiş insanlar. Yani hepsi namazında, niyazında baba tarafım dediğim insanlar. Tabi anne tarafım öyle değil ailenin etkisi olurdu mutlaka. Sosyal hayatta baktığımız zamanda her çeşit insan var benim etrafımda. Namazını kılan da var, orucunu tutanda var, tutmayan var, içeni de var. Açıkçası benim kendi şahsi fikrimi söylüyorum hiç kimse hiç kimseyi etkileyemez. Şimdi benim dinîmi veya dine olan düşüncemi kimse değiştiremez. Hani hiç kimsenin de bunu değiştirmeye gücü yetmez açıkçası... Ya şöyle söyleyeyim ben tarikata da gittim yani içinde de bulundum, dergâha gittim. Daha doğrusu dergahlara çok gittim zamanında içinde de oldum. Benim şu ana kadar

³²⁶ Abdulkadir Çekin, "Din ve Eğitiminin Toplumsal Yönü Üzerine Değerlendirmeler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2013), 36-46.

yapamam söylediğim tek kelime var, yolum bir tarikatın gösterdiği yol değil veya bir tarikat hocasının gösterdiği yol değil. Ben Kur'an'da okuduğum Kur'an'da gördüğüm Peygamber efendimizin söylediği yolda giden bir insanım. Belki gidiyorum, gitmiyorum ama gitmeye çalışan bir insanım. Muhakkak ki kendime göre doğrularım var yanlışlarım var. (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Ben 38 senedir çalışıyorum 1 gün işe gitmemezlik yapmadım. Çünkü ben işime sadığım. Ben kadroluyum deyip de işe gitmemezlik yapmadım. Çünkü ben Allah'tan korktum. Kurumda Kur'an'ı öğretmediler sadece ona kırgınlığım var. Yoksa gösterseydiler daha farklı olurdu, dinî bize öğretmediler. Suç onların. Öğretmediler yani belli bir yaştan sonra kafa almıyor, çok becerikli olman lazım. Benim sitemim o yani. Dinî bize öğretmediler, ondan geri kaldık. Akıllı olmasak içkici olurduk, kumarıcı olurduk. Ben kendimi hep kontrol ettim. Ha boşluktasın zaten. Arkanda önünde kimse yok. Her şeye meyillisin. Nereye yönelirsen oraya gidersin. Ama ben onu yapmadım. Hep frenledim kendimi. Perişan olmayacağım dedim. Hayatla mücadele edeceğim dedim. Sigara bile içmiyorum biliyor musun? Bir dönem gençlikte içki içtim ama yıllardır onu da bıraktım içmiyorum. Kendi irademle kendimi böyle düzgün tuttum, yoksa irademe sahip olmasaydım ben de perişandım. Kim bilir ne haldeydik şimdi. Çok arkadaşlarımız ziyan oldu ceza evlerine düştüler. Adam işe giremedi. Sabıkalı olunca işe de almıyorlar. Öyle işte... (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Dinin bireyler üzerinde iki tür etkisi olduğundan bahsetmek mümkündür. Din birey ilişkisinde görülen bu etkileşim *normatif etki* ve *içselleşen şuurlu etki* biçimi olarak nitelendirilebilir. *Normatif etki* bireyin içerisinde bulunduğu sosyo-kültürel ortama uyumu ile dinî tutum ve davranışlar sergilemesidir. Bu etki toplumların tutum ve davranışlarının değişmesiyle bireye de yansımaktadır. Dolayısıyla *normatif etki* ile hareket eden birey sosyal çevrenin dinî tutum ve davranışlarını değiştirdiği vakit yine ona uymakta, değişime uğramaktadır. Dinin *içselleşen şuurlu etkisinde* ise birey ne kadar *normatif etkiye* de uğramış olsa da ilerleyen dönemde bu davranışları şahsi ego sistemine eklemekte ve içselleşmiş bir şekilde kendine mal etmektedir.³²⁷ Dolayısıyla sosyal ortamın etkisini azaltmış olur ve her ortamda içsel inancını yaşama gayreti gösterir. Katılımcılarımızın bu iki durumu da yaşadığı görülmektedir.

3.7 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Bireyleri Etkileyen Faktörler

Dinî toplumsallaşma süreci bireyin hayatında önemli bir yere sahiptir. Nitekim dinî bilgi ve birikimin, dinî toplumsallaşma sürecinde öğrenildiği, kişinin dinî kimliğinin bu yolla oluşturduğu düşünülmektedir. İnsan dünyaya geldiği andan toplumsallaşma sürecine girmekte ve sosyal kimliğini oluşturmaktadır. Toplumsallaşma aynı zamanda bireyin dinî kimliğinin de doğuşu itibariyle

³²⁷ Asım Yapıcı, "Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2006), 73-75.

oluşmasını ve gelişmesini bir kalıba oturmasını sağlamaktadır. Bu süreç bireyin yaşadığı karmaşık ilişkilerle birlikte yürümektedir.³²⁸ Bu süreçte bireyi etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Temelde aile unsuru olmak kaydıyla bireyin sosyal çevresi genişledikçe bu etki alanlarının çeşitliliği de çoğalmaktadır. Araştırmanın bu kısmında kurumdan ayrılmış bireylerin sergilediği dinsel tutum ve davranışlar ışığında bireylere dinî sosyalleşme sürecinde etki eden faktörler ele alınmıştır.

3.7.1 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Aile Faktörünün Katılımcılar Üzerinde Etkisi

Bahsettiğimiz dinî toplumsallaşma süreci bireyin dinî profilinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Dinî toplumsallaşma bu işlevini yaparken bunu çeşitli araçlar üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu araçlar bireyin tanıştığı ilk sosyal ortam olan aileden başlayarak akranlar, okul ortamı, mahalle ortamı vd. çoğalarak devam etmektedir. Buradan hareketle aile bu sürecin temelini oluşturan ve ilk katılmış olunan guruptur diyebiliriz.³²⁹ Dolayısıyla aile bireyin dinî toplumsallaşma sürecine ilk katkıda bulunandır. Bu, bireylerin çocukluk yaşlarına denk geldiği için de ayrı bir öneme sahiptir. Kurum bakımında büyümüş bireylerin çocukluk dönemleri bu anlamda önem arz etmektedir. Katılımcılar kuruma verilmeden önce çocukluk dönemlerinin bir kısmını organik ailelerinin yanında geçirmişlerdir. Bazı durumlarda çocuk kurum tarafından koruyucu ailelere de verilebilmektedir. Diğer bir yandan kurumlar çocuklara aile temsili dinî sosyalleşme aracı konumuna geçmektedir. Katılımcı 11'in koruyucu ailesinden bu bağlamda bir sosyalleşme örneği taşıdığı görülmektedir:

...Sadece bir nevi koruyucu ailem gibi yaşamaya çalışıyorum. Giyimi kuşamı, davranışları, yaşam tarzımı onlardan öğrendim diyebilirim. Rehber gibi beni yaşama hazırladılar kendilerinden göre göre yaşayarak öğrendim. Örneğin elimdeki paramı en iyi şekilde kullanmayı öğrendim. Hep ileriye dönük yaşamayı öğrendim. Geriye bakmamayı, geleceğe bakmayı öğrendim vb. (K-11, yaş 41, lisans, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 12)

K-3 ve K-5 kuruma verilmeden önce aile ortamında dinî toplumsallaşma örnekleri taşımaktadır. K-3 aile ortamında temel duaları öğrenirken K-5 dinî ritüelleri ebeveyni taklit ederek öğrendiği görülmektedir. Çocukluk dönemi özellikle de okul

³²⁸ Mustafa Arslan, "Dini Toplumsallaşma ve Temel Etkenleri: Türk Geç Ergenleri Arasında Uygulamalı Bir Araştırma", *Akademik Araştırmalar Dergisi* 31 (2006), 61-65.

³²⁹ Mustafa Arslan, "Dini Toplumsallaşma ve Temel Etkenleri:", 61-62.

öncesi çocukluk dönemi bireylerin taklit ederek dinî ritüelleri öğrenmeye açık olduğu görülmektedir.³³⁰

...bak şimdi kuruma gitmeden önce üvey babamın babası vardı o bana dinî, namaz sureleri boyutunda öğretmişti. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Kendi isteğimle oldu yani bir şeyleri öğrenmem. Hatırlıyorum daha yurda verilmeden evvel küçükken bile ben annem namaz kılarken ben de namaz kılmak istiyordum derdim. Annem bana tül bent vermezdi ben de başımı örtmek için havluyla kapanırdım... Yani bitaraftan evet çok şey dinî yönden çok kuvvetli biriyim ama gördüğünüz gibi açık bir bayanım o da yetiştirilmekten kaynaklı ben öyle düşünüyorum. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Çocukların ebeveynleri taklit yaparak bir öğrenme süreci geçirdiği bilinmektedir. Örneğin erkek çocuk babayı taklit ederek erkek gibi davranmayı öğrenirken bir kız çocuk anneyi taklit eder ve kadın olmayı öğrenir. Dolayısıyla taklit evresinde çocuk anne babayı taklit ederek birçok ahlaki ve kültürel değerleri de öğrenmektedir. Çocuk örnek aldığı bu kişiler üzerinden sosyalleşmeyi, gelecekteki sergileyebilecekleri tutum ve davranışları belirleyebilmektedir. Ebeveyn açısından bakıldığında anne ve babalar çocukları bu anlamda iyi veya kötü yönde yönlendirebilmektedirler.³³¹

Katılımcı 13 dezavantajlı bir ailede doğduğunu ifade etmektedir. K-13'ün ebeveynini tarafında yanlış yönlendirildiği dinî toplumsallaşma sürecinde olumsuz örneklerle maruz kaldığı görülmektedir:

Ben çok vicdanlı bir çocuktum. Nasıl desem çok fazla dezavantajlı bir aileden geliyor olmama rağmen bu bana her daim içimdeki bir şeye dayanma gücü veriyordu. Babam çocukken bana hırsızlık yaptırmaya çalışırdı ben çok kısa bir zaman gönülsüz şekilde yapsam da bundan kurtuldum. Kuruma verilmeden önce mahallemizde yazları Kur'an kursu olurdu. Babam inançsız biriydi. Kesinlikle gitmemize müsaade etmiyordu. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

K-13'ün dinî toplumsallaşma sürecinde dezavantajlı olması onun kurum sonrası dönemine de yansımaktadır. Bu anlamda birçok sancılı durumları atlattmakta zorluk çektiği görülmektedir. Kurum döneminde alınan dinî eğitimler ve kurum sonrası olumlu dinî toplumsallaşma süreçleriyle karşılaştığını ve bir olgunluk evresine doğru olumlu yol aldığı söylenebilir.³³²

³³⁰ İsmail Sağlam, "Okulöncesi Eğitimde Taklit Etkinlikleri ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/9 (2000), 1-8.

³³¹ Özdemir, vd., "Kişilik Gelişimi", 568.

³³² K-13 kurum sonrası dönemi için "Kurumdan Ayrılan Bireylerin Özel Hayatlarına Dinin Etkisi" konu başlığının içeriğine bakınız.

3.7.2 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Sosyal Çevrenin Katılımcılar Üzerinde Etkisi

Din, toplumsal yünü olan, birey ve toplum ilişkilerini düzenlemede önemli bir yeri ve işlevi olan kurumdur. Bu anlamda din, ibadet uygulamaları ve iman esaslarıyla doğrudan veya dolaylı yollarla bireylere ve toplumlara etki etmektedir. Bireyin dinî yaşama biçimi bulunduğu sosyo-kültürel ortamla da ilintilidir.³³³ Kurum bakımında büyümüş bireylerin kurum döneminde aile ortamından uzak olmaları onların birincil dinî sosyalleşme ortamından uzak kalmaları demektir. Aile yerine kurumda çocukluk ve ergenlik yıllarını geçiren bireylerin kendi kurum yıllarına göre zaman zaman dinî eğitimlerden uzak kaldıkları görülmektedir. Bu durumu kurum dışında telafi edebilen K-10'un anlattıkları şöyledir.

Mesela; dediğim gibi ben bir çay ocağında çalışıyordum onu da söyleyeyim ve 3 yıl kadar çay ocağında hem okudum hem çalıştım. Dinî eğitimi oradaki terziler vardı birçok şeyi onların vesilesiyle öğrendim. Daha çok benim bulunduğum bölgede, terziler dinî bütün kişileri onlar bana diyorlardı ki işte zekât şudur, fitre şudur, namaz budur hadi gel Cuma namazına gidelim gel şuraya gidelim. Yani etrafımdaki kişilerin beni bu şekilde teşvik etmesi ve benim de biraz bu işe yatkın olmam dinî konuda bana yardımcı oldu. Mesela onlar beni camiye götürüyorlardı ben de severek gidiyordum. Tabi sosyal çevremizin özellikle benim bulunduğum çevrenin bu yönde bana çok büyük katkısı olmuştur. (K-10, yaş 58, yüksek lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Yine dinî tutum ve davranışların yargılandığı ortam ve durumlara maruz kalan K-3'ün aktardıkları dikkat çekicidir. Çalıştığı kurumda sosyal çevreden aldığı baskı ve tutumlar aşağıdaki gibidir.

Şimdi bizim bulunduğumuz ortamda abdest alıp namaz kılan insanlar çok şey edilmiyordu... Bunu gizli gizli yapıyorduk depolarda. He açık konuşmak gerekirse bizde zaten çok o konulara yakın değildik. Ama benim eşimin başı kapalıydı bu konuda ikazlar aldım. İşte efendime söyleyeyim başını açsın yoksa sıkıntı yaşarsınız gibi ikazlar yapıldı. Çünkü bizden istedikleri astsubay profili biz değildik. Onlar diyordu ki adam kokteyle gelsin, brancha gelsin toplantıya gelsin. Bizimle içsin, bizimle takılsın. Bizim dünyaya bakış açımız öyle değildi. Ama bu tür baskılar oldu. Fırsat buldukça namazımızı kılmaya çalıştık, fırsat buldukça orucumuzu tutmaya çalıştık. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Batılı çalışmalar dinî toplumsallaşma ajanlarını genellikle akran/arkadaş grupları ve kilise kurumu olarak tanımlamaktadır.³³⁴ Bu anlamda dinî toplumsallaşma sürecinde önemli olan ibadet yerleri ve grupları önem arz etmektedir. Nitekim K-9'un da katılmış olduğu grup bireyin dinî toplumsallaşmada ona etki eden sosyal çevre faktörünün örneğidir.

³³³ Çapcıoğlu, *Modernleşen Türkiye'de Din ve Toplum*, 279-281.

³³⁴ Gary E Madsen, etc., "Maintaining the Faith during College: A Study of Campus Religious Group Participation", *Review of Religious Research* 25/2 (December, 1983) 127-141.

Ama şöyle bulunduğum çevrede de arkadaşlarım dindarlardı, iş arkadaşlarım yine öyle. Devam eden süreçte dinî olan yerlere takılıyordum. Nasıl diyelim şöyle daha dindar yerler var ya tarikata gidiyorduk. Bunların dışında kitaplar aldım, okudum. Yani bunlar bir insanın kendisinin elinde diyebilirim. ...Ben Nakşibendi tarikatına mensubum, oralara da gittim. Oradan da biraz feyz aldık. Hep bu şekilde oldu... (K-9, yaş 50, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

K-5'in kurum ve kurum sonrası dönemlerde yaşadığı dinî toplumsallaşma sürecine bakıldığında kurum yıllarından gelen arkadaşlık ilişkisinin ve kurum sonrası dönemde edindiği arkadaşların etkisi görülmektedir. Dinî toplumsallaşma esnasında edinilen arkadaşlık ve onun birey üzerindeki etkisi görülmektedir. Bireyin bu toplumsallaşma sürecinde dinî ritüelleri pekiştirdiği ve uyguladığı, bunda da sosyal çevrenin önemli katkısı olduğu görülmektedir.

Benim yurttan bir arkadaşım var Firdevs ilkokuldan beri görüşüyoruz hiç kopmadık. Onunla çok yakınız mesela ben derim ki işte ben bugün bu kadar cüz okudum o der bana bugün bu kadar şunu yaptım şu duayı ezberledim böyle birbirimizi iteklediğimiz zamanlarımız var. Evliyken dinî hatta, maneviyata daha çok eğildim. Çünkü evliliğim çok sıkıntılıydı ve kendimi, kafamı orada dağıtı biliyordum. Evliyken gittim ben o tarafa öyle diyeyim size. Yolun güzel tarafını aslında ben evliyken buldum ve sonrasında bu konuyla alakalı kendimi çok geliştirdiğime inanıyorum. ...Dediğim gibi evliliğimde böyle gittiğim dinî sohbetler vardı oradaki bir hanım çok severim o beni gerçekten çok etkilemişti. İnsan olarak doğamız itibarıyla günaha meyilli yaratılmışız zaten şeytan, nefis sürekli arkamızda sürekli onlar kovuyor biz kaçıyoruz diyelim. Mesela; namaz kılmayı ben orada öğrendim öyle söyleyeyim size. Kur'an'ı Kerim'i bir tanıdık vasıtasıyla (yaşça çok büyüktü benden Allah Rahmet eylesin anne diye hitap ederdim kendisine ben o zamanlar yirmili yaşlarımdayken o kırklı yaşlarındaydı) öğrendim. Her gün bana gelerek Kur'an'ı Kerim öğretti sağ olsun. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Dinî toplumsallaşma süreci bireylerin kurum sonrası dönemlerinde daha geniş sosyal çevrelerinin oluşmasıyla daha farklı bir boyuta ulaşmaktadır. Kurum sonrası dönemde bireylerin gerek iş ortamları gerekse işle bağlı olarak bulundukları yeni coğrafi konumları onları yeni sosyal çevrelerin içerisine katılmaya mecbur kılmaktadır. Bu bağlamda bireyin edinmiş olduğu yeni sosyal çevresinin onun toplumsallaşma, dolayısıyla dinî toplumsallaşma sürecinde önemli etkisi bulunmaktadır. K-13'ün kurum sonrası yaşadığı dinî toplumsallaşma süreci olumlu yönde ilerlediği ve bunun K-13 yaşam kalitesini artırdığı görülmektedir.

5 sene Trabzon'da görev yaptım. Buradaki çalışma arkadaşlarım dinî duyguları kuvvetli insanlardı ve beni çok seviyorlardı. Onlarla namaz kılmayı, daha düzgün giyinmeyi, daha dürüst olmayı öğrendim. Bana olumlu çok katkıları oldu. Sosyal hayatımda daha girişken, daha pozitif, daha anlayışlı biri oldum. Hatalarımdan ders çıkarmaya çalışıyordum. Maalesef ki kurum sürecinde aldığım yaraları telafi edebilmek için biraz olsun huzurlu uyuyabilmek için hayatımı felç etmeyecek şekilde alkol ve sigara alışkanlığım var. Sahte bir mutluluk. Bunun üstesinden Allah'a duyduğum sevgiyle gelmeye çalışıyorum hem dua ediyorum ve her gün daha da iyiye gidiyorum... Memuriyete ilk başladığım süreçte dinî duyguları gelişmiş doğru insanlarla tanışınca namaza başladım, oruca riayet etmeye çalıştım, daha yardımsever

bir insan oldum. Çanakkale’de maalesef sosyal çevrem dinî duyguları gelişmiş insanlar değildi. Fakat ben doğru gördüğüm ve öğrendiğim bilgileri kendilerine aktararak bir rol model olma çabasındayım. ... soyunup beni görünüşümle, saçımın açık olmasıyla, giyimimle ahlaksız ilan etmeye çalışan, bana evli barklı olmasına rağmen sarkıntılık edip dinî duygularını yüksek addeden kişileri görünce önce bir tiksinti geldi. Yapmak istediğim şeylerden bile vazgeçtim bir süre. ...Trabzon Çaykara’da beraber görev yaptığım şef Hacer Ablam, Maçka’da birlikte çalıştığımız Ayşe ablam vardır. Onları çok severim. Onlar yaşadıkları coğrafyanın mutaassıp yapısından tamamen nasibini almış tesettürlü, mütevazı bir yaşamı olan eğitim seviyeleri orta derecede, son derece vicdanlı, ahlâklı insanlardır. 5 sene boyunca beni bütün çevreye karşı korumuşlar, sahip olduğum değerleri bana aşılamışlardır. Haftanın 3 günü bir fiil evlerinde beni misafir etmişler, maddi hiçbir beklentiye girmemişlerdir. Özlediğim aile sıcaklığını onlarda gördüğüm için de doğru olan yola girmeme vesile olmuşlardır. Allah razı olsun. Onlar sayesinde kendime daha çok değer vermeyi öğrendim. Yalnız da olsam Allah’tan başka kimseye ihtiyacım olmadığını öğrendim. Günahlarım karşısında Allah’ın affediciliğine sığınmayı öğrendim, daha çok dua etmeyi öğrendim. Şu an hayatımı sadeleştirmeye, inandıklarımı ve yaptıklarımı tamamen örtüştüren bir birey olma çabası içerisindeyim... (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Aynı zamanda kurumda büyümüş bireylerde görülen dinî toplumsallaşma sürecinde önemli hususlardan biri de aile eksikliğidir. Bu, kurumda büyüyen bireyler açısından dinî toplumsallaşma sürecinde görülen en bariz eksikliktir. Nitekim birey bunu gerek bilinçli gerekse bilinçsiz olarak ikincil toplumsallaşma alanlarından karşılamaya çalışmaktadır. Özellikle J. Wach bireylerin çocukluk döneminde aile yanında yaşadıkları dinî sosyalleşmenin onların yetişkinlik çağlarında yaşadıkları dinî duygularla yakından ilgili olduğunu vurgulamaktadır.³³⁵

3.7.3 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Eğitim Kurumları ve Öğretmen/Eğitmen Faktörünün Katılımcılar Üzerinde Etkisi

Bireyin dinî gelişiminde birçok etken bulunmaktadır. Gerek bulunulan sosyo-kültürel ortam gerekse alınan eğitimler bireyin dinî gelişimini direkt etkileyen faktörlerdendir. Ülkemizde din eğitimi MEB başta olmak kaydıyla camilerde, üniversitelerde, enstitülerde, tarikatlarda, dinî gruplar gibi birçok yerde verilmektedir.³³⁶ Kurum bakımında bulunan çocuklar açısından MEB okullarında verilen din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ve MEB ile DİB arasındaki protokollerden sonra kurumda verilen din hizmetlerinin bu konuda önemli rolü bulunmaktadır. Dinî toplumsallaşma bağlamında MEB okullarında alınan din derslerinin katılımcıların kurum sonrası hayatlarına katkısı şöyledir:

³³⁵ Mustafa Arslan, “Dini Toplumsallaşma ve Temel Etkenleri:”, 63.

³³⁶ Fazlı Arabacı, “Türkiye’de Dinî Sosyalleşmenin Temel Etkenleri”, *Dinî Araştırmalar Dergisi* 6/16 (Mayıs-Ağustos, 2003), 50-55.

Okula gittiğim dönem gördüm din dersini. Tabii bana katkısı oldu bir şeyleri öğrenmiş olduk. Neyi öğrenmiş olduk? Dinî öğrenmiş olduk, Kur'an'ı öğrenmiş olduk, duaları öğrenmiş olduk. Çok büyük katkısı oldu mesela; eğer okulda bu olmasaydı biz bunların hiçbirini bilmeyecektik. Çünkü bize o yaşlarda hiç kimse hiçbir şeyi öğretmiyordu. (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Gittiğim okullarda duaları, doğruyu, yanlışı, namazı, dinî vecibeleri öğrendim. Dinî olarak öğrendiklerim beni hayatta ve ayakta tuttu. Başımıza gelenlerin Allah'ın takdiriyle sınavımız olduğunu öğrendim... (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Ne kadar uygulamasak da en azından bir cumaya gidiyoruz. Namaz kılacak olsam temel şeyleri biliyorum. İllaki aklıma gelmeyen de olabilir katkıları olmuştur. (K-4, yaş 28, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Dinî toplumsallaşma sürecine önemli etkisi bulunan din eğitiminde öğretmen/egitmen faktörü de dikkate değerdir. Nitekim öğretmen öğrenci ilişkisi bireyin verilen eğitimleri içselleştirmesine veya reddetmesine sebebiyet verebilmektedir.³³⁷ Örneğin öğretmen faktörünün olumlu olduğu K-9'un ve olumsuz olan K-1'in bu durumla alakalı geri bildirimleri şöyledir:

Şöyle diyebilirim; ortaokulda bizim din hocamız vardı, en başta beni o etkiledi. Ortaokul zamanlarında namaz kılmaya başladık. Sıraların üstünde namaz kılardık. O hocamızın çok etkisi vardı. Ortaokulda cumaya gidiyorduk. Gelişen dönemlerde namazlarımızı zaman zaman kıldık, zaman zaman kılmadık. (K-9, yaş 50, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

Allah belalarını versin hepsi dinî kullanarak ... alasını yapardı. Dinden soğuttular o kadar. (K-1, yaş 28, lisans, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

Öğretmenin birey üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Çocukların/gençlerin genellikle aileden sonra ikincil sosyal alanı eğitim kurumları ve çalışanlarıdır. Bu konumda birey aile dışında ilk toplumsallaşma deneyimini tecrübe etmekte ve kendine bir kişilik kazanmaktadır. Kurumda büyüyen bireylerin okul deneyimleri daha hassas olabilmektedir. Bu nedenle kurum çocuklarının bu hassasiyeti ne kadar kayda değer görülme de büyük sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin aile durumlarının arkadaşları yanında sorulmasından rahatsız olmaları zaman zaman bireylerde olumsuz sonuçlar doğurmakta kendilerini ötekileştirilmiş hissettirebilmektedir.

Kurum yıllarında dinî bir eğitim alamayan bireylerin kurum sonrası yıllarda bu eğitimleri almakta zorluk yaşadığı görülmektedir. Eğitim aldıkları taktirde de ileri yaşları nedeniyle öğrenme becerilerinin zayıf olduğu görülmektedir.³³⁸

³³⁷ Mehmet Üstüner, vd., "Öğretmenlerin İdeal Öğretmen Özelliklerine İlişkin Görüşleri", *Millî Eğitim Dergisi* 50/229 (Kış, 2021), 567-585.

³³⁸ Azize Ummanel, Aytaç Dilek, "Gelişim ve Öğrenme", *Öğretim İlke ve Yöntemleri* ed. Süleyman Çelenk (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2021) 5. Baskı, 35-52.

Tabi. Namazı biliyorum, iyi bir şey. Dinî konularda ileri derecede bilgim yok. Kur'an'ı bilmem ben. Çünkü fazla bir şey öğreten olamadı, öğrenemedik. Belli bir yaştan sonra da uğraşmadık. Ama ben Kur'an'ı öğrenmeyi çok istedim. Almıyor kafam arkadaş ya. Çok uğraştım ikinci harfe geçemiyorum. Okuyorum sonra ezbere geçince unutuyorum. O eğitim bize küçükken verilseydi ben Kur'an'ı da öğrenirdim diğer her şeyi de ezberlerdim. Çünkü anlattıkları zaman çok etkileniyordum. Çocukluk yaşında öğrenmek önemli yani. Yurtta da o eğitimi verselerdi belki şu an ben 5 vakit namaz kılıyordum. Kurumlarda bizim zamanımızda din zayıftı, sıfırdı. Ondan sonra 2 ay öyle camiye gitmekle ne olur yani. Ancak namazı niyazı öğrendim... (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Kurum çocuklarına daha önce bahsettiğimiz DİB ve SHÇEK arasındaki iş birliğinden³³⁹ önce verilen dinî eğitimler genelde kurum yöneticilerinin buna imkân sağlamalarıyla giderildiği görülmektedir. Yine kurum çalışanlarının kendi inisiyatifleriyle ve dinî bilgilerinin yettiği kadar çocuklara yardımcı olmaya çalıştıkları görülmektedir.

1980'li yıllarda din eğitimindeki boşluğun bir kısmının cemaat ve tarikatlar tarafından doldurulduğu görülmektedir. Nitekim K-10 kurum yıllarında kurumda çalışan öğretmenler tarafından bir takım dinî öğretme çabasının oluştuğunu vurgulamaktadır. Şahıslar tarafından verilen bu dinî eğitimlerin çeşitli cemaat ve tarikata yakın kişiler tarafından verildiği görülmektedir.³⁴⁰

Yani ben olsam mesela şimdiki verilen dinî eğitimi/hizmeti o zamanlar verebilirdim... Bizim zamanımızda öğretmenler kendi bildikleri kadar bize dinî eğitim vermeye çalıştılar. Ama orada da cemaatler ön plana çıktı. Mesela nur cemaati vardı o farklı bir eğitim vermeye çalışıyordu, milliyetçi bir kısım vardı o farklı bir eğitim vermeye çalışıyordu, ışıkcılar vardı onlar farklı bir eğitim vermeye çalışıyordu. Herkes oradaki çocuklara kendine göre dinî eğitimini vermeye çalışıyordu. Ama temel aynı olduğu için üzerine koyarak gidiyorsun. Benim hayatımda kurumda, lisede falan gördüğüm dinî eğitimlerin hiçbir etkisi olmadı. Zaten tam öğrenemiyorsun. Lisedeyken de ortaokuldayken de ama en azından dinî kötü olarak bilmiyorsun öyle diyeyim. Ama din olarak bana Allah bilincini tabii veriyor, Peygamber bilincini veriyor. Peygamberimizin kim olduğunu, Allah'ın kim olduğunu, abdestin nasıl alındığını, namazın nasıl kılındığını buna benzer şeyleri öğretiyor. Ama maalesef çok üst düzeyde bir şeyler bize verilmedi. Yani temel eğitimleri gördüm o kadar yani. ...Abdullah Hoca diye biri vardı Konya İlahiyattan kuruma geliyordu. Abdullah Hoca ara sıra gelir normal ders yapardı 1985'te... (K-10, yaş 58, yüksek lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Tarikat ve cemaatlerin 1980'li yıllar ve sonrasında sosyal alana daha çok yayıldığı görülmektedir. Bunu etkileyen ana unsurlara bakıldığında sanayileşme, göç, modernleşme, kentleşme ve bunlarla bağlantılı meydana çıkan toplumsal değişim sürecinin meydana çıktığı görülmektedir. Bu değişim sürecinde bir takım cemaat ve

³³⁹ Özdemir, "Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri", 205-207.

³⁴⁰ Zehra Işık, "Dinî Grup Mensubu Kadınların Dinî Grup Aidiyeti ve Diğer Dinî Gruplara Yaklaşımları: Cerrahî Grubu Örneği", *Din Sosyolojisi Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Ekim, 2021), 3-5.

tarikatlarda sürece uyum sağlama çabaları görülmektedir. Tarikatlar/cemaatler hem varaklarının devamı sağlamak hem de yeni üye toplamak için toplumsal alanda farklı hizmet sektörlerinde var olmaya başlamışlardır. Bu hizmet sektörlerinin içerisinde turizm, eğitim, sağlık, medya vd. birçoğu bulunmaktadır. Sosyal hizmet kurumları dolayısıyla dönemin yurt ve yuvalarında da tarikat veya cemaat üyeleri ve faaliyetleri görülmektedir.³⁴¹

3.7.4 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medyanın Katılımcılar Üzerinde Etkisi ve Örnekleri

Toplumsallaşma bir yönüyle bireylerin veya toplulukların karşılıklı etkileşimi ve iletişim sonucu meydana gelmektedir. Buradan hareketle iletişimin bir sosyal unsur olduğunu ve iletişimin toplumsallaşma sürecinin adeta pratiği olduğu görülmektedir. Zamanla değişen iletişim beceri, alışkanlık ve araçlarımız günümüzde çok geniş kitlelere hitap edebilecek duruma gelmiştir.³⁴² Özellikle son yüz yılda teknolojinin gelişmesi sonucu toplumsallaşmanın her yönünde kitle iletişim araçlarının büyük etkisi olduğu görülmektedir.³⁴³ Günümüzde kitle iletişim araçlarını yazılı kaynaklar, televizyon ve internet kaynağı olarak kategorize edebiliriz. Bu araçlar vasıtasıyla bir takım dinî faaliyetler de yürütülmekte bu da kitle iletişim araçları üzerinden bir dinî toplumsallaşma sürecini açığa çıkarmaktadır.³⁴⁴ Kurumda büyümüş bireylerin hayatlarına da bu iletişim araçları doğal olarak etki etmektedir. Bu anlamda katılımcılarda görülen bazı kitle iletişim araçlarıyla dinî toplumsallaşma süreçleri dikkat çekicidir. Sosyal medya YouTube platformu aracılığıyla dinî bir kanalı³⁴⁵ takip eden K-5'in deneyimi şöyledir:

Ben esele en çok YouTube'dan Hayalhanem kanalı var onların videolarını, sohbetlerini izliyorum. İyi geliyor bana. Bir de kendilerini hiçbir yere bağlamadıkları için onları rahat rahat izliyorum. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

³⁴¹ Adem Efe, *Dini Gruplar Sosyolojisi* (İstanbul: Dönem Yayıncılık, 2013), 143-145.

³⁴² İbrahim Yenen, "Medya ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı* ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 379-381.

³⁴³ Şükrü Türköz, "Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medyanın Rolü", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/1 (2016), 97-114.

³⁴⁴ Mustafa Arslan, "Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6/11 (Bahar, 2016), 5-25.

³⁴⁵ Tansu Abdaloğlu *Din Sosyolojisi Açısından İslami İnanç Topluluklarının Yeni Mekânları: Youtube Kanalları* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 121-123.

Genellikle dinî toplumsallaşma sürecinde etkili olarak en yaygın biçimde kullanılan kaynağın kitaplar olduğu görülmektedir. Bu duruma İslam dininin Kur'an üzerinden bireye ulaşmış olmasının büyük oranda etkisi vardır. Bunun için kitaplarla ilgili durumun daha geniş olduğu düşünülmüş ve bir sonraki başlıkta bu kaynak kaleme alınmıştır. Başvurulan yazılı kaynaklarla ilgili örnekle K-6'nın anlatımı şöyledir:

Videolara baktığım, ayetleri girip karşılaştırdığım da oldu. Asaf suresi 37'ci ayete bakmıştım. Turan Dursun'un kitaplarını okudum. Mesela; surede, ayetlerin kendi arasında çelişkili olduğunu düşündüm. Asaf suresindeki ayetlerde ne diyor onlara baktım, biraz onları inceledim. Bir şeye takılıp kalmadan araştırmayı gözümle görmeyi seviyorum. (K-6, yaş 52, lise, bekar, erkek, kuruma verilme yaşı 10)

Sesli ve görüntülü kitle iletişim aracı olarak radyodan sonra insanlığın en yaygın kullanmış olduğu kitle iletişim aracı televizyonlar olmuştur. Günümüzde internet sonrasında popülerliğini biraz kaybetse de daha pratik kullanımı ve denetim mekanizmalarının³⁴⁶ oluşu bireylerin televizyonun kullanımını sağlamaktadır. Ülkemizdeki televizyon kanallarında verilen dinî içerikli programları izleyen K-9'un söylemleri şöyledir:

Mesela; ben televizyonda Nihat Hatipoğlu'nu takip ediyorum. Zaten hocayı herkes televizyonda izliyor. Televizyonda olanlardan o hoşuma gitti. Başka hoşuma giden din alimlerini internette olsun, televizyonda olsun, orada burada olsun onları izliyorum. Aslında güzel olan her şeyi kapıyoruz, izliyoruz diyebilirim. Bir şeye internetten bakıyorsun güzel bir konuşma, etkili, güzel bir hikâye bunlar insanı cezbediyor. Güzel bir film o da insanı etkileyebiliyor. (K-9, yaş 50, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

Günümüzde yukarıda bahsettiklerimizin haricinde web'de³⁴⁷ bulunan birçok belge, arşiv, video, köşe yazıları vd. bulunmaktadır. Bahsettiğimiz kitle iletişim araçları üzerinden dinî toplumsallaşma sürecinde web ortamının neredeyse her alanı kullanılmaktadır. Web ortamında dinî bir bilgiye veya dinî bağlantılı herhangi bir kaynağa ulaşmak oldukça normale dönüşmüştür. Bu mecralar aynı zamanda çeşitli tarikat ve cemaatlere de geniş kapılar açmış ve dinî renkliliğin mevcudiyeti artmıştır.³⁴⁸ Katılımcılardan K-7'nin anlattıkları bu duruma örneklik teşkil etmektedir:

³⁴⁶ Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenlemek ve denetlemekle görevli, Anayasanın 133. maddesi kapsamında üyeleri TBMM Genel Kurulunca seçilen, özerk ve tarafsız bir kamu tüzel kişiliğidir

³⁴⁷ World Wide Web, Dünya Çapında Ağ, İnternet üzerinde yayınlanan birbirleriyle bağlantılı hipermetin dokümanlarından oluşan bir bilgi sistemidir.

³⁴⁸ Arslan, *Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine*, 17-19.

Böyle yetiştiğim halde yine Allah sevgimiz sonsuz. Ben videolar açıyorum, Peygamberin hayatını izliyorum. Öyle şeylere meraklıyım. Müslümanlık kolay gelmemiş. Çok zorluklar yaşamışlar. Ben onların hepsini internette araştırıyorum. Cübbeli Ahmet hocayı izliyorum o da yani öyle izlemesi hoş geliyor. Biraz esprili biri. Anlattıkları da hoşuma gidiyor. Hiçbirine özel sevgim, saygım yok. Benim için Hz. Muhammed, benim bildiğim o. (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Kitle iletişim araçlarından günümüzde en yaygın kullanımı olan internet ortamının, avantajları olduğu kadar dezavantajları da vardır. Bireylerin bilgiye hızlı erişimi kadar bilginin doğruluğu ve hiçbir ikincil amaç taşıyor olması bu noktada önem arz etmektedir. Bu anlamda gerek kurumda büyüyen gerekse doğal aile ortamında büyüyen çocukların ve gençlerin bu konularda ön hazırlığa tabi tutulmaları, bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Bugün medya okur yazarlığı adı altında ilköğretimde uygulanan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu projesi bulunmaktadır. Bu projenin din eğitimi boyutunun işlenerek çocukların ve gençlerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir.³⁴⁹

3.8 Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Bireylerin Sık Başvurdukları Bilgi Kaynakları ve Örnekleri

Günümüzde bilgi edinmenin yolları hayli çeşitli olmakla birlikte alınan bir bilgi içinde birçok materyal bulunmaktadır. Günümüz teknoloji çağında internet ortamı popülaritesini artırırken fiziksel yazılı kaynaklar geleneksel olarak anılmaya başlanmıştır. İnternet ortamında kısa yollarla aramalar yapılarak istenen konu aydınlatılmakta ve bilgiye daha hızlı ulaşılabilmektedir. Bu ne kadar kolay bir bilgiye erişim kaynağı olsa da bazı durumlarda daha az tercih edildiği görülmektedir. Örneğin konu kutsal kitaplar olunca okurun fiziksel olanı tercih ettiği dolayısıyla geleneksel yöntemle başvurduğu görülmektedir.³⁵⁰ Bu araştırmada yer alan 15 katılımcının bilgiye ulaşmada en çok tercih ettikleri kaynaklar tablodaki gibidir.

³⁴⁹ Arslan, *Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine*, 21-23.

³⁵⁰ Mustafa Temel, vd., “İnternet Üzerinden Dini Bilgi Edinme Süreci ve Eleştirel Yeterlilikler: Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (Ekim, 2018), 1122-1130.

Tablo 9. Katılımcıların Dinî Bilgiye Ulaşmada En Çok Başvurdukları Kaynaklar

Kur'an-i Kerim/Kur'an-i Kerim Meali	İnternet/WE B	Diğer Kitaplar	TV/Radyo	Boş
11	3	4	2	2

Katılımcılardan dinî kaynak olarak Kur'an ve Kur'an mealine başvuranların söylemleri şöyledir:

Elbette yeri geldiğinde Kur'an-i Kerim mealinden yardım aldım. (K-1, yaş 28, lisans, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

Yani kendimi kötü hissettiğimde Kur'an'ı Kerimden herhangi bir sayfayı açıp ne hal üzerindeyim bunu orada okuyup görmek istiyorum ve zaten orası bana ne yapmam gerektiğini gösteriyor, söylüyor. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Evet ara sıra kullandığım oluyor, dara düştüğümde hep Yasin okurum. (K-12, yaş 37, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

Hayatla ilgili problemlerimi çözerken ilk rehberim tabii ki Kur'an'dır. Arapça okumayı bilmiyorum fakat öğreneceğim. Mealler her ne kadar okyanustan bir bardak alınmış su hükmünde olsa dahi beni çok rahatlatıyor. Düzenli olarak Kur'an okurum. Kur'an dışında dinî kaynak okumama sebebim de fani olan her şeyin maddi bir çıkar peşinde olması dolayısıyladır. (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Ben ilkokul mezunu biriyim. Yurtta belki görmedim bunları, dinî olarak bir ders almamış olabilirim ama Kur'an-ı Kerim'in ne yazdığını okumuş bir insanım. Çünkü o benim okumam gereken bir şey. Hani ne yazdığını, nasıl hareket etmem gerektiğini oradan okuyarak biliyorum. (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Kur'an-i Kerim sonrasında en çok başvuru kaynağın diğer dinî içerikli kitaplar olduğu görülmektedir. Bu kitaplar içinde ise en çok başvuru ve güvenilir olarak görülen Diyanet'e bağlı yayınlar olduğu görülmektedir. Nitekim araştırmamızda çıkan verilerle bu alanda yapılmış olan çalışmalar benzerlik göstermektedir.³⁵¹

Tabi şöyle; diyanetin kaynaklarından zaman zaman girip baktığımız şeyler oluyor. Mesela faize karışmamaya çok özen gösteriyorum... Yani bakıyoruz zaman zaman bazı şeylere, hadislere, ayetlere baktığım zamanlar oluyor. Bilmediğimiz şeylere bakıyoruz. (K-9, yaş 50, ön lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

Evet dinî kitapları kullandım. Bir ara çok sıkışmıştım bende o yüzden içimi rahatlatmak adına dinî kitaplar okudum. (K-2, yaş 20, lise, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

³⁵¹ Temel, vd., "İnternet Üzerinden Dini Bilgi Edinme Süreci ve Eleştirel Yeterlilikler", 1126.

İnternet'in 1990 yılı sonrasında halka açık ağlar şeklinde gelişmesiyle dinî bilgi sitelerinin de bu ortamda var olmaya başladığı görülmektedir. Dinî siteler sadece İslam için değil Hristiyanlık, Yahudilik gibi semavi dinler dahil olmak kaydıyla bugünlerde varlığı görünen yeni dinî hareketlerin de internette varlık gösterdiği görülmektedir. Hatta bu sitelerin bazıları üyelerine indirimli alışveriş, üyelerle sohbet odaları, bilgi sorma gibi birtakım hizmetlerde sunmaktadır. Bugün cep telefonlarından dahi internete ulaşıyor olmamız bu süreci geliştiren unsurlardandır. Erişimde kolaylık ve bir takım bahsedilen hizmetlerin olması günümüzde internet ortamının en çok tercih edilen dinî bilgi kaynakları arasında olmasını sağlamaktadır.³⁵²

Kaynak olarak baktığın zaman zaten bugün bilgi çağında yaşıyoruz açıyorsun cep telefonunu yüzlerce kaynak sana ne yapman gerektiğini söylüyor. Ama tek bir kaynaktan devam eden insan zaten kendini yanıltır. Benim için doğru olduktan sonra doğru şeyleri ifade ettikten sonra her yerden bakarım. Yani kitaptan bakarım, internetten bakarım, açar Kur'an'dan bakarım... Esas olan Kur'an'dır bana göre. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Tabloda rakamlarla verdiğimiz katılımcı dağılımına örnek teşkil eden K-3'ün bu anlamda birçok kaynaktan faydalandığı görülmektedir.

3.9 Katılımcıların Dinî Yaşayış, Tutum ve Durumlarla İlgili Olasılık Tahminleri

Bu araştırma yapılırken veri toplamak için görüşmeler yapılmış bu görüşmelerde Ek-3'teki anket soruları katılımcılara yöneltilmiştir. Anket soruları hazırlanırken hem katılımcı rahatlatılmak amacıyla hem de olası cevap alınamayacak sorular için alternatif cevap almak için farklı türden sorular hazırlanmıştır. Bu sorular arasında varsayıma dayalı olan³⁵³ "Sizce kurumda değil de hayatın olağan akışındaki bir aile ortamında büyümüş olsaydınız bu durum dinî yaşantınızda ne tür sonuçlar doğururdu?" sorusu yöneltilmiştir. Tüm katılımcıların cevaplarına bakıldığında cevaplar dört farklı başlıkta kategorize edile bilmektedir. Bunlar şu anki dinî durumlarının organik ailede büyümeleri halinde daha iyi yönde farklı olabileceği,

³⁵² İbrahim Gürses, vd., "İnternet Kullanımı ve Ergenlerin Dini Gelişimleri Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2018), 112-113.

Dindin Solahudin, etc., "Internet and Islamic Learning Practices in Indonesia: Social Media, Religious Populism, and Religious Authority", *Religions* 11/19 (December 2019), 1-19.

³⁵³ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 136-142.

daha kötü yünde farklı olabileceği, değişmeyeceği ve bu durumu tahmin edememek başlıklarında kategorize ettik. Örneğin iyi yönde farklı olabileceğini tahmin eden katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir.

Tabi. Babamız başımızda olsaydı farklı olurdu. Ben yüzde yüz dinime düşkün olurum. Hani adam bizi sopayla da olsa derse gönderirdi. Çünkü rahmeti babam inançlı adamdı. Yüzde yüz fark ederdi. Biz kendi çabalarımızla bu kadar olduk da o zaman belki 5 vakit namazını kılan bir insan olacaktım. Ama bu düzenim olmazdı. Gariban adammış, durumumuz iyi olmazdı yani... (K-7, yaş 55, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 5)

Çok farklı olurdu bak şunu söyleyeyim sana. Benim babam 5 vakit namazını kılan, Kur'an'ını okuyan dinine bütün, bağlı bir insanmış. Babam vefat ettiğinde ben 3 yaşındaymışım abim 6 yaşında o hatırlıyor zaten annemde anlatıyor. Benim babam dinî bütün, namazını kılan, Kur'an'ını okuyan ve asla bundan vazgeçmeyen bir insanmış. Tabi ben şu anda bak yurttan büyüdüğüm halde bu şekilde dinime sarılabiliyorum doğru mu? Peki babam yaşıyor olsaydı böyle dinî bütün bir insanın yanında nasıl olurum. (K-8, yaş 37, ilkokul, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 6)

Eğer normal bir aile hayatında büyümüş olsaydım, çok daha dindar çok daha ahlaki değerleri gelişmiş bir karakter olurum. Yaptığım birçok hatada adeta kendimi doğru bir malzeme olarak yanlış insanlara emanet edilmiş gördüm. Erken yaşta evlenip, güvenli bir aile kurmak isterdim. Çalışıp mücadele etmekten çok bu işi erkeğe bırakıp anne ve eş olmak için, Allah için görevlerimi yerine getiren bir birey olurum. Şimdi ise dezavantajlarımdan dolayı on sene çabalamama rağmen dinî bir ailede büyümüş bir adamın ailesine kendimi kabul ettiremedim... (K-13, yaş 29, lisans, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Katılımcılarda 1'i bu tahminde bulunamamış "bilemiyorum" cevabını verirken 2 katılımcı doğal aile ortamında büyümüş olsaydı dinî yaşayış, tutum ve davranışlarının daha kötü olabileceğini söylemektedir:

Olmazdı. Daha kötü olurdu. (K-2, yaş 20, lise, evli, kadın, kuruma verilme yaşı 8)

Valla yani onu görmek için şöyle düşünüyorum ben, benim kendi ailemde amcalarımın çocukları var, teyzemin çocukları var onlara bakıyorum bir de kendime bakıyorum. Bence ben kurumda kaldığımdan dolayı daha çok dinî, hakkı, hakkaniyeti, haramı, helali, kul hakkını, birisinin önüne geçilemeyeceğini ne bileyim birisine teşekkür edilmenin nasıl olacağını ve buna benzer şeyleri daha iyi gözetiyorum... tabi aileye göre değişir ama zannımca onlara baktığımda kendimin daha çok dinî boyutta olduğumu düşünüyorum... (K-10, yaş 58, yüksek lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Diğer katılımcıların soruyla ilgili cevapları dinî durumlarının değişmeyeceği yönde olmuştur. Bu tahminlerle ilgili bireylerin olası dinî durumları tablosu oluşturulmuştur. Tabloya göre 15 katılımcının veri dağılımı şöyledir:

Tablo 10'dan de görüldüğü üzere katılımcıların konu hakkında düşünceleri doğal aile ortamında büyümüş olsalar bile şu anki dinî yaşayış, tutum ve davranışlarının değişmeyeceği yönündedir.

Bu konuya biraz da dinî kimlik oluşumu süreci açısından bakmamız da gerekmektedir. Nitekim bireyim dinî kimlik oluşum süreci belirli evrelerden

geçmektedir. Örneğin çocukluk döneminde din biraz daha rol modeller üzerinden benimsenirken ergenlik döneminde bunun sorgulama yoluyla benimsendiği veya reddedildiği görülmektedir. Olgun bir insanın dinî anlamlandırma dine atfettiği anlamlar daha başka bir boyuta inanç ve ihtiyaca dönüşmektedir. Bu anlamda katılımcı 3, 4, 5 ve 12'nin kendilerini bulundukları yaşın olgunluğuyla değerlendirdiklerini ve kendi dinî durumlarının yine aynı olabileceğini vurgulamaktadırlar.

Bence bu insanın kendisiyle alakalı ben yine aynı olurum. Belki bazı konularda bilgi anlamında daha bilgili olurum ama genel olarak aynı durumda, düşüncede olurum. (K-3, yaş 49, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 7)

Ben aynı olurum çünkü bu benle alakalı bir şey. Bence durumum çok da farklı olmazdı. Çünkü bu insanın kendisiyle alakalı bir şeydir. (K-4, yaş 28, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 2)

Ben şöyle söyleyeyim; babamı hiç tanıma fırsatımız olmadı zaten. Annem hamileymiş babam vefat ettiğinde. Öyle olsaydı bile bence fazla bir şey olmazdı. Çünkü, hani insan yapıtaşları gereği zaten bir şekilde nasıl diyeyim size oraya bir yolculuk yapıyor. Zaten oraya gidecektim ben, öyle söyleyeyim size. Durumum değişmezdi yani. (K-5, yaş 50, lise, bekar, kadın, kuruma verilme yaşı 10)

Bence aynı olurdu bu içsel bir şeydir. (K-12, yaş 37, lisans, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 14)

Örneğin K-15 kendini sosyal çevresiyle ilintili değerlendirerek dinî kimliğinin biraz daha rol model üzerinden oluştuğunu vurgulamaktadır.

Dinî olarak fark etmezdi. Neden çünkü biz ailecek o tarafa yönelimli olduğumuz için değişmezdi... (K-15, yaş 68, lise, evli, erkek, kuruma verilme yaşı 9)

Bireyin dinî tutumlarının, davranışlarının hatta dinî algılama şeklinin oluşumunda sosyal çevre, alınan eğitim, bulunulan ortam vd. birçok etmenin etkisi/katkısı bulunmaktadır. Birey küçük yaşlardan itibaren hayatı öğrenmeye başlar. Yetişkinliğe doğru yol alan insan doğuşundan var olan biyolojik yetersizlik ve sınırlarına psikolojik, sosyolojik vd. birçok yetersizliğini eklemektedir. Yetişkinliğe ulaşan birey fiziksel yetersizlik ve sınırlarını iyileştirmesine rağmen sosyal ve manevi gelişiminde birçok yetersizlikle/tatminsizlikle karşılaşabilmektedir.³⁵⁴ Bu yetersizliklerle baş etmede en kolay ulaşılan ve en tatmin edici din, bireylerin yaşamlarını birçok anlamda düzenlemektedir. Dolayısıyla birey, din ile çevresinde olup bitenleri anlamlandırmaya zorlukların üstesinden gelmeğe çalışmaktadır.³⁵⁵

³⁵⁴ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983), 136-141.

³⁵⁵ Recep Yaparel, "Dinin Tarifi Mümkün mü?", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/25 (1987), 403-414.

Tablo 10. Katılımcıların Dinî Yaşayış Tutum ve Davranışlarla İlgili Olasılık Tahminleri

Katılımcı	Dinî Durumum Değişmezdi	Dinî Durumum Daha İyi Olurdu	Dinî Durumum Daha Kötü Olurdu	Bilemiyorum
K-1	✓			
K-2			✓	
K-3	✓			
K-4	✓			
K-5	✓			
K-6	✓			
K-7		✓		
K-8		✓		
K-9	✓			
K-10			✓	
K-11				✓
K-12	✓			
K-13		✓		
K-14		✓		
K-15	✓			
Toplam	8	4	2	1

4 SONUÇ

Sosyal devletler korunma ihtiyacı olan çocukları ve gençleri koruma kararıyla sosyal hizmet kurumlarına yerleştirmektedir. Sosyal hizmet kurumlarına yerleştirilmiş çocukların ve gençlerin kurum sürecinde maddi, manevi tüm ihtiyaçları karşılanarak topluma kazandırılması hedeflenmektedir. Bugün sosyal hizmet kurumları gelişerek çocuklara birçok hizmeti sunabilmektedir. Nitekim kurumun geçmişe dönük hizmetlerine bakıldığında bu hizmetlerin çoğunun olmadığı neredeyse sadece barınma hizmetinin verilebildiği dönemler olmuştur. Günümüzde sosyal hizmet kurumları barınma, eğitim, psikolojik destek, maddi destek, manevi destek vd. birçok alanda bireylere hizmetler sunmaktadır.

Sosyal hizmet kurumlarının verdiği birçok hizmetin yakın tarihli olduğu görülmektedir. Kurumun geçmiş tarihinde bu hizmetler gerek dönemin maddi şartları gerekse yürütülen devlet politikaları açısından verilememiştir. Kurumda son 15-20 yıl içerisinde verilmeye başlanan dinî hizmetlerde bunlardan biridir. Kurumdaki dinî hizmetler resmi olarak ilk defa 1989 yılında DİB ve SHÇEK arasındaki iş birliği sonucunda görülmektedir. Lakin bu iş birliğinin 2007 ve 2011 yılında yapılan protokollerle kapsamı genişletilebilmiş ve sosyal hizmet kurumlarında din hizmeti verilmeye başlanabilmiştir. Protokollere göre sosyal hizmet kurumlarında dinî danışmanlık hizmetleri, konferanslar, eğitimler vd. düzenlenmektedir.

Araştırma sonucunda çocukların kurum bakımına verilmesinin en başlıca sebepleri arasında aile yapısında yaşanan bozulmalar olduğu görülmektedir. Ailede ebeveynlerin vefatı, boşanmaların yaşanması, maddi geçimsizliklerin var olması çocukların kurum bakımına verilmesi/alınmasıyla sonuçlandığı görülmektedir. Araştırma kapsamında aile yapısını etkileyen bir diğer unsur ise üvey anne/baba kavramı olduğu görülmektedir. Üvey bireylerle yeniden inşa edilmeye çalışılan ailelerde çocuk ebeveyn ilişkilerinde problemlerin olduğu görülmektedir. Bu problemler çoğu durumda aşılammakta ve çocuk kurum bakımına verilmektedir.

Katılımcıların gerek kurum içi gerekse kurum dışında sosyal uyum sürecinde zorlandıkları görülmektedir. Bu anlamda toplanan verilerden çocukların kurum yıllarında onları etkileyen birçok durumun varlığı görülmektedir. Örneğin eski yurt tipi kurumlarda büyümüş bireylerin kalabalık ve karma yaş gurubuna uyum

sürecinde zorlandıkları görülmektedir. Günümüzde bu durum kurumlarda yapılan değişikliklerle büyük oranda çözülmüştür. Özellikle kurum sonrası topluma, sosyal çevreye uyum sürecinde de sorunlar olduğu görülmektedir. Katılımcıların kurum sonrası yıllarında sosyal uyumunu zorlaştıran dışlanma, güvensizlik vd. gibi durumların olduğu tespit edilmiştir. Tüm bu sosyal uyum problemlerini temel sosyal alan olan aile ile bağları daha kuvvetli olan bireyler daha rahat atlatmaktadır. Aileden kopma yaşı da bu duruma önemli ölçüde etki etmekte olup küçük yaşlarda aileden uzaklaşan bireylerin sosyal uyum sürecinde kaygı, korku vd. yaşadığı görülmektedir. Bu da bireyin sosyal uyum sürecinin sancılı olmasına etki etmektedir.

Aile her bir çocuk için hayati önem arz eden bir kurumdur. Çocuk küçük yaşlardan itibaren adeta ailede bir toplumsallaşma provasını yapmaktadır. Nitekim çocuk bulunduğu toplumun örf adetini ilk aile içinde görmekte ve bunun pratiğini yapmaktadır. Kurum bakımında bulunan çocuklar/gençler sağlıklı gelişimleri için bu denli önemli olan aile kavramından uzak büyümektedirler. Araştırma kapsamında katılımcılardan elde edilen verilerin, aile bağlarının sağlıklı olması oranının onların toplumsallaşma sürecine direkt etkili olduğunu göstermektedir. Çocuk aile içerisinde anne babayı rol model görmekte ve onları taklit etmektedir. Kurum bakımındaki çocukların bu doğal ortamdan uzak kalmaları onların toplumsallaşma sürecine olumsuz etki etmektedir. Diğer bir yandan aile ilişkileri kurum döneminde de devam eden çocuklarla ilişkiler doğru ve çocukluk evresine uygun seçilmelidir. Nitekim çocukların kısmi de olsa kurum dönemlerinde aile ilişkilerinin devam etmesi onların sağlıklı bireyler olarak yetişmesinde önem arz etmektedir.

Sosyal hizmet kurumlarında 1980 öncesi dinî eğitimlerin yok denilebilecek kadar az olduğu görülmektedir. DİB ve ASHB arasında oluşan iş birliği, yapılan protokoller sonucu günümüzde daha kapsamlı bir dinî eğitimden/hizmetten söz etmek mümkündür. Araştırma kapsamında kurumlarda verilen dinî eğitim ve hizmetlerin olumlu yanlarının beraberinde eğitim ve hizmetlerin planlanmasında sorunlar olduğu görülmektedir. Özellikle katılımcılarda görülen olumsuz durumun kimi zaman bu eğitime zorlanmaları veya eğitim saatleri ile ilgili sorunların varlığı görülmektedir. Bu umuma mahsus olmayıp lakin kayda değer, önemsenmesi gerekli olan bir durumdur. Nitekim sosyal hizmetler alanında yapılan araştırmalar, sosyal hizmet kapsamında bulunan dezavantajlı grupların dinî hizmetlere ihtiyacı olduğunu

ortaya çıkarmaktadır. Bu guruplara her dönem için haklarının kendilerine sunulması gerekmektedir. Dinî eğitim ve hizmetlerin katılımcıların gerek kurum döneminde gerekse kurum sonrası dönemlerinde onlara rehber olduğu, yaşamlarını kolaylaştırdığı görülmektedir.

Kurumdan ayrılan bireyler kendine özgü bir yaşam mücadelesine atılmaktadır. Bu süreçte alınan dinî bilgi ve birikiminden kendince faydalanmakta, özel ve sosyal hayatında aldığı kararlarda dinî tutumlar ve davranışlar sergileyebilmektedir. Kurumda ve kurum dışında alınan dinî eğitimler bireylerin özel hayatlarına büyük oranda olumlu yansımaktadır. Araştırma sonucunda katılımcıların en zor zamanlarında sığınabildikleri yerlerden birinin de din olduğu görülmektedir. Katılımcılarımızdan gördüğümüz örnekler ışığında bireyin iyi bir dinî bilgi birikimine sahip olması çoğu durumda bireyin özel hayatını hizalamakta ve daha olumlu bir sosyalleşme süreci yaşamasına katkı sağlamaktadır. Yine alınan dinî eğitim ve hizmetlerin katılımcıların sosyal hayatlarına olumlu yönde etki ettiği, onların sosyal yaşamlarını/ilişkilerini kolaylaştırdığı görülmektedir.

Katılımcı bireylerin sergilediği dinsel tutum ve davranışlar ışığında bu bireylere dinî sosyalleşme sürecinde etki eden birçok faktör olduğu görülmektedir. Bunlardan en geniş etki kapsamı olan aile, sosyal çevre, eğitim kurumları ve öğretmen/eğitmen, kitle iletişim araçları ve sosyal medya faktörlerinin katılımcılara etkileri önemlidir.

Araştırma sonucunda kurum bakımında büyümüş katılımcı bireylerin doğal aile ortamında büyümüş bireylere nispetle dinî sosyalleşme anlamında önemli ölçüde farklılıkları olduğu görülmektedir. En önemli farklılığın ise kurum bakımında büyümüş bireylerin taklit veya doğrudan eğitimle aileden öğrenilen örf adet dolayısıyla dinî bilgi birikiminden mahrum kalmasıdır.

Kurum bakımında büyümüş bireyler toplumsallaşma dolayısıyla dinî toplumsallaşmanın şekil aldığı *birincil* konumda olan aile faktöründen uzak kalmaktadırlar. Bu anlamda ihtiyaç duyulan dinî toplumsallaşma örneklerini *ikincil* konumda olan sosyal çevre vd. kaynaklardan karşılamaktadırlar. Katılımcılarda bu durum açık bir şekilde bir eksiklik olarak görülmektedir. Nitekim sosyal çevre faktörü bireyleri zaman zaman yanıltmakta (bireyin; dinî tutumlarından dolayı baskılar, günlük yaşantısından dolayı dışlanma vd.) sağlıklı dinî toplumsallaşma

sürecini sekteye uğratabilmektedir. Bir diğer yönüyle sosyal çevrenin katılımcıların dinî toplumsallaşma sürecine olumlu etkilerinden de söz etmek mümkündür. Örneğin dinî bilgi birikimi daha sağlıklı olan bireylerin dinî sosyalleşme esnasında katılmış oldukları dinî ritüeller, dinî toplantılar vd. bu anlamda bireylerde olumlu bir durumu ortaya koymaktadır.

Dinî toplumsallaşmanın önemli ajanlarından biri de dinî eğitimler ve bu sürecin tarafı olan öğretmen/eğitmen faktörüdür. Kurumda büyümüş bireylerin dinî eğitim süreçlerinde araştırma kapsamında elde edilen en önemli sonucun bu eğitimlerin planlanmasında görülen eksikliklerdir. Araştırma sonucunda kurumlarda verilen dinî eğitim ve hizmetlerin yeterli olmamasıyla birlikte bu eğitimlerin zaman ve mekân bakımından doğru planlanmadığı görülmüştür. Yine araştırma kapsamında katılımcılarda dinî eğitimlerin önemli olumlu etkileri olduğu saptanmış bu olumlu sürecin ana sebepleri arasında da öğretmen tutumunun önemli olduğu görülmüştür. Alınan/verilen iyi bir dinî eğitimin kurum bakımındaki bireylerin kurum sonrası hayatlarına dolayısıyla dinî sosyalleşme sürecine önemli bir olumlu etkisi bulunmaktadır.

Günümüzde kitle iletişim araçları ve sosyal medyanın toplumsallaşmanın her alanında etkinliği görülmektedir. Bu anlamda kitle iletişim araçları ve sosyal medya, dinî toplumsallaşmanın da önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Araştırma kapsamında bu araçların katılımcılar üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Gerek TV programları gerekse sosyal medya aracılığıyla dinî içerikler katılımcılar tarafından takip edilmekte, tüketilmektedir. Lakin kitle iletişim araçları ve sosyal medyanın katılımcıların dinî toplumsallaşma sürecinde bahsettiğimiz diğer üç ana faktörden daha arka planda kaldığı görülmektedir. Buna karşın kitle iletişim araçları ve sosyal medyanın katılımcıların dinî sosyalleşme sürecine olumlu etkisi/katkısı bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Dinî toplumsallaşma sürecinde katılımcı bireylerin sık başvurdukları bilgi kaynakları arasında çeşitliliğin varlığı görülmektedir. Bu kaynaklar yazılı metinler (kitaplar, makaleler, dergiler vd.), web siteleri (diyanet kaynakları, elektronik yayınlar vd.) başlıca olmak kaydıyla birçok alana yayılmaktadır. Birçok araştırmanın da sonucu olan ve bu çalışmada da saptanan önemli hususun konu dinî içerikler olduğu vakit bireylerin yazılı kaynakları daha çok tercih ettiğidir. Nitekim

katılımcıların dinî bir konuda başvurdukları ilk kaynakların fiziki yazılı kaynaklar olduğu görülmektedir.

Kurum bakımında büyüyen bireyler dinî eğitimlerini MEB okullarında din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde ve Kur'an kurslarında görmektedir. Kurum içinde verilen dinî hizmetler daha çok danışma hizmeti kapsamında olmakta genelde öğretmenin inisiyatifiyle gelişmektedir.

Kurum bakımında yetişen bireylerin doğal aile ortamından uzak olmaları onların yaşlılarından birçok konuda uzak olması anlamına gelmektedir. Nitekim çocuk aile içinde örf, adet, dinî ve manevi duygularla büyütülmektedir. Toplumsallaşmanın ilk yaşandığı aile ortamından uzak kalan birey aynı zamanda sağlıklı dinî toplumsallaşma sürecinden de uzak kalmaktadır. Bu anlamda önem arz eden konu kurum sürecinde olabildiğince dinî hizmetlerle çocukların/gençlerin desteklenmesi ve sağlıklı dinî toplumsallaşma sürecinin yürütülebilmesidir.

Toplumsallaşma, dolayısıyla dinî toplumsallaşma süreci kurum çocuklarının kurum sonraki dönemlerinde de önem arz etmektedir. Kurum bakımından ayrılan birey yaşamın doğası gereği bir takım sosyalleşme sürecine devam etmektedir. Bu süreçte bireyin dinî tutum ve davranışları onun çevresiyle uyumuna önemli etki/katkı sağlamaktadır.

Kurum döneminde bireylerin aile ilişkilerinin takip edilmesi olabildiğince normale döndürülmesi, bireylerin kurum sonrası dönemleri için önem arz etmektedir. Nitekim araştırma kapsamında aile ilişkileri iyi olan bireylerin topluma uyum sağlamasının daha rahat olduğu görülmüştür. Yine kurum sonrası uyum sürecinde bireylere dinî danışma hizmetleri verilebilir, manevi sıkıntılarına çözümler üretilebilir.

Sosyal hizmet kurumlarında büyüyen çocuklar/gençlerle ilgili birçok araştırma bulunurken gençlerin kurum sonrası dönemleriyle ilgili yeterince araştırma bulunmamaktadır. Hemen her disiplinden bu araştırma konusu incelenmeye müsaittir.

KAYNAKÇA

- Abdaloğlu, Tansu. *Din Sosyolojisi Açısından İslami İnanç Topluluklarının Yeni Mekânları: Youtube Kanalları*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022. <http://earsiv.kastamonu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/20.500.12597/2038/1/Cd-Tansu%20ABDALO%c4%9eLU%2027.08.2022.pdf>
- Acar, Hakan. *Cumhuriyet'in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*. Ankara: Fişek Enstitüsü, Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yayınları, 2011.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020) *Yılı Faaliyet Raporu*.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2019). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2019- 2023) *Yılı Stratejik Planı*.
- Ak, Musa. *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meslekî ve Teknik Eğitim Okulları (1908 – 1918)*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Akyüz, Niyazi ve Çapcıoğlu, İhsan. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Algan, Müberra. *Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Altun, Mehmet. *157 Yıllık Bir Eğitim Geleneği Darüşşafaka Tarihine Bir Yolculuk*. İstanbul: Darüşşafaka Cemiyeti Yayınları, 2020.
- Arabacı, Fazlı. “Türkiye’de Dinî Sosyalleşmenin Temel Etkenleri”, *Dinî Araştırmalar Dergisi* 6/16 (Mayıs-Ağustos, 2003), 50-55.
- Aral, Neriman vd. “Yetiştirme Yurdunda Kalan ve Kalmayan Kız Ergenlerin Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 5/15 (Kış-2006), 6-7.
- Arı, Yılmaz. “Toplumsal Değişim ve Din”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/16 (2021), 134.
- Arslan, Celil. “Vakıf ve Vakıf Eserlerinin Restorasyonu”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (1997), 137.
- Arslan, Mustafa. “Dinî Toplumsallaşma ve Temel Etkenleri: Türk Geç Ergenleri Arasında Uygulamalı Bir Araştırma”, *Akademik Araştırmalar Dergisi* 31 (2006), 61-65.

- Arslan, Mustafa. “Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6/11 (Bahar, 2016), 5-25.
- Aslantürk, Hüsnünur vd. “Üvey Aileye Sahip Gençlerde Aile Aidiyeti: Nitel Bir Analiz”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/3 (2020), 1171-1189.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. “Toplum Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998), 45-49.
- Aydoğdu, Fatih vd. “Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi”, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/2 (2016), 570-571.
- Bahar, Halil İbrahim. *Sosyoloji*. Ankara: Usak Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Baltacı, Cahid. *XV-XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri (Teşkilat, Tarih)*. İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.
- Bayartan, Mehmet. “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10/1 (2008), 166-168.
- Biber, Kazım. Ozana Ural, “Portage Erken Eğitim Programının Kurum Ortamında Yaşayan 5–6 Yaş Grubu Çocukların Gelişimleri ile Aile Katılım Düzeyleri Üzerindeki Etkisi”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/27 (2012), 89-91.
- Bilir, Mustafa. *Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü E-Bülten* (2021), 1/13, 1-2.
- Birol, Nurettin. “II. Abdülhamid Dönemi Hayır Kurumlarından Darülacezenin Yapımı ve Halil Rıfat Paşanın Çalışmaları”. *Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 5/13 (2017), 33-53.
- Buehler, Cheryl etc. “Marital conflict, ineffective parenting, and children's and adolescents' maladjustment”, *Journal of Marriage and Family* 64/1 (2002), 78–92.
- Buz, Sema. Ayyıldız, Ali Artam. “Çocuk Refahı Çalışanlarının Farklı Sosyal Hizmet Sunum Modellerindeki Deneyimleri: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Dönemleri”. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 31/2 (2020), 528.
- Bülbül, Şahamet vd. “İş ve Özel Yaşam (İş Dışı Yaşam) Memnuniyeti Arasındaki İlişki Yapısının Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi ile İncelenmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/4 (2012), 101-113.
- Canan, İbrahim. “İslâm’da Çocuk Hakları”. *Diyanet Dergisi*. Erişim 23.09.2021. <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=28021>

- Canan, İbrahim. “İslam’da Çocuk Hakları”, *Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1992), 6-7.
- Cebeci, Suat. “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dinî Danışma ve Rehberlik”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (Haziran, 2010), 53-69.
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 21 Nisan 2021, 73 Sayılı Kararname, Resmî Gazete. Erişim 31.12.2021.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210421-5.pdf>
- Çankırılı, Ali. *Çocuk Resimlerinin Dili*. İstanbul: Zafer Yayınları, 2007.
- Çanlı, Mehmet. “Eytam İdaresi Sandıkları ve Osmanlı Devleti’nde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması”, *Savaş Çocukları Öksüz ve Yetimler*, ed. Gürsoy-Naskali Emine ve Koç Aylin. 60. İstanbul: Umut Kitapçılık, 2003.
- Çapcıoğlu, İhsan. “Modernleşen Dünyada Din ve Toplum”, *Türkiye’de Dinî Sosyalleşme/İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Çevre İlişkilerinde Etkili Bir Faktör Olarak Dindarlık*, ed. Çapcıoğlu İhsan. 279. Ankara: Otto Yayınevi, 2011.
- Çavuşoğlu, Turgay. *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*. Ankara: Sabev Yayınları, 2005.
- Çekin, Abdulkadir. “Din ve Eğitiminin Toplumsal Yönü Üzerine Değerlendirmeler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2013), 36-46.
- Çelik, Murat. *Sokakta Yaşayan Çocukların Aile, Sosyal Hizmet Kurumları ve Sokak Deneyimleri: İstanbul İli Örneği*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
<https://yetimvakfi.org.tr/rsm/images/murat-celik.pdf>
- Çengelci, Ethem. *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*. Ankara: Aydınlar Matbaacılık, 1998.
- Çiçek, Arif. “Orta Asya Türk Toplamlarının Sosyokültürel Yapısının Genel Bir Değerlendirilmesi”. *Mavi Atlas Dergisi* 6/1 (2018), 233-247.
- Çiftçi, Hale Koçer. “Üvey Ebeveynli Aileler ve Çocuklar”, *Çocuk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi* 41(Ağustos, 2004), 16-18.
- Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2019) *Yılı Faaliyet Raporu*.
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005). *T.C. Resmî Gazete*, 25876, 15 Temmuz 2005.
- Çoştur, Kamil. *Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel Yapısı (İstanbul Örneği)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

- Çoştı, Yakup. “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/3 (2009), 120.
- Danışman, Meliha. “Korunmaya Muhtaç Çocukların Aile Yanına Yerleştirilmesindeki Sosyal ve Psikik Sebepler”, *Sosyal Hizmet Dergisi* 1/5 (Nisan, 1962).
- Darülaceze, “Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Darülaceze Başkanlığı Teşkilat Şeması”. Erişim 31.10.2021. <https://www.darulaceze.gov.tr/teskilat-semasi/>
- Darüşşafaka, “Darüşşafaka Tarihinin Kilometre Taşları”. Erişim 29.10.2021. <https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce>
- Delialioğlu, Mahmut. *Himaye-İ Etfal Cemiyeti ve Eğitim Boyutu*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Deniz, Burcu ve Öztaş, Sezai. “Dr. Fuat Umay ve Çocuk Esirgeme Kurumu faaliyetleri”. *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 19 (2020), 567-570.
- Deveci, Handan ve Belet, Dilek ve Türe, Hatice. “Dede Korkut Hikayelerinde Yer Alan Değerler”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12/46 (2013), 294- 321.
- Dilbaz, Nesrin. “Sosyal Fobi”, *Psikiyatri Dünyası Dergisi* 1 (1997),18-24.
- Dilik, Sait. “Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 35 (1980), 73-74.
- Doğan, Selen. “Üretkenlik Karşısı İş Davranışlarının Türleri, Boyutları ve Benzer Kavramlarla İlişkilerine Yönelik Bir Yazın İncelemesi”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 32/2 (2014), 124-125.
- Dolunay, Şenol vd., “Çocuğa Uygulanan Şiddet: Türkiye Özelinde Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16/26 (2014), 11-17.
- Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, çev. Yasin Aktay, vd. İstanbul: Ataç Yayınları, 2019.
- Efe, Adem. *Dini Gruplar Sosyolojisi*. İstanbul: Dönem Yayıncılık, 2013.
- Ekiz, Durmuş. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Yaklaşım, Yöntem ve Teknikler* Ankara: Anı Yayıncılık, 2017.
- Erdoğan, Mehtap vd., “Bireysel ve Toplumsal Dışlanma Pratiği: Önyargı ve Ayrımcılık”, *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1 (2020), 474-485.
- Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanunu, Kabul tarihi: (1337), Resmî Gazete Sayısı bulunmamaktadır, 10 Ekim 1337.

- Erikson, Erik H. *İnsanın 8 Evresi*. çev. Gonca Akkaya. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2014.
- Erikson, Erik H. *İnsanın Sekiz Çağı*. çev. T. Bedirhan Üstün, Vedat Şar. Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984.
- Erol, Sema. “Sosyal Hizmet Kuruluşları 1. Ders”. *Açık Sınıf*. TRT OKUL, 29 Temmuz 2014.
- Ervüz, Feyza Özler. *Çocuk Yuvalarından Çocuk Evlerine Geçişte Çocukların Psiko-Sosyal Gereksinimleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/22558/Feyza%20%c3%96ZLER%20ERV%c3%9cYEN%c4%b0.pdf?sequence=6&isAllowed=y>
- Fidan, Fatma Zehra. “Üvey Annelik Algı ve Tanımları: Kişisel Deneyimler ve Kültürel Hafıza”, *Socrates Journal Of Interdisciplinary Social Studies* 8/24 (2022), 38.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*, çev Turgut Kalpsüz (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964).
- Gögen, Rukiye. “Din Görevlilerine Göre Çocuk/Sevgi Evleri’nde Kalan Çocukların Din Eğitimi: Sivas İli Örneği”, *Araştırma Makalesi* 45 (Eylül 2021), 843-873.
- Gökcearslan Çifci, Elif. “Türkiye’de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi”. *Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi* 11/5 (2009), 63.
- Güçtekin, Nuri. “İstanbul’daki Özel İslam Mektepleri (1873-1972)”. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 22 (2012), 24.
- Güleç, Vusala. “Aile İlişkilerinin Sosyal Medyayla Birlikte Çöküşü”. *Yeni Medya Elektronik Dergi* 2/1 (Ocak 2018), 105-119.
- Gültekin, Nazlıcan. *Koruma ve Bakım Altında Olan Ergenlere Yaşam Becerileri Kazandırılması “Grup Odaklı Sosyal Hizmet Müdahalesi Örneği”*. Ankara: Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020. https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/63963/yokAcikBilim_10325022.pdf?sequence=-1&isAllowed=y
- Gürses, İbrahim. vd., “İnternet Kullanımı ve Ergenlerin Dini Gelişimleri Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2018), 112-113.
- Gürses İbrahim, Kılavuz Akif, “Erikson’un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi”. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 153-166.

- Güven, Selahattin ve Bilir, Mustafa. *Sosyal Hizmet Modellerinden Yararlanan Geçlerin Bağımsız Hayata Hazırlanmasına Yönelik Personel Rehberi*. Ankara: T.C Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2020.
- Hacıoğlu, Münevver vd., “Deprem Tipi Travma Sonrasında Gelişen Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri Alt Tipleri”. *Düşünen Adam Dergisi*; 15/1 (2002), 4-15.
- Harma, Merve vd. “S.H.Ç.E.K Yurt Kardeşliği”, *Facebook*, Erişim 20 Aralık 2022. <https://www.facebook.com/groups/351417818269301>
- Hatemi, Hüseyin. “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. 1: 204. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Himâye-i Etfâl Cemiyeti Umumiyesi Nizamname-i Esasi: Md. 3/12-16.
- Hökelekli, Hayati. “Fıtrat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 05 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fitrat>
- İbrahim, Cılga. “Korunmaya Muhtaçlık Olgusunun Sosyolojik Analizi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1-3 (Kasım, 1986).
- İnak, Abdulkadir. *Kurum Bakım Hizmetinden Yararlanmış Bireyler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bingöl Yetiştirme Yurdu Örneği*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/70878>
- İnanç, Veli. *Eytam İdaresi-Sandıkları ve Marmaris Örneği (1885-1911.)*. Muğla: Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- İnanç, Veli. “Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler”, *Osmanlı Devleti’nde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması*, ed. Gürsoy-Naskali Emine ve Koç Aylin. 19-21. İstanbul: Umut Kitapçılık, 2003.
- İşkol Fidan, Merve. *Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Yuvalarında Barınan Çocukların Wisc-R Skorlarının Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- İzzet, Mehmet. “İstanbul’un Eski Bilgi Kurumlarından Cemiyeti Tedrîsiyye-i İslâmiye ve Darüşşafaka”. *Bilgi Yurdu Aylık Bilim, Felsefe ve Sanat Mecmuası* 1/3 (1937), 104-105.
- Işık, Zehra. “Dinî Grup Mensubu Kadınların Dinî Grup Aidiyeti ve Diğer Dinî Gruplara Yaklaşımları: Cerrahî Grubu Örneği”, *Din Sosyolojisi Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Ekim, 2021), 3-5.

- Kapıcı, Hikmet Zeki. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2016.
- Kaya, Nagehan. "Özgüven Üzerine Bir Derleme", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2020), 297-309.
- Kayaoğlu, İsmet. "Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış". *Vakıflar Dergisi* 10 (1985), 2.
- Kesgin, Bedrettin vd. "Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/16 (2018), 69-90.
- Kesebir, Sermin vd. "Bağlanma ve Psikopatoloji", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 3/2 (2011), 321-342.
- Kesgin, Safiye. "Osmanlı'nın Son Döneminde Korumaya Muhtaç ve Kimsesiz Çocukların Eğitim ve Topluma Kazandırılması: Kastamonu Örneği". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 19/50 (2016), 141.
- Kesik, Muharrem. "Selçuklularda Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi". *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi* 71/1 (2020), 117.
- King, Valarie etc. "Adolescents' perceptions of family belonging in stepfamilies", *Journal of Marriage and Family* 77 (2015), 761-774.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitapevi Yayınları, 2016.
- Kılavuz, Akif. "Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri". *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 41-58.
- Kırbaç, Safiye. "Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler", *Osmanlı Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Almanya'ya Gönderilen Dârüleytam Öğrencileri*, ed. Gürsoy-Naskali Emine ve Koç Aylin. 87-103. İstanbul: Umut Kitapçılık, 2003.
- Koç, Bekir. "Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2007), 36-50.
- Korkmaz, Ali. "İnsan Hakları Bağlamında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16/1 (2014), 99-103.
- Kökeni, Arif Hüdayi ve Bükeni, Nüket Örnek. "XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı)". *Lokman Hekim Dergisi* 8/2 (2018), 118.

- Kula, Naci. İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevî Desteğin Önemi 1 (Deprem ve Bedensel Engellilik Örneği)", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2 (2006), 73-91.
- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2012.
- Kurt, Sevil Lale. "Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 16/36 (2016), 116.
- Küçük, Ayşe. "Türkiye’de Sosyal ve Siyasal Değişim: 1980’ye Sonrası", *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi* 3/4 (2019), 20-42.
- Küçüköğür, Cansu. *3-5 Yaş Arasında ve Anaokuluna Giden Çocuk Annelerinin Ayrılma Kaygısı ve Bağlanma Biçimleri ile Çocuğun Davranışları ve Ayrılma Kaygısı Arasındaki İlişki: Bilişsel Esnekliğin Aracı Rolü*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Leake, Valerie Stephens. "Personal, familial, and systemic factors associated with family belonging for stepfamily adolescents", *Journal of Divorce ve Remarriage* 47 (2007), 135– 155.
- Madsen. Gary E, etc., "Maintaining the Faith during College: A Study of Campus Religious Group Participation", *Review of Religious Research* 25/2 (December, 1983), 127-141.
- Mahmutoğlu, Yakup. "Hasan Basri Çantay’ın "Müslümanlıkta Himâye-İ Etfâl" Adlı Eserinin Analizi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2014), 104-105.
- Merey, Zihni. *Çocuk Hakları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2017.
- Moralı, Seniha Sami. "Çocuk Esirgeme Kurumu Kurucularından Hamiyet Hanım". *Hayat Tarih Mecmuası* 1/1 (1969), 69-72.
- Ne demek Türkçe, *Az Bilinen Kelimelerin Anlamları*, Erişim 18.01.2022. <https://turkcenedemek.com/kelime/intibak/>
- Nuhoğlu, Hidayet Yavuz. "Dârüleytam," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 521. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Odman, Mustafa Tevfik. "Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı", *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Hakları*, ed. Dolunay Ş ve Sıtkı Y ve Talat K ve Hasan K. 307. Ankara: Mutlu Çocuk Derneği Yayınları, 2012.
- Okay, Cüneyd. *Belgelerle Himaye-İ Etfal Cemiyeti 1917-1923*. İstanbul: Şule Yayınları, 1999.
- Orhan, Filiz. *Ergenlerin Dini Kimlik Kazanmalarına Sosyal Öğrenmenin Etkisi*. Ankara. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,

2014.

<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/31567/orhantez.pdf?sequence=1>

Özdemir, Osman vd. “Kişilik Gelişimi”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 4/4 (2012), 582.

Özdemir, Saadettin. “Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25 (Mayıs 2012), 205-207.

Özbek, Nadir. “II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar Darül Hayr-i Ali”. *Tarih ve Toplum Dergisi* 182 (1999), 11-19.

Özbek, Nadir. “Osmanlı’dan Günümüze Darülaceze: Sosyal Politika Zihniyeti ve Kent Yoksulluğunun Değişen Niteliği”. *Toplumsal Tarih Dergisi* 288 (2017), 52-63.

Pehlivan, Mehmet. *Sağlık Çalışanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek ve Rehberlik Projesi Uygulaması*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Peker, Hüseyin *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.

Saçan, Selvinaz vd. “Kurum Bakımından Aile Yanına Döndürülen 6-18 Yaş Çocukların Duygusal ve Davranış Sorunları”. *E-Journal of New World Sciences Academy* 9/2 (April, 2014), 1-18.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/187030>

Sağlam, İsmail. “Okulöncesi Eğitimde Taklit Etkinlikleri ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000), 1-8.

Salim, Muammer. *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Saltz, Rosalyn, “Effects of Part-Time Mathering on IQ and SQ of Young Institutionalized Children”, *University of Michigan Child Development* 44/1 (Mart, 1973).

Sarıkaya, Makbule. “Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler” *Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyetinin Çocuk Sağlığı Konusundaki Hedef ve Faaliyetleri*, ed. Gürsoy-Naskali Emine ve Koç Aylin. 33. İstanbul: Umut Kitapçılık Yayınları, 2003.

Sarıkaya, Makbule. “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Kimsesiz Çocuklara Yönelik Kapsamlı Bir Proje”. *Atatürk Dergisi* 4 (2010), 191-201.

- Sarıkaya, Makbule. *Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti 1921-1925*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2011.
- Sarı Kibar, Seyhun ve Ergüt, İbrahim Kürşat ve Ünlü Çeber, Çiğdem. “Türkiye’de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci”. *T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Politikaları Serisi*, 1/4.(2021), 35-36.
- Sever, Sedat. “Çocuk Kitaplarına Yansıtılan Şiddet”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 1/2 (2002), 25-27.
- Seyyar, Ali ve Yumurtacı, Aynur. “Afet Odaklı Acil Manevi Sosyal Hizmet Uygulamaları Bağlamında Türkiye’ye Yönelik Bir Model Önerisi”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/3 (2016), 14-15.
- Solahudin, Dindin etc. “Internet and Islamic Learning Practices in Indonesia: Social Media, Religious Populism, and Religious Authority”, *Religions* 11/19 (December 2019), 1-19.
- Solmaz, Bünyamin. “Eğitim ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı* ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, 374. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Sosyal Hizmetler Kanunu. (1983). *T.C. Resmî Gazete*, 18059, 27 Mayıs 1983.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. *T.C. Resmî Gazete*, 27015, 05 Ekim 2008.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Kurulmasına Dair Kanun. (1983). *T.C. Resmî Gazete*, 18059, 27 Mayıs 1983.
- Soydan, Aynur. “Darüşşafaka Tarihinden Kesitler”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi* 3 (2013), 206.
- Subaşı, Necdet. *Din ve Toplum*. Ankara: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, 2014.
- Sungur, Erol. “Sosyolojik ve Antropolojik Perspektiften Aile”, *Dinlerde Aile*, ed. Süleyman Turan ve Asife Ünal, (İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021).
- Şahin, Musa vd. *Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocukları Destekleme Rehberi*. Ankara: Ayrıntı Yayınevi, 2021.
- Şahin, Tijen. *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, 2009.
- Şeker, Kevser. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

- Şentürk, Ünal. “Parçalanmış Aile Çocuklarının Eğitimdeki Başarı/Başarısızlık Durumu (Malatya Örneği 2006)”, *Sosyal Politika Çalışmaları* 12/7 (Temmuz-Aralık 2012), 106-124.
- Şıklı, Necla. *Selçuklularda Suç ve Ceza (Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularında Örnek Uygulamalar)*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Tanrıverdi, Hüseyin vd. “Bir Milyon Yurt Çocuğu Kardeşlik İçin Buluşuyor”, *Facebook*. Erişim: 20 Aralık. 2022. <https://www.facebook.com/groups/691768401164047>
- Taşgın, Neşe Şahin. ve Hüseyin Özel, “Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü”. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 22/2 (2011), 182.
- Taşar, Mustafa. *İslam Hukuk Tarihinde Eytam Sandıkları (Kurumsallaşma Süreci)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Temel, Mustafa, vd. “İnternet Üzerinden Dini Bilgi Edinme Süreci ve Eleştirel Yeterlilikler: Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (Ekim, 2018), 1122-1130.
- Hasan Selçuk Turan, “Cumhuriyet Tarihi 1930’lara Gururlu Bir Bakış, Çocuk Haklarında Öncüler Arasındaydık”, *Bugünü Anlamak İçin Tarih Dergisi*. Erişim 20 Mart 2021. <https://tarihdergi.com/1930lara-gururlu-bir-bakis/>
- Turgut, Ayşe Şeyma vd. “Kurum Bakımından Ayrılmış Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri ile Kurum Bakımı Sonrası Yaşadıkları Sorunlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 24/3 (Aralık, 2019), 748-763.
- Türkiye Cumhuriyeti. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Teşkilat ve Görevlerine Dair Yönerge. Sayı: 27875137-010, 10 Eylül 2020.
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri genel Müdürlüğü, *Çocuk Etkinlikleri Özel E-Bülteni* (Ankara: 2020), 1-51. Erişim: 02.01.2023. <https://www.aile.gov.tr/media/64870/cocuk-etkinlikleri-ozel-bulteni-min.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Kurum Hakkında”. Erişim 16 Mayıs 2021. <https://www.aile.gov.tr/chgm/teskilat-yapisi/kurum-hakkinda/>
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), “Koruyucu Aile Hizmeti”, Erişim 10 Aralık 2022. <https://www.aile.gov.tr/sss/cocuk-hizmetleri-genel-mudurlugu/koruyucu-aile-hizmeti/>

- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Tarihçe”. Erişim 31 Aralık 2021. <https://www.aile.gov.tr/bakanlik/hakkinda/tarihce/>
- Türkiye Cumhuriyeti. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2011) *Yılı Faaliyet Raporu*.
- Türkiye Cumhuriyeti. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *2011 Faaliyet Raporu*.
- Türköz, Şükrü. “Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medyanın Rolü”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/1 (2016), 97-114.
- Tepetaş Cengiz, Şule. “Çocuk ve Çocukluk Kavramı”, *Çocuk Hakları*, ed. Meray Zihni. 2-7. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 2017.
- Turan, Kemal. *Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1996.
- Turan, Refik ve Kırpık, Güray. “Selçuklu Tarihi El Kitabı”, *Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat*, ed. Turan Refik. 37-38. Ankara: Grafiker Yayınevi, 2018.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim 22.10.2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkmen, Bekir. *Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmet Müesseseleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987.
- Türkmen, Bekir. *Sosyal Hizmet Tarihi*. İzmir: PDF Kitap, 2015.
- Uğur, Çetin Serkan. *Türkiye’ De Çocuk Koruma Politikaları: Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinin Rolü* (Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Uzmanlık Tezi 2018). <https://www.aile.gov.tr/media/43195/turkiye-de-cocuk-koruma-politikalari-sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmetinin-rolu.pdf>
- Uğur, Sinem Burcu vd. “Kurum Bakımında Yetişmiş Kişilerin Kurum Bakımı ve Sonrası Süreçte Yaşadıkları Sorunların Belirlenmesi”, *Toplum ve Sosyal Hizmetler Dergisi* 33/1 (Ocak, 2022), 81.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Türkiye Milli Komitesi, Erişim 01.07.202. <https://www.unicefturk.org/yazi/hakkimizda-ne-yapiyoruz>
- Ummanel, Azize. Dilek, Aytaç. “Gelişim ve Öğrenme”, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* ed. Süleyman Çelenk. 5. Baskı, 35-52. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2021.
- Ünal, Vehbi. “Osmanlının Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Kurulan Sosyal Hizmet Kuruluşları”. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Dergisi* 36/2 (2012), 19-20.

- Ünal, İrfan. *167 Numaralı Çanakkale Eytam Sandığına Mahsus Teminatlı İdane Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1920-1926)*. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Üstüner Çelik, Hatime. *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde Erzurum'da Sosyal ve Kültürel Hayat*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Üstüner, Mehmet vd. “Öğretmenlerin İdeal Öğretmen Özelliklerine İlişkin Görüşleri”, *Millî Eğitim Dergisi* 50/229 (Kış, 2021), 567-585.
- Vural, Gökhan. *Çocuklarda Ebeveyn Kaybı ile Ebeveyn Boşanmasının Travmatik Etkileri*. Ankara: By İksad Publishing House, 2021.
- Yaparel, Recep. “Dinin Tarifi Mümkün mü?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/25 (1987), 403-414.
- Yapıcı, Asım. “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2006), 73-75.
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Yenen, İbrahim. “Medya ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı* ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu. 379-381. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Yıldırım Ali ve Şimşek Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınları, 2018.
- Yıldız, Abdullah Taha. *Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin Eytâm Sicillerine Göre Osmanlılarda Yetim Mallarının İdaresi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Yurtoğlu, Bilal. “Eğitim Tarihimizde Bir An: İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Darüşşafaka'nın Yeniden Kuruluşu”. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 28/6 (2020), 2438-2444.
- Zengin, Zeki Salih. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 1-24.

EKLER

Ek-1. Görüşme Onay Formu

Görüşme Onay Formu Çocuk Esirgeme Kurumundan ayrılmış veya ayrılacak olan bireylerin topluma intibakında dinin rolü nedir/nasıldır?
--

Tarih ve saat (başlangıç-bitiş); Görüşmeci: Vügar ALİYEV.

Merhaba, benim adım Vügar ALİYEV ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesinde de yüksek lisans öğrencisiyim. Kurumdan ayrılmış veya ayrılacak olan bireylerin topluma intibakında (intibak-bir duruma, bir ortama ya da çevreye uyma, alışma) dinin rolü ile alakalı bir tez çalışmasını yürütmekteyim. Bu bağlamda sizinle görüşmek istiyorum. Bu görüşmedeki amacım yukarıda bahsettiğim bireylerin bu konu hakkında neler düşündüklerini ortaya çıkarmaktır. Sizlerle görüşme yapma isteğimin temelini bu konu hakkında birincil kaynak rolünde olmanız ve bu geri dönüşleriniz sayesinde bahsi geçen konuda bilimsel bir veri elde edilerek konuyla ilgili farkındalığın artırılmasıdır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar bundan sonra konuyla ilgili yapılacak çalışmaların da niteliğini artırması yönünde katkıda bulunacağını ümit ediyorum. Bu nedenle sizin konuyla ilgili görüşlerinizi hazırlanan sorular ışığında öğrenmek istiyorum.

- Bana görüşme esnasında söylediklerinizin tümü gizlidir. Bu bilgileri araştırmacıların dışında herhangi bir kimsenin görmesi mümkün değildir. Ayrıca araştırma sonuçlarını yazarken, görüştüğüm kişilerin isimlerini rapora yansıtmayacağım. (İsim yerine spontane seçilmiş rumuzlar kullanılacaktır).
- Görüşülen birey cevaplamak istemediği soruyu/soruları cevaplamamakta serbesttir aynı zamanda görüşülen birey istediği an görüşmeyi sonlandırma, alınan kayıtların kendine iadesini istemekte özgürdür.
- Öncelikle bu görüşmeyi kabul ettiğiniz için şimdiden teşekkür ederim. Başlamadan önce bu belirtilen konularla ilgili sormak veya eklemek istediğiniz sorunuz, düşünceniz varsa öncelikle bunu yanıtlamak istiyorum.
- Görüşmeyi sizin izniniz doğrultusunda ses kaydı olarak kaydetmek ve notlar tutmak istiyorum. Bunun sizce bir sakıncası var mı?
- Bu görüşmenin yaklaşık 30-60 dakika aralığında süreceğini tahmin ediyorum. İzninizle sorulara başlamak istiyorum.

Ek-2. Örnekleme Grubu Görüşme Soruları

1. Adınız. Soyadınız? (Katılımcı isterse isim vermeyebilir.)
2. Doğduğunuz şehir? Şu an yaşadığınız şehir?
3. Medeni durumunuz?
4. Mesleğiniz?
5. Eğitim durumunuz?
6. Yaşınız?
7. Cinsiyeti:
8. Hâlihazırda kurumda ikamet edip etmediğiniz hakkında bilgi verir misiniz?
9. Kurumada bulunduğunuz süreç hakkında neler söylemek istersiniz?
 - a. Ne zaman veya kaç yaşında iken devlet kurumuna verilmişsiniz?
 - b. Kuruma verilme süreciniz hakkında hatırladıklarınızı anlatabilir misiniz?
 - c. Kurumada bulunduğunuz süreçle ilgili duygu ve düşüncelerinizi anlatır mısınız?
10. Kuruma verildiğiniz andan bugüne kadar aileniz ve aile üyeleriyle olan (hukuki, akrabalık, duygusal) ilişkilerinizi nasıl değerlendirirsiniz?
11. Genel olarak ihtiyaç sahibi çocuklara hizmet veren kurum ve kuruluşlar, sizin için ne anlamlar ifade ediyor? Açıklar mısınız?
12. Bulunduğunuz veya ayrıldığınız kurumda gördüğünüz ve sizi etkileyen olayları/durumları anlatır mısınız?
 - a. Olumlu olarak hatırladığınız bir durum varsa anlatır mısınız? (Şöyle bir olay ve bir durum vardı, hiç unutamadım diyebileceğiniz bir hatıra mesela?)
 - b. Peki olumsuz olarak hatırladığınız bir durum varsa anlatır mısınız? (Şöyle bir olay ve bir durum vardı, hiç unutamadım diyebileceğiniz bir hatıra mesela?)
13. Geriye dönüp baktığınızda bulunmuş olduğunuz kurumda neleri değiştirmek isterdiniz?
 - a. Kurumsal yapıyla alakalı?
 - b. Çalışanlarla ilgili?
 - c. Verilen hizmetlerle ilgili?

Ek-2 (Devam). Örneklem Grubu Görüşme Soruları

14. Daha önce ailenizde veya bulunduğunuz/ayrıldığınız kurumda herhangi bir dinî eğitim aldınız mı? Bu eğitimin niteliği hakkında neler söylemek istersiniz?
15. Herhangi bir dinî eğitim aldıysanız bu eğitim;
 - a. Özel hayatınıza ne tür katkılar sunmuştur, açıkla mısınız?
 - b. Sosyal hayatınıza ne tür katkılar sunmuştur, açıkla mısınız?
16. Sizin dinî düşüncenizi ve görüşlerinizi sosyal çevreniz nasıl etkilemektedir?
 - a. Olumlu açılardan değerlendirir misiniz?
 - b. Olumsuz açılardan değerlendirir misiniz?
17. Dinî anlamda rol model (örnek) olarak belirlediğiniz kişi/kişiler var mıdır?
 - a. Eğer varsa/olduysa bu kişilerde örnek gördüğünüz şeyler hakkında neler söylemek istersiniz?
 - b. Size olan katkıları hakkında neler söylemek istersiniz?
18. Dinî kurallar ve tutumlar, günlük yaşantınızda yaptığınız tercihleri nasıl etkilemektedir?
 - a. Sosyal ilişkilerinizi?
 - b. Hayata bakışınızı?
 - c. Yaşam tarzınızı?
19. Hayatla ilgili problemlerinizi çözerken dinî anlamda herhangi bir yazılı veya sözlü kaynaktan yardım almayı düşündünüz mü? Sizi bu düşünceye yönelten faktörlerin neler olduğunu düşünüyorsunuz?
20. Herhangi bir sıkıntı, zorluk yaşadığınızda veya bir dayanacak kişi arayıp bulamadığınızda, bu tür problemleri aşmak için nasıl bir strateji/yol takip ettiğinizi paylaşmak ister misiniz?
21. Kurumdan ayrıldıktan sonra kurumdan aldığınız rehberlik hizmetleri hayatınıza ne tür katkılar sağlamıştır? Bu rehberlik hizmetlerinin dinî ve ahlaki açıdan size ne tür getirileri/götürüleri olmuştur?
22. Sizce kurumda değil de hayatın olağan akışındaki bir aile ortamında büyümüş olsaydınız bu durum dinî yaşantınızda ne tür sonuçlar doğururdu?

Ek-3 (Devam). Örneklem Grubu Görüşme Soruları

23. Son olarak konuyla ilgili söylemek istediğiniz bir fikriniz varsa bunu bizimle paylaşır mısınız?

Bana zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederim. Bu konuda görüşmeden sonra başka görüş ve önerileriniz olursa, lütfen bana aşağıdaki iletişim kanallarından ulaşınız.

Tel:

Email:

ETİK KURUL KARARI

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU**

DEĞERLENDİRME RAPORU

Toplantı Tarihi : 28/12/2022
Toplantı K. Sayısı : 2022/315

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Öğrencisi Vügar ALİYEV'in "18 Yaşından Sonra Yetimhaneden (Çocuk Esirgeme Kurumundan) Ayrılmış veya Ayrılacak Olan Gençlerin Topluma İntibaklarında Dinin Rolü" isimli projesi kapsamında yürütülecek çalışmalar için izin talebi kurulumuzca değerlendirilmiş olup;

- ☒ Etik açıdan uygun bulunmuştur.
- ☐ Etik açıdan uygun bulunmamıştır.
- ☐ Etik açıdan önerilen değişikliklerin yapılmasıyla uygun bulunmuştur.

Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ

Başkan

